

Türkiye’de Moğol Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation of Studies on Mongolian History in Türkiye

Kürşat Yıldırım*

Öz

Türkiye’de Moğol tarihi üzerine çalışmalar, modern metotlarla yapılan Türk tarihi çalışmalarının bir parçası olarak XIX. yüzyılda başladı. Bu dönemden önceki tarih metinleri, esasen vaka zaptı mahiyetinde ve bazen de hikâyeci tarzda olup Moğollara çok az yer veriyor ve Türkiye’deki varlığımızın teşekkülünün tarihiyle alakalı olduğu ölçüde zikrediyordu. Öte yandan Selçuklu ve Osmanlı kaynaklarında Moğollar, Cengiz Han vb. hakkında birer cümle de olsa bahis bulunuyordu. Türklerin umumi tarihi üzerine ilgiler arttıkça Moğolların tarihi de araştırılır oldu. Bilhassa XX. yüzyılın başlarından itibaren çoğunlukla Moğollar ve Cengiz Han Türk olarak değerlendirildi, Türkçülük fikrinin de etkisiyle Moğol tarihi hakkında bilgi veren yazılar yazıldı. Cumhuriyetimiz kurulduktan sonra, tarih tezlerinde Moğollara da yer verildi. Az sayıdaki bazı çalışmalar istisna olmak üzere, modern tarihçiliğin ürünü olan ve Moğol tarihine dair ideolojik kaygılardan uzak tahliller yapan araştırmalar esasen 1940’ların başından itibaren görülmeye başladı. Bugünlere kadar Türkiye’de Moğol tarihi üzerine, bilhassa İlhanlı tarihi bakımından ciddi bir birikim sağlandı. Makalede Moğol tarihi araştırmalarını Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyetin ilk yılları ve 1940’lardan sonraki dönem olmak üzere üç aşamada ve konularına göre çeşitli kategorilerde incelemeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Türkler, Tarih Araştırmaları, Tarihçilik, Türkiye

ABSTRACT

Studies on Mongolian history in Türkiye started in the 19th century as a part of Turkish history studies with modern methods. Historical texts prior to this period were mainly case reports and sometimes narrative in style. These texts gave very little reference to the Mongols and mentioned them in so far as they were relevant to the history of the formation of the Turkish presence in Türkiye. On the other hand, in the Seljuk and Ottoman sources, there were mentions of the Mongols and Genghis Khan, albeit in a sentence. As interest in the general history of the Turks increased, the history of the Mongols began to be researched. Especially since the beginning of the 20th century, the Mongols and Genghis Khan were mostly considered Turks. With the influence of the idea of Turkism, articles were written giving information about Mongolian history. After the establishment of the Turkish Republic, the Mongols were also included in historical studies and ideas. Except for a few studies, studies that are the product of modern historiography and

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: K.Y. 0000-0002-8418-6871

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kürşat Yıldırım,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: kursat.yildirim@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.10.2023

Kabul/Accepted: 03.11.2023

Atıf/Citation:

Yıldırım, Kürşat. "Türkiye’de Moğol Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Dair Bir Değerlendirme." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 81 (2023): 525-595.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238116>

that analyze Mongolian history away from ideological concerns began to be seen mainly from the beginning of the 1940s. Until today, a significant accumulation has been achieved in studies on Mongolian history, especially in terms of Ilkhanid history in Türkiye. In this article, I attempt to analyze Mongolian historical studies over three stages (i.e., the pre-Republican period, the first years of the Republic, and post-1940s period) under various categories according to their subjects.

Keywords: Mongols, Turks, History Studies, Historiography, Türkiye

Extended Abstract

Studies on Mongolian history in Türkiye started in the 19th century as a part of Turkish history studies using modern methods. Historical texts prior to this period mainly involved case reports and were sometimes narrative in style. These texts gave very little reference to the Mongols and mentioned them in so far as how they were relevant to the history of the formation of the Turkish presence in Türkiye. On the other hand, the Seljuk and Ottoman sources make mention of the Mongols and Genghis Khan, albeit as a sentence. The history of the Mongols began being researched as interest in the general history of the Turks increased. Since the beginning of the 20th century in particular, the Mongols and Genghis Khan have been mainly considered to be Turks. With the influence of the idea of Turkish nationalism, articles were written informing about Mongolian history. After the establishment of the Turkish Republic, Mongols were also included in historical studies and ideas. Apart from a few, studies that have analyzed Mongolian history removed from ideological concerns that are the product of modern historiography mainly began being seen at the beginning of the 1940s. Currently, a significant accumulation has been achieved in studies on Mongolian history, especially in terms of the Ilkhanid history in Türkiye.

Throughout the Ottoman Empire, historical records were kept, and many works on history were written. However, obtaining concise information about the Mongols in these works is very difficult. The understanding of history at that time fell within the framework of classical Islamic history. These texts did not contain much information about the ancient history of Turks or Mongols.

Firstly, early modern Turkish historians had equated Turks and Mongols, emphasizing their unity of history and culture. According to these historians, Turks and Mongols are not separate races in terms of ethnography; Genghis Khan was a Turk who united all Turks, and the empire of Genghis was the Turkish-Mongol Empire. Genghis Khan was also mentioned among the founders of *Turan* in the first years of the Turkish Republic founded in 1923. At that time, great importance was given to the Mongols.

A new era can be said to have begun in Mongolian studies in Türkiye in the early 1940s. A period was entered in which research on Mongolian history was being written in more scholarly ways based on main sources, without considering ideological motives and avoiding romantic interpretations. Accordingly, the Mongol Empire, which Genghis Khan founded, was accepted unanimously as the most important turning point in Mongolian history. The Mongols had established a great state based on the nomadic traditions of the Huns, Xianbei, Tuoba (Tabgach), Rouran (Juan-juan), Turks, and Uighurs.

Secondly, Genghis Khan and the Mongol Empire were among the first subjects of interest for modern Turkish historiography, which had begun in the 19th century. Early Turkish nationalists and romantic historians regarded the Mongols as one with the Turks and Genghis as a Turkic khan. These views were voiced or contested on various occasions until the 1930s; since the 1940s however, very few researchers were found who persisted in relying on main sources and modern historical methods.

Thirdly, many studies have been carried out in China and the world on the Yuan Dynasty the Mongols had established in China. Almost all historical sources from this period are far from the field of view of Turkish historiography. Yuan went down to the southern coasts of China and sent *darugas* to rule these places. Therefore, the history of the Yuan Dynasty is that of the entire Chinese history of that period, and in order to understand this period, one must also know China's geography, society, culture, and general history. However, Türkiye has few experts on Chinese history. As such, knowing Chinese was not enough at this time.

Fourthly, Mongolian studies in Türkiye were mostly conducted on the Ilkhanate period. This was not only due to the Ilkhanid being a part of Türkiye's history. At the same time, learning Persian, which is the first main source language required for Ilkhanid studies, also played a role, as well as the fact that Persian historical texts are easy to access compared to languages such as Chinese.

Fifthly, the Golden Horde State was established by the Jochid ulus. Transformations occurred through Berke, who ascended to the throne in 1257. He became a Muslim, and Islam became the official religion during the reign of Uzbek Khan. This state became Turkic in time and was literally a Turko-Mongol state. From this point of view, Golden Horde studies have great importance in terms of both Turkish and Mongolian history. Moreover, the relations between the Ottoman Empire and the Golden Horde and any relevant documents are being questioned, with many studies found on this subject.

Sixthly, the Chagatai Khanate ruled mainly in the cities of Turkestan. The power of the Khanate was mainly in East Turkestan and Transoxiana, and Chagatai Khan Tarmashirin (1326-1334) accepted Islam. This was very important in terms of urban culture and literature, and a few studies are found on that period.

Seventhly, studies are found on the period after the collapse of the Yuan Dynasty in 1368. This dynasty was the direct successor of the Great Mongol Empire, which meant that the legacy of the great Mongol Empire had completely dissolved.

The Golden Horde State was founded by Jochi Ulus, who was Turkish and soon became Muslim. The Islamized Ilkhanate State founded by the Hulagu nation in Iran ended in 1353, and the Chagatai nation, which was Turkic and had become Islamized, ended in 1370. After the disintegration of the Yuan, Dynasty the period of small khanates began in the Turkestan area. Relatively small Mongolian khans began to rule. After the Mongol Empire, the most powerful structure established by the Mongols was the Dzungar Khanate. In Türkiye, research has been done on the post-Yuan Mongols, mainly on Mongolian tribes and the Dzungars.

Studies providing information on such things as Mongols' culture, religion, and social life in Türkiye were mainly carried out in connection with the culture, religion, and social life of the Turks. Very few studies are found to have focused directly and exclusively on Mongolian culture, with hardly any cultural studies based on field work found directly on Mongols.

Turkish historians have also mentioned Mongols in studies on general Turkish history and in their various research. The history of the Turks is factually intertwined with the Mongols. For the Mongols, meeting Turks was inevitable in terms of both their homeland and national history. Information on Mongolian history seems to have increased alongside the Mongol Empire, Ilkhanate, Golden Horde, and Chagatai and Timur states as the sources get closer to Anatolia.

Giriş

Türkiye’de Moğol tarihi üzerine çalışmalar, modern metotlarla yapılan Türk tarihi çalışmalarının bir parçası olarak XIX. yüzyılda başladı. Bu dönemden önceki tarih metinleri, esasen vaka zaptı mahiyetinde ve bazen de hikâyeci tarzda olup Moğollara çok az yer veriyor ve Türkiye’deki varlığımızın teşekkülünün tarihiyle alakalı olduğu ölçüde zikrediyordu. Öte yandan Selçuklu ve Osmanlı kaynaklarında Moğollar, Cengiz Han vb. hakkında birer cümle de olsa bahis bulunuyordu. Türklerin umumi tarihi üzerine ilgiler arttıkça Moğolların tarihi de araştırılır oldu. Bilhassa XX. yüzyılın başlarından itibaren çoğunlukla Moğollar ve Cengiz Han Türk olarak değerlendirildi, Türkçülük fikrinin de etkisiyle Moğol tarihi hakkında bilgi veren yazılar yazıldı. Cumhuriyetimiz kurulduktan sonra, tarih tezlerinde Moğollara da yer verildi. Az sayıdaki bazı çalışmalar istisna olmak üzere, modern tarihçiliğin ürünü olan ve Moğol tarihine dair ideolojik kaygılardan uzak tahliller yapan araştırmalar esasen 1940’ların başından itibaren görülmeye başlandı. Bugünlere kadar Türkiye’de Moğol tarihi üzerine, bilhassa İlhanlı tarihi bakımından ciddi bir birikim sağlandı. Moğol tarihi araştırmalarının doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu üzerine hazırladığım bu yazıda konunun daha iyi anlaşılması adına araştırmaları; cumhuriyetten önce, cumhuriyetin ilk dönemleri ve 1940’tan sonraki dönem olmak üç aşamaya ayırdım. Modern tarihçiliğimizdeki Moğol tarihi araştırmalarını şu kategorilerde inceledim: Moğol imparatorluğu öncesine dair çalışmalar, Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu’na dair çalışmalar, Yuan İmparatorluğu’na dair çalışmalar, İlhanlı Devleti’ne dair çalışmalar, Altın Orda Devleti’ne dair çalışmalar, Çağatay Hanlığı’na dair çalışmalar, Yuan Hanedanlığı’nın yıkılışından sonraki döneme dair çalışmalar, Moğol kültürü hakkında bilgi veren çalışmalar, ana konusu başka olup Moğollar hakkında bilgiler içeren araştırmalar, umumi Moğol tarihi üzerine çalışmalar, Moğol Tarihi üzerine araştırmaları inceleyen çalışmalar, Türk araştırmacıların Moğol tarihi üzerine düzenledikleri ilmi toplantılar.

1. Cumhuriyetten Önce

Osmanlı Devleti zamanında tarih kayıtları tutulmuş, tarih üzerine çok sayıda eser kaleme alınmış olsa da bunlarda Moğollara ait derli toplu bilgilerin elde edilmesi çok zordur. O devirlerdeki tarih anlayışı klasik İslam tarihi çerçevesindeydi. Bu metinler Türklerin ve Moğolların eski tarihi hakkında da pek bir bilgi içermiyordu. Mesela 1299-1525 yıllarını kapsayan erken kaynaklardan *Anonim Osmanlı Kroniği* birkaç cümleyle “zulmeden Cingiz Han”dan, bir kelimeyle “Moğol”dan¹; 1608’de tamamlanan *Hâb-nâme-i Veysî* Bağdat’a giren “Tatar”lardan (Moğollar kastediliyor) ve Hülâgu Han’dan²; XVIII. sonlarına ait Ahmet Vâsif Efendi’nin *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâikü’l-Ahbâr*’ı ise tek sözle *Selâtin-i Cengiziyye* yani “Cengiz Hanedanı”ndan bahsetmektedir. Üstelik bu kaynaklar bir vaka zaptı kabilinden olup modern tarihçiliğin kaygı ve usullerini taşımamaktadır.

1 *Anonim Osmanlı Kroniği*, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 2000, s. 90.

2 *Hâb-nâme-i Veysî*, haz. Mustafa Altun, MTV Yay., İstanbul 2011, s. 101.

XIX. yüzyıla geldiğinde ise esasen Batıdaki modern tarihçiliğin ürünü olan araştırmalara dayanarak yazılan kitaplar neşredilmeye başlandı. Bunlardan ilk bilinenler Leh asıllı Mustafa Celaleddin Paşa’nın *Les Turcs Anciens et Modernes*’ı (“Eski ve Modern Türkler”, İstanbul 1869), Ahmet Vefik Paşa *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*’si (İstanbul 1869) ve Süleyman Hüsnü Paşa’nın *Tarih-i Âlem*’idir (İstanbul 1876). Türkiye’de eski Türk tarihi hakkında bilgiler de içeren ilk kitap olarak değerlendirilen Mustafa Celaleddin Paşa’nın eserinde Orta Asya ve kuzeyinde İndo-Germen ırkın kalıntıları dışında günümüzde olduğu gibi, önceki on yedi yüzyıl boyunca, sadece Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu olmak üzere üç insan topluluğunun görüldüğü kaydedilmektedir. Yazar sadece birkaç yerde Cengiz Han’dan bahsetmekte, Haçlı Seferleri’ni henüz atlatan Türklerin bu kez felaketlerin en korkuncu olan Cengiz Han’ın Moğol istilasına maruz kaldığını söylemektedir³. Türkiye’de Osmanlı tarihinin okutulması için sahasında hazırlanan ilk ders kitabı olarak kabul edilen *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*’de (ilk iki baskıda adı *Tarih-i Osmanî* idi) Ahmet Vefik Paşa, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundaki Moğol faktörünü anlatmaktadır. Buna göre hicretin yedinci asrında Moğolların Ceyhun’un batısına doğru ilerlemeleriyle Türk beylerinden Süleyman Kayaalp, Horasan’dan göçmüş, onun evladından Ertuğrul adlı bahadır savaflara girip dört yüz kadar oba halkıyla Domaniç’i yaylak, Söğüt ve Eskişehir ovalarını kışlak yapmıştı⁴. *Tarih-i Âlem*’inin üçüncü bölümünü Türklere ayıran Süleyman Hüsnü Paşa ise “Moğol Hanları’nın zikri”, “Oğuz Han” gibi bahisler altında 2600 yıl önceden beri Türklerin, Moğolların, Tatarların kalabalık kitleler hâlinde Çin’in kuzeyinde yaşadığını; hicretten 574 yıl önce halkın Hunlar veya Türkler, Moğollar ve diğer Tatarlar olmak üzere ikiye ayrıldığını, birinin Kuzey Hunlarını diğerinin ise Güney Hunlarını meydana getirdiğini; Moğolların atası “Kıyan” ile “Alıkuva” arasında yüzyıllar olduğu, Alıkuva’nın asrı saadet vakitlerine denk geldiğini; hicretten 74 yıl sonra halkın Moğol ve Tatar olarak ikiye ayrıldığını zikretmektedir⁵. Moğollarla ilgili bu ilk bilgiler ise çoğunlukla Fransız şarkiyatçı Joseph de Guignes’in 1757’de yayınladığı *Histoire generale des Huns, des Mongoles, des Turcs el des autres Tartares occidentaux* adlı esere dayanmaktadır. Namık Kemal ise 1887 yılının Kasım ayında yayınladığı *Osmanlı Tarihi*’nde Cengiz ve Hülagü saldırılarının ardından İslam’ın geriye düşüşünü, İlhanlı Hanı Gazan’ın adil idaresi ile Tatarların İslam’ı kabul etmesinin dahi önleyemediğini söylemektedir. Ona göre Asya’da Tatarların Müslüman olması yalnız inanışta kalmış, başların kan dökücülüğü, halkın kayıtsız boyun eğmesinden yine eskisi gibi devam etmiş, Cengiz Yasası böylece yürürlükte kalmıştı. İşte “Osmanlı Devleti” böyle bir ortamda doğmuştu⁶. Namık Kemal burada klasik İslam tarihçiliği çerçevesinde Cengiz’i ve Moğolları kötülemekle birlikte Moğolların tam olarak kim olduklarına dair bir fikir sahibi olmadığı anlaşılabilir, Tatar umumi adıyla bütün Türkistan ahalisi tavsif etmektedir. Şemseddin Sami ise 1889’da neşrettiği *Kâmûsu’l-*

3 Mustafa Celâlettin Paşa, *Eski ve Modern Türkler*, çev. G. Beker, Kaynak Yay., İstanbul 2014, s. 45-46, 77.

4 Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, haz. Ş. Babacan, Boğaziçi Yay., İstanbul 2011, s. 56-57.

5 Süleyman Hüsnü Paşa, *Tarih-i Âlem*, İstanbul 1293, s. 386-387, 389, 398, 403, 430.

6 Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2005, s. 85-86.

Âlâm'ında 1200'lü yıllarda Cengiz Han ve Moğolların istilaları sonucunda Maveraünnehir'in tamamen tahrip edildiğini kaydetmektedir⁷. Tarih metinlerinde Moğollara ilginin, onlarla ilgili olumlu düşüncelerin artması büyük ihtimalle Türkçülük fikrinin yoğunlaşmasıyla ilgilidir. Doğrudan Moğol tarihine temas eden ilk yazılardan bazıları, Necip Asım ve Yusuf Akçura tarafından kaleme alınmıştır. Bu metinler Türkçülüğün tarihî zeminleri için mühim malzemeler içeriyordu. Necip Asım, 1900'de yazdığı *Türk Tarihi* adlı kitabında artık Türkleri ve Moğolları bir tutmaktadır. Sürekli tarih ve kültür birliğini vurgulamaktadır. Ona göre Türkler ve Moğollar etnografya bakımından ayrı ırk olmayıp aynı cinstendirler, İran ve Çin medeniyetleri arasında yayılıp büyük medeniyetler meydana getirmişlerdir. Hicretten iki yüz yıl öncesinden dokuz yüz yıl sonrasına kadar bu iki millet Batının ve Doğunun düşünce ve medeniyetini birbirlerine aktarmıştır. Onlar istila ettikleri yerlerin halkı üzerinde büyük tesirler meydana getirmişlerdir. Oğuz Han'ın yaptığı ilk işlerden birisi, Moğol ve Tatar topraklarını tamamen birleştirmek olmuştur. Moğolların atası Alango'nun babasız doğurduğu bir bebek, Cengiz Han'ın atasıydı ve böylece Türklerin karındaşları olan Moğollar Alango'nun neslinden geliyordu. Esasen Léon Cahun'dan etkilenen Necip Asım'ın anlayışında Cengiz, Türkleri ve Moğolları birleştiren ulu bir şahsiyettir⁸. Cengiz'in Türkçüler arasında yüceltilmesi en çok Yusuf Akçura'da kendisini gösterir. Onun tarafından kaleme alınan yazılar, Türkçülüğün ilk yayın organı *Türk Yurdu*'nun Aralık 1911-Nisan 1912 arasında yayınlanan ilk 11 sayısında "Müverrih Léon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han" başlığıyla seri hâlinde çıkmıştır. Akçura'ya göre Cengiz Han bütün Türkleri birleştiren tarihî bir şahsiyettir. Osmanlı merkezli tarih anlayışına karşı olan yazar, Moğolları büyük Türk ırkının bir kolu ve Türklerin amcazadeleri olarak değerlendirmekte ve Cengiz Han'ın ise Moğol değil Türk olduğunu söylemektedir. Ona göre Cengiz "mâzi-i millîmizin en yüksek siması" ve onun imparatorluğu ise "Türk-Moğol İmparatorluğu" idi. Doğudaki Türkleri birleştiren Cengiz, batıdakileri de tek devlet çatısı altında toplamak gayretinde olmuştu⁹. Aynı dergide 1912'de "Cengiz Han'a Dair" başlıklı bir makale çıkaran M. Nermi ise eski Türk tarihinin ihmal edildiğini söyleyip Cengiz Han'ı övmüştür¹⁰. Türkçülük düşüncesinin bütün hızıyla yeşerdiği bir çevrede Moğollar üzerine değerlendirmeler yapan bir başka yazar Rıdvan Nafiz idi. 1913'te yayınladığı *Küçük Türk Tarihi*'nde aktardığı Oğuz Han anlatısına göre bütün Türklerin babası "Türk" adında biriydi. Türk Issık Göl yakınına yerleşmiş ve orada onun oğulları ve torunları hüküm sürmüştür. Türk'ün oğullarından Alınça Han'ın Tatar ve Moğol adlı iki oğlu vardır. Rıdvan Nafiz, on bölümlük küçük kitabının iki bölümünü doğrudan Cengiz Han'a ve Moğollara ayırmıştır. Ona göre Cengiz'in babası bir Türk beyiydi ve kendisi dağınık Türkleri toplayacak biri olarak doğmuştu. Üstelik Harezm Padişahı Muhammed

7 Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Âlâm*, İstanbul 1889, s. 4140.

8 Necip Asım, *Türk Tarihi*, İstanbul 1316, s. 1, 24, 37, 39, 60, 67, 100.

9 Yusuf Akçura, *Müverrih Léon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han*, haz. M. Kaan Çalen, Ötügen Yay., İstanbul 2018, s. 17, 20-22, 25.

10 M. Nermi, "Cengiz Han'a Dair", *Türk Yurdu*, II/15 (1328), s. 460-461.

Alaaddin oldukça kibirli ve ahlaksızdı, dolayısıyla Cengiz’in harekâtı tamamen meşruydu. Yazar öyle ki, Cengiz’in Çin’de ve İran’da kimliklerini kaybeden evladı için “Türklüklerini unuttular” demektedir¹¹. Türkçülüğün canlandığı yıllardan Cumhuriyete kadar olan dönemde tarihçiliğimizin Moğollara bakışı Türklük zaviyesinden olmuştur. Moğollar ile Türklerin köklü kardeşlikleri ve kader birlikleri vurgulanmıştır. Devletin zor yıllarında romantik bir üslupla ulu ve kudretli geçmişi hatırlayıp moral bulmak ve ruh inşa etmek üzere bilhassa Cengiz Han yüceltilmiştir. Buna karşılık Türkçülerin Moğol ve Cengiz sevgisi, Türklerin ve Moğolların ortak tarihi ve kültürüne yapılan vurgu, İslamcı kalemlerin tepkisini çekmiştir. Bu çerçevede birkaç yazı da yayınlanmıştır. Süleyman Nazif, 1913’te *İctihâd* dergisinde yayınladığı “Cengiz Hastalığı” başlıklı yazıda Balkan devletlerinin saldırdığı bir anda bazı gençlerin “Yetiş, ey ulü hakanım Cengiz” deme garabetini gösterdiklerini söyler. Ona göre Cengiz’in efalinde ne din gayreti vardır ne de medeniyet derdi. Onun yalnız kan dökmek zevki, memleket yakmak eğlencesiydi. Cengiz olmasaydı, Rusya kuzeyden, İngiltere güneyden Asya’yı zapt etmezdi. Moğollarla dilimiz, milliyetimiz tamamen ayrıdır¹². Babanzâde Ahmed Naim, *Sebilürreşad Mecmuası*’nda yayınladığı “İslam’da Dava-yı Kavmiyet” adlı makalesinde ise Türkçülerin Cengiz’in yasasından, İlhan’ın yurdundan, Altun Ordu’dan bahis açmasını eleştirmekte, bu tavrı “İslâmiyetle alakalı fikirlerden vazgeçme” olarak değerlendirmektedir¹³. Bir diğer ağır hücum, Tâhirü’l-Mevlevî tarafından aynı mecmuada çıkarılan üç bölümlük “Şeyh Sa’di’nin Acıklı Bir Mersiyesi ve Onu Yazdıran Fecayi” başlıklı yazı ile yapılmıştır. Yazar “ifrat-perver” olarak tanımladığı Türkçü yazarları Cengiz Yasası’na yemin etmek, Cengiz’in mezaliminden bahsetmemek, Moğol vahşeti sırasında tutulmuş kayıtlara itimat etmemek ile itham etmektedir¹⁴. Yazar bu yazılarını daha sonra 1916’da *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi* başlığı altında bir kitap olarak çıkarmış, çeşitli İslâm tarihi kaynaklarından istifade ederek Moğolların İslam âlemine büyük bir darbe vurduğunu, Cengiz ve evladının büyük katliamlarla İslam medeniyetini gerilettiklerini anlatmıştır¹⁵. Bu çalışma Türkiye’de doğrudan Moğol tarihi üzerine yazılmış ilk müstakil kitap olmalıdır. Moğol istilasından haber veren İslam kaynakları kullanıldığı gibi Batılı modern araştırmacıların eserindeki yorumlardan da istifade edilmiştir. Eser Cengiz Han’ın hayatı, yükselişi, ordusu, Moğol toplumu, batıya Moğol seferleri hakkında derli toplu bilgiler sunmaktadır. Aynı yıllarda Süleyman Nazif’ten başka İslamcı yazarların Cengiz ve Moğollara hücum eden başka yazıları da olmuştur. Ancak bu yazıların ekserisi ideolojik bir çatışmanın

11 Rıdvan Nafiz, *Küçük Türk Tarihi*, haz. Cem Sili, Ötüken Yay., İstanbul 2019.

12 Süleyman Nazif, “Cengiz Hastalığı”, *İctihâd*, No: 72, 18 Temmuz 1329, s. 1573-1574’ten aktaran *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, haz. M. K. Çalen-H. Kayıcı, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2014, s. 283-284.

13 *Babanzâde Ahmet Naim Hayatı Eserleri Fikirleri*, ed. M. C. Kaya-İ. Kara, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2018, s. 202.

14 H. Ahmet Özdemir, “Tâhirü’l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 11 (2005), s. 144.

15 Tâhirü’l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*, haz. T. G. Seratlı, Kardelen Yayınları, Konya 2011.

mahsulüdür ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin eseri dışındakiler tarih ilminin esasları çerçevesinde değildir. Öte yandan İslamcılık düşüncesi dışından bir kişi, Mustafa Celaleddin Paşa'nın oğlu emekli Erkân-ı Harbiye Feriki Enver (Hasan Enver Paşa namıyla da bilinir) ise *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda 1917 yılından itibaren yayınladığı bir dizi yazıyla Türk-Moğol birliğine ve Cengiz'in Türk olarak sayılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre simaları az çok bozuk olan Moğollar ile Tatarların ataları eski Türkler ise de Türklerin ataları Moğollar değildir¹⁶. Türkiye'nin zorlu yıllarında, 1919'da *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* kitabını yayınlayan Fuad Köprülü¹⁷, mutasavvıfların Anadolu'da yığılmalarını Moğol istilasına bağlayan değerlendirmeler yaptı. Buna göre Cengiz istilası batıya sel gibi aktığı esnada, Anadolu'daki Türklere eski anavatanlarından birçok şey geldi. XIII. yüzyılda Anadolu birçok mutasavvıf için yerleşecek yer oldu. Cengiz istilasından sonra Türkistan ve İran'dan, Harezm'den çok sayıda mutasavvıf ve âlim Anadolu'ya geldi, Selçuklu hükümdarları ise onları samimiyetle kabul ettiler¹⁸. Öte yandan Köprülü'ye göre daha XIV. yüzyıl ortasında, Anadolu ve Azerbaycan müstesna olmak üzere, Türk âleminin diğer alanlarında umumi bir edebiyat dilinin meydana gelerek az zamanda gelişmesi, Asya'da büyük göçler doğuran, çeşitli alanlardaki Türkleri aynı devlet altında birleştiren ve aralarında daimî bağlar tesis eden Cengiz istilasının bir neticesidir¹⁹. Son olarak Cumhuriyetimizin ilânından hemen önce Mehmed Hilmî, *Dergâh*'ta neşrettiği “Türkler ve Moğollar” başlıklı üç bölümlük yazıda, Türklerin ve Moğolların ne dil ne tarih ne de destan bakımından ortaklığa sahip olduklarını vurgulamaktadır²⁰.

2. Cumhuriyetin İlk Dönemleri

Cumhuriyetimizin ilân edildiği yıl olan 1923'te *Türkçülüğün Esasları*'nı yayımlayan Ziya Gökalp, biraz ihtiyatlı bir dille, Türklerin Moğollarla tek bağının, zamanında Doğu Asya medeniyetinde müşterek bulunmalarından ve uzun müddet onları siyasi hâkimiyeti altında yaşatmasından ibaret olduğunu söylemektedir. Bununla beraber bir başka yerde ise Turan'ı kuranlar arasında Cengiz Han'ı da zikretmektedir²¹. Gökalp aynı yıl çıkardığı *Türk Tôresi* adlı kitabında ise “Tatar” adının, “cahil yani töresiz olan” Moğollara isnat edildiğini, Oğuz Destanı'nda geçen “Moğol Han”ın şimdiki Moğolların değil Oğuzların atası olduğunu,

16 Müttekâid Erkân-ı Harbiye Feriki Enver, “Türkler'in Aslı”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, II/31 (1336), s. 80'den aktaran Ayşegül Kösa, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası İnceleme, Tahlîlî Fihrist, Seçilmiş Metinler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2003, s. 212-218.

17 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1919.

18 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, haz. O. F. Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1976, s. 57, 200.

19 Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, s. 175, dpt. 15.

20 Mehmed Hilmî, “Türkler ve Moğollar”, *Dergâh*, II/20-22 (1922); *Dergâh*, c. II, haz. A. Tekin-A. Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 461-463, 539-541, 602-605.

21 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 25, 52.

Moğolların kendilerini halis Oğuz addediklerini yazmaktadır²². Gökalp, Moğolların eski kültürü ve dini hakkında Türklerle ortaklığı ölçüsünde değerlendirmeler yapmaktadır. Bu bakımdan Moğol kültürü hakkında Cumhuriyetteki ilk tahlillerin Gökalp tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Cumhuriyetimizin Moğol tarihi hakkında derli toplu bilgi veren ilk eseri, Rıza Nur tarafından ilk iki cildi 1924’te çıkarılan *Türk Tarihi*’dir²³. Yazar Oğuz Kağan Destanı ve Ergenekon Destanı’ndan hareketle Türklerin ve Moğolların ortak tarihini ve kültürünü öne çıkarmakta, “Türk ve Moğol ayrıdır” diyenlere her iki milletin Bozkurttan gelme şecereleriyle cevap vermektedir. Ona göre Oğuz, Moğol’dandır. Türkler de hep Oğuz’dandır. Demek ki Türk ve Moğol birdir. Moğolları Türk “uruk”larından biri olarak saymakta, onların asıl Türk uruklarıyla Tonguzların birleşmesinden meydana geldiğini söylemektedir²⁴. *Türk Tarihi*’nin ikinci cildinde ise “Cengiz İmparatorluğu” alt başlığı altında Cengiz Han ve dönemi, Moğol devleti ve toplumu, Cengiz’in oğulları dönemi ve imparatorluğun sonu, Altın Ordu Devleti, Çağataylılar, İlhanlılar hakkında bütünlüğe sahip tafsilatlı değerlendirmeler yapmıştır²⁵. Hilmi Ziyâ ise 1924’te yayınladığı makalesinde Türklerin ve Moğolların dil, ırk ve tarih cihetinde farklı olduğunu belirtip “o hâlde nasıl olur da memlekette bir zümre türüyor ki, şiarı Türk-Moğol kardeşliğinin ezeli olduğunu iddia etmektedir?” diye sormaktadır²⁶. Yine Sadri Maksudî’nin Moğol istilas ve Oğuz boyları üzerinde durduğu kısa yazısı 1927’de *Türk Yurdu*’nda yayımlandı²⁷.

Moğollardaki Şaman kültüründen haber veren ilk çalışmalardan biri 1929’da Fuad Köprülü tarafından yayımlandı. Köprülü, Moğol istilasının İslâm dünyasındaki tesirlerini, başka bir yönden ele alarak İslâm tarikatları üzerinden incelemektedir. Esasen İlhanlı dönemi kaynaklarına dayanarak sarayda ve orduda hâlâ Şamanların bulunduğunu, Şamanlığın bilhassa Türk muhitlerinde yayılan Kalenderî, Haydarî, Bektaşî gibi tarikatları etkilediğini söylemektedir²⁸.

Türkiye’de gerçek anlamda ilk Türk Millî Tarihi, Mustafa Kemal Atatürk’ün teşvikleri ve devletin desteğiyle yazılmıştı. Atatürk’ün Türk milletini tarihte hak ettiği yerde görme arzusu, kendisinin tarihe olan ilgisiyle birleşince kurulan muhtelif heyetlerle çalışmalar yapılmıştı. Bu ilk çalışmalarda en göze çarpan husus, dünyadaki medeniyetlerin kökünde Türklük arama gayretiydi. Bu çerçevede ilk milli tarih denemesi olarak Türk Ocağı’nın

22 Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 21, 41, 100.

23 Rıza Nur, *Türk Tarihi*, c. I-II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1342 (1924).

24 Rıza Nur, *Türk Tarihi*, c. I, haz. Y. Toker-H. Tuncay-A. Özdemir, Toker Yay., İstanbul 1994, s. 39-42, 47-48.

25 Rıza Nur, *Türk Tarihi*, c. II, haz. Y. Toker-H. Tuncay-A. Özdemir, Toker Yay., İstanbul 1994, s. 255-409.

26 Hilmi Ziyâ, “Türkler ve Moğollar”, *Anadolu Mecmuası*, sayı 5 (1924), *Anadolu Mecmuası*, haz. A. Tekin-A. Z. İzgöer, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2011, s. 186-192.

27 Sadri Maksudî, “Moğollarla Oğuzlar”, *Türk Yurdu*, sayı 2 (1927), s. 37-38.

28 Köprülüzade Mehmet Fuad, *Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*, İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü Muhtıraları, İstanbul 1929.

“Türk Tarihi Heyeti”, 1930’da *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eseri yayınladı. Ertesi yıl, yani 1931’de Türk Tarih Kurumu’nun bazı üyeleri tarafından okullarda okutulmak üzere 4 ciltlik *Tarih* adlı bir başka eser çıkarıldı. *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve *Tarih* artık Türkiye Cumhuriyeti’nin tarih görüşüydü. 2 Temmuz 1932’de başlayan I. Türk Tarih Kongresi çoğunlukla bu görüşü dünyaya ilân etmek maksadına yoğunlaştı. “*Ana Hatlar*”a göre Moğolca Türkçeden, Çince, Tibetçeden alınmış birtakım kelimelerin Moğollara has bir tarzda birleştirilmesinden teşekkül etmiştir²⁹. Bu bakımdan kitapta Moğollar ve Moğolca kendine has yapısında incelenmemiş, hatta Cengiz Han dönemi, “Çin Siyasi Tarihi” başlığı altında ele alınmıştır. Üstelik kitap, “Moğol istilası” tabirine de katılmaz. Buna göre Cengiz askerlerinin ve büyük komutanların belki yüzde doksanı Türk’tür, bu yüzden bu devreyi “Türk-Moğol istilası” şeklinde ifade etmek ve Cengiz İmparatorluğu’nu hakiki bir Türk İmparatorluğu saymak doğru olur. Kitapta Cengiz Han ve Çin’deki Yuan Hanedanlığı dönemi kısaca işlenmiştir. Çin’de Liao Hanedanlığı’nı kuran Moğol kökenli Kitanlar hakkında da bilgi verilmiş ve onlar Türk olarak tanımlanmıştır. İlhanlılar hakkında ise oldukça olumsuz değerlendirmeler yapılmış, bu sırada Moğolların Anadolu’yu sömürge gibi idare ettiği, daha çok para toplayabilmek için ahaliyi ezdiği dile getirilmiştir. Moğol İmparatorluğu için ayrı bir alt başlık açılmış, ayrıntılı değerlendirmeler yapılmıştır. Burada Moğollar Türklerin tesiri altındaki bir millet olarak değerlendirilmiş ve hatta 1206’da Onon Irmağı’nda toplanan büyük kurultayda Timuçin’in “Türk ve Moğollar” tarafından “Cengiz” ilân edildiği kaydedilmiştir. Cengiz genellikle övülmekle birlikte onun şiddetli yıkıcılıkta şöhret yaptığı, Türkler arasında da büyük katliamlara giriştiği vurgulanmıştır. Ardından Altın Orda, Çağatay ve İlhanlı devletleri hakkında bilgiler verilmiştir³⁰. Modern tarihçilik teknikleriyle yazılmış *Ana Hatlar*, bazı yanlış bilgiler içerse de Rıza Nur’un ardından ama ondan daha düzenli, sistemli ve açık bir şekilde Moğol tarihi hakkında bilgiler veren Cumhuriyetin ilk eserlerindedir. *Tarih*’in 2. cildinde ise “Türk-Moğol İmparatorluğu” başlığı altında Cengiz ve imparatorluğu, Altın Orda, Çağatay, İlhanlı devletleri incelenmiştir³¹. I. Türk Tarih Kongresi’nde de Moğollarla ilgili benzer görüşler dile getirildi. Mesela Afet Hanım uzun bildirisinin bir yerinde Moğol adının Cengiz ile birlikte duyulduğunu, onun “Burçikin” kabilesinden olduğunu, bunların Tunguzlardan geldiğini, Türk ırkının Moğol ırkıyla aynı sayılamayacağını, Moğol adını almış olan küçük “Burçikin” kabilesinin dahi büyük Türk kitlesi içinde Türklerle karıştığını, Cengiz’in anası “Ulun Eke”nin bir Türk kadını olduğunu söylemiştir³².

Atatürk döneminde ilk tarih çalışmalarının esas amacı, asırlarca iftiraya uğramış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr edilmiş Türk milletine tarihi

29 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 36.

30 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 119-124, 499-501, 513-527.

31 *Tarih*, c. II, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 239-247.

32 *I. Türk Tarih Kongresi*, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara 1932, s. 31-32.

gerçeklere dayanan şerefli mazisini hatırlatmakta³³. Bununla birlikte milli kimlik inşasında bazı tarihi hakikatler gözden kaçırılmış, tarih kaynaklarında var olmayan hususlara dayanarak yorumlarda bulunulmuştur. Buna karşı bazı itirazlar da yapılmıştır. Zeki Velidi Togan, I. Türk Tarih Kongresi’nde çok açık olarak “ben dört ciltlik *Tarih*’i tenkit vaziyetindeyim” demiştir. O, bundan sonra çok hücumu uğramıştır. Zeki Velidi, bilhassa ilk tarih görüşlerinin üzerine kurulduğu “iç deniz” ve “kuraklık” tezleri üzerine Reşit Galip, Sadri Maksudî, Şemsettin’in sert eleştirilerine karşılık doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiştir. Zamanla ilk tarih görüşlerinin önemli bir kısmından vazgeçildiği anlaşılmaktadır. *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve *Tarih*’teki bazı görüşlerden vazgeçildiği; 1931’de pek yakında basılacağı haber verilen ve ilk tarih görüşlerinin en ayrıntılı bir şekilde sunulacağı *Umumi Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserin yayınlanmamasında da anlaşılmaktadır. Yine de *Tarih*, bir müddet daha liselerde okutulmuştur. Bununla birlikte 1937’de toplanan *II. Türk Tarih Kongresi*’nde, ilk tarih görüşlerinden çok az bahsedilmiştir. Yurtdışından birçok bilim adamı Grek, Roma, Etrüks, Ön Asya, Anadolu vb. üzerine kendi görüşlerini dile getirmişlerdir. Mesela ilk Türk Tarih Kongresi’nde, tarihçiliği bile olmayan 23 yaşındaki Afet Hanım ilk oturumda onlarca sayfa tutan konferansında ilk tarih görüşlerini ayrıntılarıyla anlatırken, beş yıl sonraki konferansında bu görüşleri birkaç “silik” paragrafla geçiştirip Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılar hakkında teknik bilgiler vermekle yetinmiştir.

Bu gelişmelerin ardından Osmanlı’nın son dönemlerinden 1930’ların başına kadarki Moğollara dair tarih çalışmaları da yeni bir döneme girmiştir. Başlarda çoğu kez Batıdaki görüşlerin bir tür tercümesi olan, esasen Türkçülük cereyanı çerçevesindeki romantik Moğol tarihi yorumları, kimlik inşası çabaları güden ve Batıdaki yorumlara anti-tez üretmekle meşgul olan Cumhuriyeteki ilk tarih görüşlerinde de büyük oranda devam etti. Köprülü’nün yayımları ile birlikte dönemin istisnalarından birisi Zeki Velidi’nin çalışmalarıdır. 1931’de yayınladığı “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti” başlıklı makalesi bu minvaldedir. Esasen İlhanlı kaynaklarına dayanan bu eseri yazan Togan, I. Türk Tarih Kongresi’nde ilk tarih görüşlerine çeşitli itirazlar yapınca hücumu uğradığı için üniversiteden ayrılmak durumunda kalarak yurtdışına çıkmıştır. Moğollar üzerine Türkiye’de bir sonraki yayını ise ancak 1939’da olacaktır. Türkiye’de 1940’lara kadar olan dönemde bir durgunluk meydana geldi. Bu ara dönemin bir başka istisnası Hüseyin Nihal Atsız idi. Bir Türkçü olmasına karşılık, *Atsız Mecmua*, *Orhun* gibi dergilerde yazdığı eski Türk tarihi makalelerinde ve bunların toplanmış hâli olan 1935’te neşrettiği *Türk Tarihi Üzerine Toplamalar* adlı eserinde sadece Türklerle Moğollar arasındaki bağlara temas etmiş, önceki Türkçülerin yaptığı romantik değerlendirmelerin hiçbirine yer vermemiştir³⁴.

33 Bununla ilgili bir yazı için bkz. Kürşat Yıldırım, “Atatürk Dönemindeki İlk Tarih Görüşleri Hakkında”, *Milli Mecmua*, sayı 18 (2021), s. 22-38.

34 Atsız, *Türk Tarihi Üzerine Toplamalar, Birinci Bölüm, En Eski Zamanlardan Apar Sülalesinin Düşmesi Tarihi Olan Milâdî 552’ye Kadar*, İstanbul 1935.

3. Moğol Tarihi Araştırmalarında Yeni Dönem

1940'ların başından itibaren Türkiye'deki Moğol araştırmalarında yeni bir dönem başlamıştır denebilir. Moğol tarihini ilgilendiren araştırmaların daha ilmi usullerle, ana kaynaklara dayalı olarak, ideolojik saikler gözetilmeden ve romantik yorumlardan kaçınılarak yazıldığı bir sürece girilmiştir. Günümüze kadar fasıllarla devam eden bu çalışmaları kategorilere ayırarak değerlendirmek daha faydalı olacaktır.

a. Moğol İmparatorluğu Öncesine Dair Çalışmalar

Cengiz Han tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu'nun Moğol tarihinde en önemli dönüm noktası olduğu ittifakla kabul edilir. Moğollar Hun, Xianbei, Tabgaç, Rouran (Juanjuan), Gök-Türk, Uygurların konar-göçer geleneklerini esas alan büyük bir devlet kurdular. Moğol İmparatorluğu Türk tarihinde olduğu gibi dünya tarihinde de büyük dönüşümlere sebep oldu. Bundan önce Moğol boyları ve siyasi yapıları, başta Türklerin kurduğu olmak üzere, çeşitli devletlerdeki Moğol varlığı oldukça önemliydi. Türkiye'de bu döneme dair Moğol tarihini doğrudan ele alan çalışmalar Fuad Köprülü, Wolfram Eberhard, Bahaeddin Ögel, Türükoğlu Gökalp, Özkan İzgi, Pulat Otkan, Reha Oğuz Türkkkan, Ahmet Taşağıl, Saadetin Yağmur Gömeç, Osman G. Özgüdenli, Enkhbat Avirmed ve Kürşat Yıldırım tarafından yapılmıştır.

1940'lardan önce, çeşitli şekillerde ifade edilen, “eski Moğol” veya “proto-Moğol” adı verilen, bu döneme dair bazı fikirler dile getirilmişti; ancak artık doğrudan ve ana kaynaklarıyla tahliller yapan, ideolojik ve romantik saiklerden önemli ölçüde sıyrılmış araştırmalar başlamıştı. Eski Moğolları ana konu olarak alan ilk çalışmalar ise Fuad Köprülü'nün, W. Bang- J. Marquart tarafından neşredilen *Osttürkische Dialektstudien* (Berlin 1914) adlı eserde Marquart'ın Kumanlara dair tahlilinde *Kay* kabilesinin, Osmanlıların mensup olduğu *Kayı*'dan başkası olmadığına, *Kay*'ların ise esasen Türk değil Moğol olduğuna ve bu yüzden *Kayı*'ları da Türkleşmiş bir Moğol kabilesi saymak lazım geldiğine dair görüşüne itiraz etmek üzere 1943'te yazdığı “Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri” başlıklı uzun yazısıyla başladı. Köprülü XI. yüzyılda Türk Dünyasının doğu uçlarında bulunan *Kay*'ların esasen Türk olmamakla birlikte, Türklerle yakın ilişkileri sebebiyle dil bakımından Türkleştiklerini ve bu halk ile Mahmud Kaşgarlı'nın Oğuz boyları arasında zikrettiği *Kayı*'nın birbirine karıştırılmaması gerektiğini, Marquart'ın bu iki ayrı kabileyi bir sayarak tamamıyla yanıldığını dile getirdi³⁵. Köprülü birçok taraftar toplayan Osmanlıların Moğol aslından geldiğine dair bu görüşe karşı ertesini yıl “*Kay* Kabilesi Hakkında Yeni Notlar” adıyla bir makale daha kaleme aldı. Bu görüşü destekleyen bir başka tarihçi Zeki Velid Togan'ın³⁶ ise “hayali nazariye” kurduğunu, mesela *Kuşkaki*'nin Horasan Oğuzlarının isyanı sebebiyle

35 Fuad Köprülü, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri”, *Belleten*, VII/28 (1943), s. 219-313.

36 Zeki Velidi Togan, *Moğollar, Cengiz ve Türklük*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1941, s. 10-11.

yazdığı manzumede adı geçen Kay’ları tamamen ters anladığını söyledi³⁷. Köprülü’nün ikinci yazısının çıktığı *Belleten*’in bir sonraki sayısında ise Türkiye’ye birkaç yıl önce gelmiş olan Wolfram Eberhard, “Kay’lar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar” başlıklı incelemesini çıkardı. O’na göre ise Çin kaynakları Kayı’lara “Ch’i-yen-t’e” ve Kay’lara ise “Hsi” diyerek bu iki halkı birbirinden ayırıyordu. Böylece Eberhard, esasen “hanedan tarihleri”ne dayanarak Hsi halkının uzun yüzyıllara dayanan izlerini sürerek Köprülü’nün İslam kaynaklarına ilave yapmış ve şu sonuca varmıştı: “Kudretli Türk kabilesinin, köleleşmiş Kay’lardan neşet etmiş olması kolay kolay tasavvur edilemez”³⁸. Bütün bu itirazlara rağmen Togan, 1946’da yazdığı *Umumî Türk Tarihine Giriş*’inde milattan sonra Hunların esas kuvvetlerinin batıya kaydığını, bunların doğuda kalanlarının birinin ise Kay adını taşımaya devam ettiğini öne sürmekte ısrar etti³⁹. Bu yazıdan sonra doğrudan eski Moğollar üzerine ancak 20 yıl sonra bir araştırma yayınlanacaktı. Türükoğlu Gökalp tarafından savunulan *Göktürk Devleti’nin Kuruluşundan Çingiz’in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan’da Kabileler*⁴⁰ başlıklı doktora tezi, Türkiye’de eski Moğollar üzerine ilk müstakil araştırma idi. Gökalp yaklaşık beş yıl sonra verdiği doçentlik tezinde ise yine doğrudan bir Moğol boyu olan Shiwei’leri araştırdı⁴¹. 1973 yılında kitap olarak neşredilen bu iki eser, Çin hanedan tarihlerindeki eski Moğollar üzerine müstakil kayıtların tercümesi ve yorumunu içeriyordu. Türkiye’de ilk kez bu kaynaklar Türkçeye çevrilmişti. 1972’de yayınladığı bir makalede ise yine ülkemizde ilk kez Moğolların ana yurduna dair Çin kaynaklarındaki bilgileri, Shiwei’ler merkezli olmak üzere değerlendirmişti⁴². Gökalp, bu yazısında ayrıca Togan’ın Moğol-Türk eşleştirmesine karşı çıkmış, Moğolların anayurdunun Türklerinkinden çok farklı olduğu üzerinde durmuştu. Gökalp’ten sonra Sinolog Pulat Otkan, 1973’te tamamladığı doktora tezinde IV. yüzyılda Kuzey Çin bölgelerine inen Moğol, Türk ve Tunguz boylarını ve 1980’deki doçentlik tezinde ise Tabgaçları inceledi. Bilhassa Wuhuan, Xianbei, Tabgaç boyları ve bunların coğrafyaları üzerine tespitler yaptı⁴³. Eski Moğollar üzerine yapılacak çalışmalar eski Çince ile kaynak, tarih ve coğrafya bilgisi gerektirdiğinden bir süre gelişmedi. Özkan İzgi 1977’de bir başka Moğol boyu olan Kitanların Türklerle ilişkileri üzerine kısa bir yazı yayınladı. Reha Oğuz Türkkan içeriği genel bir makaleyle Türklerle Moğolları birbirinden ayırmanın zorluğundan bahsetti. Saadetin Yağmur Gömeç Ergenekon Destanı’nın Moğollara uyarlanmış şeklinde Nirunlar (“Börülür”) ve Dürülgünler (“Arslanlar”) diye iki aile çıktığını, Türkler’de ise bunun Aşına (“Börülüler”) ve Ashite (“Arslanlar”) olduğunu yazdı⁴⁴. Osman Gazi Özgüdenli ise

37 Fuad Köprülü, “Kay Kabilesi Hakkında Yeni Notlar”, *Belleten*, VIII/31 (1944), s. 433.

38 Wolfram Eberhard, “Kay’lar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar”, *Belleten*, VIII/32 (1944), s. 568, 583.

39 Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş, I, En Eski Devirlerden XVI. Asra Kadar*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946, s. 45-46.

40 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1964.

41 *Çin Kaynaklarına Göre Shih-wei Kabileleri (Proto-Moğollar Üzerinde Bir Etüd Denemesi)*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1969.

42 “Çin Kaynaklarına Göre Moğollar’ın Ana Yurdu”, *Töre*, IV/17 (1972), s. 36-42.

43 *T’opa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1980.

44 “Türklerin ve Moğolların Tarihi İki Boyu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVI/42 (2007), s. 3-4.

daha çok İslam kaynaklarına göre Türkistan'a giren Moğol kökenli Karahıtayları ele aldı. 2000'lerden sonra doğrudan eski Moğollar üzerine Çin kaynaklarına dayalı çalışmalar çoğaldıysa da toplamda üç kişiyle sınırlı kaldı: Ahmet Taşağıl, Enkhbat Avirmed ve Kürşat Yıldırım. Doktora çalışmasını Türkiye'de tamamlayan Moğol araştırmacı Avirmed, Moğol araştırmacıların bakış açılarını da katarak eski Moğol boyları üzerine yorumlar yaptı. Taşağıl, VI.-IX. yüzyıllarda yaşayan Xi, Kitan, Kumoxi, Shiwei gibi Moğol boylarına dair hanedan tarihlerindeki bilgileri değerlendirdi. Rouranlar üzerine makaleler yazan ve bu konuda Türkiye'deki ilk müstakil kitabı⁴⁵ yayımlayan Yıldırım ise eski Moğol boyları, Moğol kültürü ve coğrafyası, Türk-Moğol etnik ve kültürel ilişkileri üzerine araştırmalar neşretti. Moğol İmparatorluğu'ndan önceki döneme dair çalışmaların az olmasının temel sebebi, eski Çince ana kaynak okuyan Türk araştırmacıların az olmasıdır. Öte yandan konar-göçer bir dünyayı anlayabilmek için Moğol boylarının yayıldıkları coğrafyalarda saha araştırmaları yapmak gerekmektedir ki bu da oldukça zahmetli ve maliyetli bir iştir. Bir başka zorluk ise bu dönemde bazen Moğollar ve Türkler arasındaki ayırım yapmanın zor olmasıdır; mesela Xianbei boylarının kimisi Türk ve kimisi Moğol idi. Bir de Rouran gibi boyların kökenleri üzerine görüş birliği yoktur. Türkiye'de Yıldırım, onların Türklükleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu döneme dair araştırmalar Moğolcaya ve Moğol kültürüne vakıf olmayı gerektirmektedir.

b. Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu Dönemine Dair Çalışmalar

Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu, XIX. yüzyılda başlayan modern Türk tarihçiliğinin ilk ilgi duyduğu konulardandı. İlk Türkçü ve romantik tarihçiler ise Moğolları Türklerle bir addediyor, Cengiz'i ise bir Türk hanı olarak kabul ediyorlardı. Bu görüşler 1930'lara kadar çeşitli vesilelerle dile getirildi veya itiraza muhatap oldu, ancak 1940'lardan itibaren ana kaynaklara ve modern tarih metodlarına dayanarak ısrarcı olan çok az sayıda araştırmacı kaldı ki onlardan önde geleni Zeki Velidi Togan idi. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sırasıyla Ziya Gökalp, Rıza Nur, Hilmi Ziya, Sadrî Maksudî, Hüseyin Nihal Atsız gibi araştırmacılar ile *Türk Tarihinin Ana Hatları*, *Tarih* gibi kolektif eserlerin dağılık yorumlarından sonra, 1940'larda girilen yeni dönemden itibaren Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu üzerine doğrudan çalışmalar sırasıyla Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Ahmet Temir, Bahaeddin Ögel, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Celaleddin Wang Zin-şan, Mustafa Kafalı, Ch'i T'ang, Lin Chen-nan, Özkan İzgi, İsenbike Togan, Mustafa Kafalı, Abdülkadir Yuvalı, Fikret Türkmen, Saadettin Yağmur Gömeç, Osman Gazi Özgüdenli, Ergin Ayan, Sebahattin Ağaladağ, Hacı Ahmet Özdemir, Tuncer Gülensoy, Enver Konukçu, Nadir Devlet, Mustafa Uyar, Altay Tayfun Özcan, İlyas Kemaloğlu, Neslihan Durak, Ekrem Kalan, Mehmet Emin Şen, Abdrasul Isakov, Arzu Erdem, Umur Yolsever-Kemal Özcan, Ali Ahmetbeyoğlu, Gülşah Hasgüçmen, Bilen Yılmaz, Burak Çelik, Mürsel Doğrul, Fadime Öksüz Koçak, Mehmet Tuğrul-Cem Korkut, Kubilay Atik, Fatih Çiftçi, Anıl Yasin Oğuz, Yaşar Söyüt ve İbrahim Tellioglu tarafından yapılmıştır.

45 *Bozkırın Yitik Çocukları: Juan-juan'lar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Zeki Velidi Togan, Cumhuriyet devrinde İslam kaynaklarını esas almak üzere Cengiz Han’ın Türklüğünü tarih ilmi metotlarıyla dile getiren ilk tarihçimizdir. Onun fikirlerine göre Cengiz sülalesi, eski Açına, Çin kaynaklarında yazıldığı şekliyle Aşına, Bozkurt efsanesine merbut teğinler ve hakanlar neslinden geliyordu. Bu sülaleye ait bu gibi rivayetler daha Cengiz, han olmadan önce de sülale efradında dolaşıyordu. Oğuz efsanelerinde hakanlık *Kay* nesline ait deniliyorsa ve Cengiz de *Kıyat* yani *Kıy*’lardan çıkıyorsa bu, eski Şato hanları sülalesinin Moğol hanları arasında yaşayarak Moğollaşan bir kısımdan başkası değildi. Bu sülale bir Oğuz olmayıp hem Gök-Türk (Şato) hem Oğuz ve hem de Moğollar arasında eskiden beri yaşayan hâkim unsurdan ibaretti⁴⁶. Esasında Togan, Türkçü saiklerinden öte Cengiz’i Türkleri “bağlayıcı bir şahsiyet”⁴⁷ olarak görüyor, bunun koparılması gerektiğini düşünüyordu. *Çengiz Han (1155-1127)* başlıklı ders notuyla bu konudaki ilk monografiyi yazan Togan’a göre Cengiz “yepyeni bir nizam ve dünya düzeni” meydana getirmişti, bu arada yıkılan sülaleler çok geçmeden Cengizlilere yanaştılar ve yarım yüzyıl sonra ilişkiler normale döndü. Bu arada ise büyük çatışmalar oldu. Cengiz’in tarihi bu büyük değişmelerin tarihiydi⁴⁸. Ayrıca Togan’a göre Moğollar çağında Azerbaycan ve Anadolu nihai olarak Türkleşti⁴⁹. Cengiz ile ilgili Cumhuriyetimizin ilk ilmî yazılarından bir diğeri Fuad Köprülü’nün W. Barthold’un İslam Ansiklopedisi’ne yazdığı “Cengiz Han” maddesine yaptığı yaklaşık iki sayfalık ilaveydi; Köprülü burada daha çok ansiklopedinin Leiden baskısının neşrinden sonra çıkan yeni kaynaklara yer verdi⁵⁰. Cengiz Han ve Moğollarla ilgili diğer yazılar yine İdil-Ural Türk’ü kökenli araştırmacılarından geldi. Abdülkadir İnan⁵¹ ve Ahmet Temir⁵² Moğol boyları, Moğolların sosyal ve askerî teşkilatı ve Cengiz Han konuları etrafında çalışmalar yaptılar. Bu arada Osman Turan 1941’de “Çingiz Adı” hakkında bir yazı yazdı. Ona göre bu ad *Tingiz*’in “damaklaştırılmış” bir şeklinden başka bir şey değildi. Bu belki deniz veya göl ile ilgiliydi⁵³. Togan, İnan ve Temir gibi Altın Orda bakiyesi olan İdil-Ural Türklerinin Cengiz Han’a ve Moğollara ilgisi belki de sadece ilmî meraklarından kaynaklanmıyordu. Cengizoğullarına dair kadim bölge gelenekleri ve inançları ile Türkiye’ye gelmeden önce beslendikleri edebiyat da onların düşüncelerini şekillendiriyor olmalıydı. Bu ilk ilmî görüşlere ilk kapsamlı itirazlardan biri İbrahim Kafesoğlu tarafından “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi” makalesiyle yapıldı⁵⁴. Esas itibarıyla Togan’ın 1946’da neşrettiği *Umumî Türk Tarihine Giriş* adlı kitabına eleştiri olan bu uzun yazı, öncelikle 382

46 *Moğollar; Cengiz ve Türklük*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1941, s. 19-21.

47 “Cengiz Han Türktür”, *Büyük Türkeli*, sayı 2 (1962), s. 4.

48 *Çengiz Han (1155-1127)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü 1969-70 Kış Söemestresi Ders Notları, İstanbul 1970, s. 4.

49 Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, s. 251 vd.

50 Fuad Köprülü, “Cengiz Han”, *İA*, III, s. 98-100.

51 “Ongutların Menşei Meselesi”, *Belleten*, VIII/31 (1944), s. 453-456.

52 “Die Sozial-militärische Organisation der Mongolen um 1200 n. Chr.”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVIII/3-4 (1960), s. 221-225.

53 Osman Turan, “Çingiz Adı Hakkında”, *Belleten*, V/19-20 (1941), s. 271-272.

54 *Tarih Dergisi*, V/8 (1953), s. 105-136.

sayfalık kitabın üçte ikisinin Moğollar, Cengiz ve Cengiz evladına ayrılmasını ve Türk tarihine yeterince yer vermemesini eleştirmişti. Bunun ardından ırk ve dil bakımından Türklerin ve Moğolların farklı olduklarını izaha devam etmiş ve nihayetinde Cengiz'in Türklüğüne itiraz eden bir bapla yazıyı tamamlamıştı. Kafesoğlu'na göre Cengiz'i Türk hakanları nesline bağlamak için ilmî deliller yoktur, Şato hanları Gök-Türklerden değildi ve üstelik Togan Cihângüşâ'da geçen bir kaydı yanlış anlayarak Cengiz'in Türkçe bildiğini öne sürüyordu ki bunun temeli de bulunmuyordu. Togan'ın yakın muhitinde bulunan Çinli Müslümanlardan Celaledin Wang-zin-şan ise Kafesoğlu'nun makalesine karşı 1958'de yazdığı tenkit yazısında Togan'ın cevap olarak yazdığı iki yazının neşredilmediğini öne sürdü⁵⁵. Meşhur Çinli âlim Wang Guowei'yin öğrencilerinden olan yazar, Cengiz'in mensup olduğu Börçegin sülalesi mensuplarının Türkçe ve Moğolca olmak üzere iki dil konuştuklarını öne sürdü⁵⁶. Bu tartışmalar kısa bir süre sonra kesilmiş ve bugünlere kadar aynı mikyasta ve derinlikte sürdürülmemiştir. Ya Kafesoğlu'nun hükümleri ağır basmıştır ya Togan'ın edebiyatı ve metoduyla bu mevzuyu ele alabilecek bir araştırmacı çıkmamıştır ya da konuyla ilgili yeni belgelerin çıkması beklenmektedir.

Moğol İmparatorluğu dönemine ait bir diğer çalışma Bahaeddin Ögel tarafından, Yuan Shi'daki biyografilere dayanarak 1964'te yazılan *Sino-Turcica: Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri* adlı eserdir. Esasen imparatorlukta yüksek makamlara gelmiş şahısların biyografi tercümelemleri olan bu eserden sonra Togan konuyla ilgili Taiwanlı öğrencisi Ch'i T'ang'a 1970'te *Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler* başlıklı daha kapsamlı ve ayrıntılı bir doktora tezi yaptırdı. Aynı yıl Özkan İzgi'nin Otrar Hadisesi'ne dair yayımlanan kısa yazısından sonra yaklaşık 30 yıl, İzgi'nin Moğol istilasını, İsenbike Togan'ın Moğollar devrinde Çin'de ticaret üzerine iki kısa makalesi, Mustafa Kafalı'nın *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*'nde 1993'te yazdığı toplam üç sayfalık "Cengiz Han" ve "Cuci Han" maddeleri dışında doğrudan bu dönemi konu alan araştırma görülmedi. Üstelik bu maddeler, önceki *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Cengiz Han" gibi maddelere göre çok zayıf kaldı. Bir de 1976'da İstanbul Üniversitesi'nde Lin Chen-nan tarafından *Ch'ang Ch'un'un Batı (Moğolistan, Türkistan ve Afganistan) Seyahatnamesi (1221-1224)* başlıklı doktora tezi savunuldu⁵⁷. Bu ara dönemin sonlarında çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı Abdülkadir Yuvalı oldu. İlhanlı çalışmaları yanında Cengiz ve dönemine de yönelen Yuvalı, Moğol İmparatorluğu'nun Horasan ve İran'a harekâtı üzerine 1988'de iki yazı neşretti⁵⁸. 2000'lerden sonra İsenbike Togan'ın Cengiz ve evladı, Cengiz'in yarattığı

55 Celaledin Wang Zin-şan, "İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarihinde Moğollar ve Çinniz Meselesi", (Tarih Dergisi, c. V. N. 8), İstanbul, 1958", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II/2-4 (1958), s. 264.

56 *A.e.*, s. 266.

57 İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1976.

58 "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdarî Statüsü (Ögeday, Güyük, Mengü)", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, II/1 (1988), s. 227-236; "Moğollar'ın Yakınoğu Politikası ve İsmâililer'in Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler", *Erdem*, IV/11 (1988), s. 525-540.

dönüşümler gibi konular üzerine kitap bölümleri çıktı⁵⁹. Bu arada halkbilimci Fikret Türkmen, bir Oğuzname yazmasında Cengiz Han üzerine rivayetleri derledi. 2007’den itibaren kendi tabiriyle “Çingizli Devleti” üzerine makaleler yazan Saadettin Yağmur Gömeç bunları *Türk Tarihinde Çingizliler* başlıklı bir kitap içinde topladı. Daha çok *Cengiznâme*, *Şeybaninâme*, *Moğolların Gizli Tarihi*, *Altan Topçi*, *Şecere-i Türk* gibi kaynaklara dayanan yazara göre bu devlet, bir “Türk-Moğol Devleti” idi, kurucusundan ötürü bazen “Çingiz” ve bazen ise “Moğol” devleti deniliyordu. Devlette komutanların üçte ikisi ve halkın yüzde doksanı Türk idi. Devlet kurulduktan sonra Moğol toplumunda yüksek Türk kültürü hâkim oldu⁶⁰. Esasen İslam kaynaklarına dayanarak çalışmalarını yürüten Osman Gazi Özgüdenli “Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu” gibi kitap bölümleri ve “Ögedey Han”, “Karakorum” gibi ansiklopedi maddeleri kaleme aldı. Hacı Ahmet Özdemir, 2000’lerden sonra İslam kaynaklarına ve bir yerde ise 1259’da Mengü Han tarafından halifeye gönderilen Çinli elçinin kayıtları olan *Xi Shi Ji*’nin İngilizce tercümesine göre Moğol istilasını ve halifeliliğin çöküşünü konu edinen tez ve makaleler neşretti. Tuncer Gülensoy’un Cengiz’in soy kütüğü, Enver Konukçu’nun Moğol Noyanı Çormahan biyografisi, Mustafa Uyar’ın Moğol imparatorluğu askeriyesi üzerine yazıları, Altay Tayfun Özcan’ın *Chronica Maiora* gibi Latince kaynaklardan yaptığı tercümelemler döneme dair katkılar sağladı. Özcan ayrıca *Moğollar Avrupa’da*, *Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı*⁶¹ gibi çalışmalarıyla Türkiye’de Moğol tarihinin Latince kaynakları üzerine değerlendirmeler yaptı. Mehmet Emin Şen bir Cengiz Han portresi denemesi yaptı. Moğolca bilen Ekrem Kalan ise Cuci üzerine ve Cengiz’in dünya tasavvuru hakkında iki makale yazdı. 2010’ların ortalarında artık çoğunlukla genç kuşak araştırmacıların çalışmaları görülmektedir. Abdrasul İsakov, XIII. yüzyılda Kırgız-Moğol ilişkileri üzerinde durdu. Neslihan Durak İdil-Ural’a ve Umut Yolsever-Kemal Özcan ise Rus knezliklerine doğru yapılan ilk Moğol seferlerini inceledi. İlyas Kemaloğlu Moğol İmparatorluğu, Ali Ahmetbeyoğlu Cengiz’in ortaya çıktığı çağda Moğolların etrafındaki halklar üzerine kitap bölümleri kaleme aldı. Bilen Yılmaz Moğolların Türkistan’a ilerlemeleri üzerine doktora tezini savundu. 2020’lerde ise Kubilay Atık, Burak Çelik, Fadime Öksüz Koçak, Yaşar Söyüt, Gülşah Hasgüçmen, Fatih Çiftçi, Mürsel Doğrul, C. Korkut, Anıl Yasin Oğuz, İbrahim Tellioglu gibi araştırmacılar kaynaklarda Cengiz ve Moğol imajı, Pervan Savaşı, Toluy, Moğol valileri, Töregene Hatun, imparatorlukta barut kullanımı, Daocu bir keşişin notları, Zhang Dehui adlı bir Çinlinin Kubilay’a seyahati gibi Türkiye’de döneme dair az incelenen konuları ele aldılar. Türkiye’de Cengiz Han’a dair ise bugüne kadar, biri Zeki Velidi Togan’ın *Çengiz Han (1155-1127)* başlıklı ders notunun ardından sadece iki tarih kitabı neşredildi: Nadir Devlet’in *Avrasya Fatihisi Cengiz Han*⁶² ve Abdülkadir Yuvalı’nın

59 Mesela “Çinggis Han ve Moğollar”, *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 235-255.

60 *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yay., Ankara 2017, s. 7, 146.

61 Kronik Yay., İstanbul 2020.

62 Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2010.

*Cengiz Han*⁶³. Bu dönemi çalışmak için Çince, Farsça, Latince, Moğolca gibi dilleri bilmek icap ettiğinden çalışmalar genelde kısmi tercüme üzerinden yapılmaktadır. Hâlâ büyük bir ana kaynak tercümesi eksikliği vardır. Mesela Çin'deki Moğol Hanedanlığı'nın resmî tarihi *Yuan Shi*'daki "Cengiz Han Biyografisi" hâlâ tercüme edilmemiştir. Yazılan mevcut iki Cengiz Han kitabı ise çevirilere ve araştırma eserlerine dayanmaktadır. Moğol İmparatorluğu dönemi üzerine çalışanlarda Çince bilgisi dışında Moğolca da elzemdir. Türkiye'de Moğolca bilen tarihçi sayısı çok azdır. İngilizce ve Rusça çevirilerden yapılan ve ana kaynaklardan yapılmış gibi gösterilen Türkçeye çeviriler ve buna dayalı yorumlar ise Batı yorumlarından ayrılamamakta, orijinal görüşlere engel olmakta, tarihçiliğimizi ileri götürmekte yetersiz kalmaktadır. Elimizde bir Türk araştırmacının yazdığı Cengiz dönemi "Moğol İmparatorluğu" monografisi ise hâlâ yoktur.

c. Yuan Hanedanlığı Dönemine Dair Çalışmalar

Moğolların Çin'de kurdukları Yuan Hanedanlığı dönemi üzerine Çin'de ve dünyada çok sayıda çalışma yapılmıştır. Tarihçiliğimizin görüş alanının çok uzağında ve üstelik Çin coğrafyasında ve kültür çevresinde cereyan eden bu dönemin tarih kaynaklarının tamamına yakını Çince'dir. Yuan, kendisinden önce Çin'de hanedanlık kuran Türk, Moğol ve Tunguz kökenli diğer hanedanlıklarından farklı olarak Çin'in güney kıyılarına kadar inmiş, buraları idare etmek üzere *darugalar* göndermiştir. Dolayısıyla Yuan Hanedanlığı tarihi, o dönemin bütün Çin tarihidir ve bu dönemi anlayabilmek için Çin'in coğrafyasını, toplumunu, kültürünü ve umumi tarihini iyi bilmek lazımdır. Ayrıca Moğolların önemli bir kısmının Çinleştiği bilinmektedir. Türkiye'de ise Çin tarihi uzmanı birkaç kişidir. Yani bu kez Çinceyi bilmek kâfi gelmemektedir. Bu hanedanlık Moğollar tarafından kurulmuş olsa da bir müddet sonra, tıpkı daha önceki diğer yabancı hanedanlıklar gibi, Çin kaidelerine göre işlemek zorunda kalmıştır. Bir de hanedanlığı Çin'de kuran Kubilay Han'ın yaptırdığı *Phagspa* yazısıyla yazılmış metinler vardır; ama Türkiye'de bu yazıyı bilen bir tarihçi yoktur. Tez, makale, ansiklopedi maddesi ve kitap olarak Yuan Hanedanlığı üzerine Wang Chuan Tao, Gülçin Çandarlıoğlu, Roxann Prazniak-Osman Gazi Özgüdenli, Huriye Şen, Gökay Kocal, Burak Çelik, Gaye Yavuzcan, Kubilay Atik ve Kürşat Yıldırım çalışmıştır.

Yuan dönemindeki askeriye üzerine ülkemizdeki ilk çalışma Çinli Wang Chuan Tao tarafından 1983'te doktora tezi olarak yapılmıştır⁶⁴. Yuan kaynaklarındaki bilgilerin bir araya getirildiği bu eserden sonra aynı konuda ikinci bir çalışma bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Yuan'a dair ikinci bir çalışma ancak 2013'te Gülçin Çandarlıoğlu tarafından kaleme alınmış ve "Kubilay Kaan ve Ulçay Timur Kaan'ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti" başlığıyla konu oldukça uzun bir zaman dilimini kapsamasına karşın kısa ve genel olarak anlatılmıştır.

63 Atayurt Yay., Ankara 2021.

64 *Çin'deki Moğol Devletinde Ordu ve Savaş Düzeni*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1983.

Üçüncü çalışma Prazniak-Özgüdenli tarafından 2019’da *DİA*’daki yazılan “Kubilay Kağan” maddesidir ki ansiklopedinin formatı sebebiyle çok özet bilgiler verilmiştir. Çalışmalarını ikinci el kaynaklara göre yürüten Huriye Şen, Yuan-Japon ilişkileri üzerine doktora tezi ve Kubilay’ın Güney Çin’e seferi üzerine bir makale yazmıştır. Burak Çelik, Çabi Hatun üzerine bir portre denemesi yapmıştır. Çince ve Japonca bilen Kubilay Atik Moğolların Güney Doğu Asya seferleri üzerine iki makale çıkarmıştır. Gaye Yavuzcan ise Kubilay Han üzerine Türkiye’deki ilk tarih kitabını yazmıştır⁶⁵. Yavuzcan’ın Çince ana kaynakları kullanmadığı, daha çok araştırma eserlerine dayandığı görülmektedir. Kürşat Yıldırım, Çin’de periyodik olarak düzenlenen “Yuan Tarihi Araştırmaları” toplantılarının 2023’te Tianjin’deki Nankai Üniversitesi’nde yapılan kongresinde “Some Evaluations of Sources on the History of the Relations between the Yuan Dynasty and the Golden Horde” başlıklı araştırmasını sunmuştur. Türkiye’de Moğol tarihi araştırmalarında en zayıf dönemlerden birinin Yuan olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar ancak iki tez, bir kitap (sadece Kubilay ile ilgilidir), beş makale, bir ansiklopedi maddesi ve bir bildiri yazılmıştır. Üstelik bunlar birbirini tamamlamayan çalışmalardır.

d. İlhanlı Devleti Dönemine Dair Çalışmalar

Ülkemizde Moğol araştırmaları en çok İlhanlı Devleti dönemi için yapılmıştır. Bu durum sadece İlhanlıların Türkiye tarihinin bir parçası olmalarından, Anadolu’nun çoğunun bir dönem İlhanlı hâkimiyeti altında bulunmasından kaynaklanmamaktadır; aynı zamanda İlhanlı çalışmaları için gerekli ilk ana kaynak dili Farsçanın öğrenilmesinin ve Farsça tarih metinlerine ulaşılmasının Çince gibi dillere nispetle kolay olmasının da bunda rolü vardır. Farsça kaynakların önemli bir kısmına Türkiye’deki muhtelif kütüphanelerden ulaşmak mümkündür. Farsça öğrenmek Türkler için kolaydır, İran’a gidip gelmenin büyük zorlukları yoktur. Bir başka konu ise Selçuklu ve İlhanlılardan haber veren tarih kaynakları vesilesiyle Moğol tarihinin diğer dönemlerine göre hem Türk hem de Moğol tarihinin bu dönemdeki kaynakların bolluğudur. Türkiye’de doğrudan İlhanlı tarihi üzerine çalışmalar sırasıyla; Zeki Velidi Togan, Fuad Köprülü, Ahmet Temir, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Bahaeddin Ögel, Osman Turan, Aydın Sayılı, Faruk Sümer, Nejat Kaymaz, Hüseyin Peyrovî Milânî, Muhammed Takî İmâmî, Ebu’l-Fazl Nebe’î, Abdulkadir Yuvalı, İsmet Kayaoğlu, Kemal Göde, Ali Aktan, Süleyman Özbek, İlhan Erdem, İsmail Aka, Mehmet Demirci, Cüneyt Kanat, Bülent Yılmaz, Ergin Ayan, İlyas Kemaloğlu, Osman Gazi Özgüdenli, Kazım Paydaş, Ş. Cem Tuysuz, Mustafa Uyar, Erkan Göksu, Firdes Özen, Muammer Gül, Kansu Ekici, Ahmad Hesamipour Khelejani, Mir Hedayat Seyyed Marandı, Züriye Çelik, Filiz Ayşe Yalçın-Arda Deniz, Kemal Ramazan Haykıran, Ankhbayar Danuu, Mustafa Alican, Ahmet Sağlam, Hayrunnisa Alan, Nilgün Dalkesen, Muhammed Said Güler, Tuğba Eroğlu, Gamze Karaosman, Alican Kirişoğlu, Meryem Tekin, Gonca Sutay, Rüya Bingöl ve Yusuf Ziya Karaaslan tarafından yapılmıştır.

65 *Kubilay Han & Nesillerin Atası*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

Cumhuriyetimizde doğrudan İlhanlılar üzerine ilk araştırmalar Zeki Velidi Togan tarafından başlatılmıştır. Onun “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti” yazısı alanında ilk çalışmalardan idi. Togan öncelikle İlhanlı maliyesini incelemiş, maksadını en başta şöyle ifade etmişti: “Moğol devletinin malî sistemini izaha yarayacak malûmat mevcut ise de, bugüne kadar işlenmemiş ve pek karışık bir halde bulunmaktadır”; “İlhanîlerde sikkelerin ve kıymetin geçirdiği tahavvüllerin tarihi ve tahavvüllerde altının rolü meselesi daha dokunulmamış bir sahedir”⁶⁶. Togan’ın bu yazıdaki en önemli tespitlerinden birisi ise İlhanlılarda mali sistem, sikke, kredi, vergi ve devlet ticareti işlerinin İslam milletlerinden ve Araplardan ziyade muasır Avrupa sistemine benzediği idi⁶⁷. Tarihî coğrafyayı çok iyi bilen Togan, İlhanlı dönemindeki haritacılık üzerine iki kısa yazı yazmıştır⁶⁸. Yine Reşîdu’l-dîn Fazlullâh ile çok ilgilenmiş, bunu merkez alan çalışmalar yapmıştı. Türkiye’de İlhanlı araştırmalarının Togan ile birlikte yükseldiği söylenebilir. Nitekim O, 1946’da yayınladığı *Umumî Türk Tarihine Giriş*’inin yaklaşık 100 sayfasını, ki eserin beşte biridir, İlhanlılara ayırmıştı. Tarihimizin farklı sahalarında üretken bir âlim olan Köprülü ise doğrudan İlhanlılar üzerine sadece “XIII. Asırda Marâğa Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar” başlıklı bir makale neşretti⁶⁹. Togan’dan sonra 1970’lere kadar İlhanlılar sahasında az sayıda, birbiriyle bütünlük arz etmeyen ve farklı konularda araştırmalar çıktı. Bunlar arasında bilim tarihçisi Aydın Sayılı’nın Gâzân Han Rasathanesi⁷⁰; Türkolog Ahmet Temir’in İlhanlı Valisi Samagar Noyan ve Anadolu’da İlhanlılar idaresi⁷¹; Osmanlı tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş⁷² üzerine araştırmaları zikredilebilir. Bu arada Nejat Göyünç Almanya’da İmâd es-Serâvî’nin *Câmiu’l-hisâb* başlıklı, İlhanlı Devleti’ne ait yazma bir muhasebe defterini 1962’de Almanya’da doktora tezi olarak savundu⁷³. Böylece 1970’lerin başına kadar İlhanlı araştırmalarının çok gelişmediği görülmektedir. Bu tarihten sonra ise asıl gelişmenin İran vatandaşları Hüseyin Peyrovî Milâni⁷⁴, Muhammed Takî İmâmi⁷⁵ ve Nebe’î ve Ebu’l-Fazl’ın⁷⁶ 1971 ve 1972’de Ankara Üniversitesi’nde doğrudan İlhanlılar üzerine hazırladıkları üç doktora teziyle başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye ile İran arasındaki yakın ilişkiler de Farsça öğreniminin kolay ilerlemesine ve İlhanlı sahasına dair çalışmaların artmasına tesir etmiş olmalıdır. Togan’dan sonra Türkiye Türklerinden İlhanlı

66 *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 1931, s. 1, 9.

67 *A.e.*, s. 14.

68 *Kopuz*, sayı 5 (1939), s. 164-169; *Türk Yurdu*, XXVI/2 (1942), s. 45-48.

69 *Bellekten*, VI/23-24 (1942), s. 207-227.

70 *Bellekten*, XI/40 (1946), s. 624-640.

71 *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 495-500; *Türk Kültürü*, sayı 445 (2000), s. 276-281.

72 *Bellekten*, XXXI/124 (1967), s. 601-646.

73 *Das sogenannte Gâme’o’l-Hesâb des ‘Emâd as-Sarâvî. Ein Leitfaden des Staatlichen Rechnungswesens von ca. 1340*, Doktora Tezi, Göttingen 1962.

74 *Ebu Said Bahadır Han (1316-1335)*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

75 *İran Moğolları’nın Devlet Teşkilâtı*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

76 *İlhanlılar Tarihinde Çobanlılar*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1972.

araştırmalarını dönüştüren ikinci kuşak Faruk Sümer⁷⁷ ve Osman Turan’dır⁷⁸. Bilhassa Faruk Sümer’in “Anadolu’da Moğollar” başlıklı kitap hacmindeki uzun makalesi büyük bir etki yarattı ve galiba bu konu üzerine ayrıntılı bilgileri ve kapsamıyla hâlâ başta gelmektedir. Onun en mühim tespitlerinden biri şöyle oldu, ki bu bakımdan Togan’a iştirak ettiği anlaşılmaktadır: “Moğollar *Yakın Doğu veya Ön Asya Türklüğünü* maddeten ve manen güçlendirmişlerdir. Moğol istilasından önce *Sir Derya (Seyhun), Mâverau’n-nehr, Harizm, Horasan ve Âzerbaycan*’da yaşayan kalabalık *Türkmen* toplulukları, bu istilânın önünden kaçarak *Anadolu*’ya geldiler. Bunların gelişi *Anadolu Türklüğünü* her bakımdan kuvvetlendirdi. Öyle ki, ülkenin kavmî çehresi ve manevî havası *Türklük* lehine kat’î şeklini aldı”⁷⁹. Nejat Kaymaz aynı yıl “Anadolu’da Moğollar Adlı Bir Yazı Dolayısıyla”⁸⁰ adlı yazısında ise Sümer’in bazı görüşlerini eleştirdi ve Anadolu’daki Moğol boylarına dikkat çekti. İlhanlı tarihi çalışmalarında üçüncü kuşağı Abdulkadir Yuvalı ve Kemal Göde temsil eder. Yuvalı’nın *İlhanlı Devleti’nin Kuruluşu: Hülâgü Han ve Zamanı*⁸¹ başlıklı doktora tezi, Hülâgü üzerine ilk müstakil araştırmadır. O’nun sonraki yıllarda muhtelif dergilerdeki makale ve bildirileri birbirini tamamlayan ve alandaki boşlukları dolduran çabalar oldu. Nihayetinde birkaç yıl önce yayınladığı *İlhanlı Tarihi*, Türkiye’de ilk monografidir. Göde ise Anadolu’da Moğol hâkimiyeti üzerine makaleler ve İlhanlı valisi Timurtaş’a hizmet eden Alaeddin Eretne tarafından kurulan *Eratneoğulları Beyliği* üzerine bir kitap⁸² yazdı. 1990’ların başında ise Ali Aktan ve Süleyman Özbek, Memlûk ordusu ile İlhanlılar arasında geçen kritik Aynu-Calut savaşı üzerine iki makale yayınladılar. İsmail Aka ise Eflâkî’nin *Menâkıbu’l-Ârifin*’indeki Moğollarla ilgili kayıtları değerlendirdi. 1990’ların ortalarında İlhanlı araştırmalarında dördüncü kuşak İlhan Erdem ile başladı. Erdem 1995’te savunduğu *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*⁸³ başlıklı doktora tezinin ardından Ahmed Teküder ve Olcâyâtü Han üzerine makalelerini neşretti. Erdem’in temas ettiği bir başka alan Togan’ın da uzun mesaisini alan İlhanlı dönemi Anadolu iktisadı oldu⁸⁴. 2000’lerin başında esasında Memlûk Devleti üzerine çalışan Cüney Kanat, Memlûk-İlhanlı münasebetlerini farklı açılardan değerlendiren üç makale neşretti ve ilişkileri Aynu-Calut savaşı çerçevesinden çıkardı. Bu yıllarda bir başka katkı, Bülent Yılmaz tarafından hazırlanan *Celayirliler: Kabile-Devlet*⁸⁵ başlıklı doktora teziyle oldu. 2000’lerin başında İlhanlı araştırmalarının beşinci

77 “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, c. I (1970), s. 1-147.

78 “Rashid üd-dîn et l’histoire des Turcs”, *Mecmû’a-yi hitâbehâ-yi tahkiki derbâre-yi Reşidu’d-dîn Fazlullâh-i Hemedânî*, Tahran 1350/1971, s. 68-80.

79 “Anadolu’da Moğollar”, s. 145.

80 *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVI/3-4 (1970), s. 135-155.

81 Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1979.

82 *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994.

83 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

84 “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI/33 (2003), s. 49-67; “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/38 (2005), s. 1-10.

85 Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002.

kuşağı Osman Gazi Özgüdenli tarafından başlatıldı. *Gâzân Hân ve Reformları (694/1395-703/1304)*⁸⁶ başlıklı doktora tezinde Özgüdenli, İslâmiyet'in İlhanlıların resmî dini olmasını sağlayan Gazan Han'ın devlette yarattığı dönüşüm üzerine ulaşabildiği bütün belgeleri değerlendirerek bu dönemi bir bütün olarak değerlendiren ilk monografiyi yazdı. Yazarın bir başka özelliği “XIV. Yüzyılda Tebrîz’de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzân (Gâzâniyye)”, “Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab’-i Reşîdî’de Meslekler, Görevliler ve Ücretler” gibi makaleleriyle İlhanlıların sosyal ve iktisadi tarihi üzerine eğilmesidir. Aynı zamanda tıpkı Togan gibi yeni İlhanlı kaynakları üzerinde de çalıştı⁸⁷. 2000’lerde Kazım Paydaş’ın Güneydoğu Anadolu’ya gelen Harezmîler ve Erkan Göksoy’un Köseadağ Savaşı üzerine makaleleri ile Ş. Cem Tuysuz’un 2004’te savunduğu *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduşlar)*⁸⁸ başlıklı doktora tezi göze çarpmaktadır. 2000’lerin sonuna doğru ise Mustafa Uyar’ın çalışmalarıyla altıncı kuşak başladı. *İlhanlı Devleti’nin Askerî Teşkilâtı*⁸⁹ başlıklı doktora teziyle yeni bir alan açan Uyar, sonraki birkaç yılda aynı konuya yeni katkılar sağlayan makalelerini yayınladı. Oldukça üretken olan araştırmacı, İlhanlı devleti askerî tarihi dışında dinî ve idarî-kültürel tarihi üzerine de araştırmalar yaptı. 2007’de Ramazan Kemal Haykıran Ebu Sa’id Bahadır Han dönemindeki Doğu Anadolu üzerine yüksek lisans tezini savundu. 2010’ların başında Kansu Ekici Geyhâtû dönemi; Ahmad Hesamipour Khelejani İlhanlı-Altın Orda ilişkileri; Mir Hedayat Seyyed Marandı İran’da İlhanlı etkileri; Züriye Çelik ise Moğol istilasını ve Selçuklular üzerine doktora tezlerini savundular. 2010’ların ortalarından itibaren ise Farsçayı iyi bilen Moğol araştırmacı Ankhbayar Danuu’nun *İlhanlı Devleti’nde Vezaret*⁹⁰ başlıklı doktora tezi ve yine İlhanlı vezirliği üzerine iki kitap bölümü öne çıktı. Aynı yıllarda Mustafa Alican Moğolların batıya gelişleri ve Anadolu’ya girişleri üzerine *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*⁹¹ başlığıyla bir kitap yayınladı. Yazar, Togan ve Sümer’in Anadolu için çizdiği çerçevenin dışında “karanlık bir dönem” vurgusunu yaptı. Esasında Togan’ın yaklaşık 60 yıl önceki “bu feodallerin kendi tarihçileri de vardı. İşte Çengiz’in tarihini gerçek yerine oturtmak bu bakımdan zordur. Zira bu müellifler, kendi hükümdarlarının Çengiz tarafından ortadan kaldırılmasını, cihanın en büyük felaketi olarak gösterirler”⁹² şeklindeki uyarısı, Alican’ın çalışmasında aksini buldu. Bu kitap hakkında Kemal Ramazan Haykıran’ın aynı yıl çıkan övücü bir tanıtma yazısına⁹³ karşılık Altay Tayfun Özcan, Alican’a klasik İslam tarihi çerçevesinde hareket ettiği, Moğolları sadece yağmacı akıncılar olarak değerlendirdiği, Moğol tarihine işgal yıllarının hatıraları üzerinden yaklaştığı

86 Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

87 Mesela bkz. “İlhanlı Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: *Târîh-i Vassâf*’ın Müellif Nüshası”, *Belleten*, LXX/258 (2006), s. 28-52.

88 Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2004.

89 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

90 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.

91 Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

92 Togan, *Çengiz Han (1155-1227)*, s. 6.

93 Kemal Ramazan Haykıran, “Mustafa Alican, Tarihin Kara Yazısı Moğollar”, *Tarih Okulu*, sayı 26 (2016), s. 751-754.

gibi eleştiriler yöneltti⁹⁴. 2010’ların sonuna doğru Ahmet Sağlam, tıpkı Cüneyt Kanat gibi Memlûk tarihi penceresinden İlhanlılar üzerine iki makale yazdı. Timurlular üzerine çalışmalar yapan Hayrunnisa Alan ise 2017’de “İlhanlılar” başlıklı bir kitap bölümü kaleme aldı. Aynı yıllarda Nilgün Dalkesen İlhanlı valisi Timurtaş ve İlhanlılarda vezirlik üzerine iki makale neşretti. Yine Tuğba Eroğlu, İlhanlı çağında Anadolu şehirleri; Muhammed Said Güler, Aynu-Calut savaşı; Gamze Karaosman, Olcaytu Han; Meryem Tekin, İlhanlıların Anadolu beyliklerine etkileri; Bingöl Rüya ise Abaka Han üzerine yüksek lisans tezlerini savundular. Bu arada Gonca Sutay, Moğol istilasının başlarındaki Erzurum üzerine kitabını yayınladı. İlhanlı çalışmalarına en son katkı Yusuf Ziya Karaaslan’ın 2022’de verdiği *İlhanlı Hükümdarı Abaka Han ve Etrafındaki Dünya (1265-1282)*⁹⁵ başlıklı doktora teziyle oldu. Bütün bu eserlerden anlaşılacağı gibi Türkiye’de Moğol tarihi araştırmaları en çok İlhanlı tarihi alanında yapılmıştır, hatta İlhanlı alanında dünyada Türk tarihçilerin birikimi öndedir denebilir. Bunda büyük tarihçi Zeki Velidi Togan’ın açtığı yol ise unutulmamalıdır.

e. Altın Orda Devleti Dönemine Dair Çalışmalar

Çağatay Han ve Ögeday Kağan’ın 1241’de ölümlerinin ardından Cengiz Han’ın torunlarından Batu Han öne çıktı. Böylece İrtiş’ten İdil-Ural’a kadar sahada, merkezi Saray olan Altın Orda Devleti kuruldu. Batu’nun 1255’te ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu merkezi ile Altın Orda arasındaki ilişkiler geriledi. Büyük Han Möngke’nin derhal Batu’nun yerine atadığı iki han ardı ardına öldü. Merkez ulus, anası Harezmsah prensesi olması sebebiyle Berke’ye olumlu bakmıyordu. Berke, Möngke’ye rağmen 1257’de tahta çıktı. Müslüman olan Berke ile birlikte dönüşümler oldu, Özbek Han zamanında ise İslamiyet artık devlet dini hâline geldi. Zamanla Türkleşen bu devlet tam anlamıyla bir Türk-Moğol devleti idi. Bu açıdan Altın Orda araştırmaları hem Türk hem de Moğol tarihi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Üstelik Osmanlı Devleti ile Altın Orda ilişkileri ve buna dair belgeler söz konusudur. Türkiye’de bu alanda araştırmalar yapan tarihçiler sırasıyla Akdes Nimet Kurat, Fuad Köprülü, Mustafa Kafalı, Özalp Gökbilgin, Mehmet Saray, Tüten Özkaya, Nadir Devlet, Enver Konukçu, İlyas Kemaloğlu, Altay Tayfun Özcan, Ekrem Kalan, Kadri Kardaş, Kazım Paydaş, Fatih Bostancı, Umut Yolsever, Kürşat Yıldırım, Furkan Kutlu, Yaşar Bedirhan ve Dinçer Koç’tur.

Türkiye’de Altın Orda’ya dair ilk müstakil çalışma, kendisi de İdil-Ural Türklerinden olan Akdes Nimet Kurat tarafından *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*⁹⁶ başlığıyla yayımlandı. Daha çok belge neşri

94 “Mustafa Alican, Tarihin Kara Yazısı Moğollar, Timaş yayınları, İstanbul 2016, 255 s.”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/1 (2018), s. 167-180.

95 Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2022.

96 İstanbul 1940.

mahiyetindeki bu çalışmadan sonra Fuad Köprülü “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar”⁹⁷ başlıklı uzun makalesini yayınladı. Devletin kuruluş ve yükselişini uzun bir girişle anlatıp konunun önemini vurgulayan Köprülü, ardından arkeolojik, nümizmatik ve diplomatik ana kaynakları ele almasını müteakip Altın Orda tarihine dair umumi eserler ve monografileri değerlendirdi. Bu yönüyle yazı, Altın Orda araştırmalarının yol ve metot gösteren, o zamana kadarki ulaşılan birikimi özetleyen ilk tarih araştırması oldu. Bu güzel başlangıca karşılık sonraki yaklaşık 25 yıl doğrudan bu alanla ilgili hiçbir çalışma yapılmadı. Nihayetinde Mustafa Kafalı, 1965 yılında *Ötemiş Hacı’ya Göre Cuci Ulusu’nun Tarihi*⁹⁸ başlıklı doktora tezini savundu. Böylece çalışma alanı bakımından Altın Orda’yı seçen ilk tarihçi Kafalı oldu. Sonraki yıllarda “Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu” gibi makaleleri ile *Altın Orda Hanlığı’nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*⁹⁹ başlıklı kitabını yayınladı. Aynı yıllarda Özalp Gökbilgin, “1313-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti”¹⁰⁰ başlıklı makalesini çıkardı. Bunun ardından 1990’a kadar Altın Orda çalışmaları tekrar durdu. Mehmet Saray 1989’da *DİA*’da “Altın Orda Hanlığı” maddesini, Rus dili ve edebiyatı hocası Tüten Özkaya ise “Sovyetler Birliği’nde Altın Ordu ile İlgili Yeni Araştırmalar” başlığıyla bazı Rusça araştırma eserlerinin Türkçe özetini sunduğu makalesini yayınladı. Nadir Devlet, “Altın Ordu” başlıklı genel bir yazısından sonra 1995’te “Türkiye’de Altın Orda Tarihi Araştırmaları Ne Durumdadır?”¹⁰¹ başlıklı yazısında bir liste çıkardı ve Türkiye için çok önemli olan Altın Orda tarihi üzerine çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu, Tataristan ile yapılacak iş birliğiyle çalışmaların artabileceğini söyledi. 2000’li yıllarda Altın Orda üzerine bir İdil-Ural Türkü olan İlyas Kemaloğlu, önce *Moğolların Kafkasya Politikası*¹⁰² başlıklı kitabını yayınladı ardından *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda’nın Rusya’ya Etkileri (Altın Orda Devleti’nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya’sının Kuruluş Sürecinde)*¹⁰³ başlıklı doktora tezini savundu. *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar* gibi belge neşirleri yapan ve “Rus Yıllıklarındaki Tarihî Hikâyelerde Altın Orda” gibi makaleler yazan Kemaloğlu, böylece Altın Orda çalışmalarını tekrar başlatmış oldu. 2010’larda ise yeni bir kuşak başladı. Bilhassa Rusça öğrenmenin, Rusya’ya gidip gelmenin ve Rus ve Tatar ekolünden çalışmalara ulaşmanın kolaylaşmasının bunda rolü olmuştur denebilir. Altay Tayfun Özcan, 2010’da *Moğol-Rus İlişkileri: 1223-1341*¹⁰⁴ başlıklı doktora tezini savundu ve yine Altın Orda tarihine dair bazı Latince metinleri çevirip değerlendirdi. 2010’larda yükselen Altın Orda çalışmalarını yürüten bir başka araştırmacı, Ekrem Kalan oldu. 2012’de Kazan’da *Ulus Dzhuchi (Zolotaia Orda) i*

97 *Bellesten*, V/19 (1941), s. 397-436.

98 İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1965.

99 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

100 *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, II/4 (1972), s. 1-52.

101 *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXIII/1-2 (1995), s. 47-58.

102 Kaknüs Yayınevi, İstanbul 2003.

103 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

104 Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2010.

*strany Vostoka: torgovo-ekonomicheskie vzaimodeistviia vo vtoroi polovine XIII—XIV vv*¹⁰⁵ (“Altın Orda ve Doğu Ülkeleri: Ticarî ve Ekonomik İlişkiler XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı-XIV. Yüzyıl”) başlıklı doktora tezini savundu. Rusça ve Moğolca bilen Kalan bundan sonra “Nüvizmatik Materyallere Göre İslamlaşma Sürecinde Altın Orda Hanlarının Kullandığı İsim ve Unvanlar (1227-1357)” gibi makaleler yayınladı. 2010’larda alana ilgi, Kadri Kardeş ve Umut Yolsever tarafından hazırlanan iki yüksek lisans teziyle kendisini gösterdi. 2020’lerin başında ise Berke Han üzerine üst üste araştırmalar neşredildi. Kazım Paydaş-Fatih Bostancı “Han Sultan’ın Berke Han’ın Annesi Olup Olmadığı Hususunda Mutâlaalar” ve Furkan Kutlu “Berke Han Döneminde İslam Dininin Altın Orda Devleti’ne Etkisi” başlıklı makalelerini; Yaşar Bedirhan *Bozkırda İslam’ın Kılıcı Berke Han (1257-1266)*¹⁰⁶ ve Fatih Bostancı ise *Berke Han Dönemi Altın Orda Devleti Tarihi (1256-1266)*¹⁰⁷ başlıklı kitaplarını yayınladılar. Bu yönüyle 1992’de Enver Konukçu’nun *DİA*’daki kısa “Berke Han”¹⁰⁸ maddesi dışında daha önce Berke’ye dair çalışma yokken iki yıl içinde iki kitap, iki makale çıkmış oldu. Son olarak Dinçer Koç ise *Altın Orda Tarihi*¹⁰⁹ başlıklı kitabını kaleme aldı. Eser müstakil ilk Altın Orda Devleti tarihi monografisidir. Bilhassa 2000’lerden sonraki genç kuşak araştırmacıların çabalarıyla Türkiye’de Altın Orda araştırmaları artmışsa da hâlâ yetersizdir.

f. Çağatay Hanlığı Dönemine Dair Çalışmalar

Adını Cengiz Han’ın oğlu Çağatay’dan alan bu hanlık, esasen Türkistan’ın şehir kuşağında hüküm sürüyordu. Çağatay’ın torunu Algu zamanında doğuda Altın Orda’ya ait olan Çu ve Yedisu ve yine güneyde Afganistan ve batıda Harezm de hanlığa katıldı. Hanlığın gücü ağırlıklı olarak Doğu Türkistan ve Maverünnehir’deydi. Çağatay Hanı Tarmaşirin (1326-1334) İslâmiyet’i kabul ederek Alaeddin adını aldı. 1370’e kadar süren, şehir kültürü ve edebiyat bakımından oldukça önemli olan, konar-göçer Moğol gelenekleriyle Türkistan’ın yerleşik ahalisinin kültürünün çatıştığı bu hanlığın tarihi üzerine Türkiye’de doğrudan araştırmalar çok geç başladı. Çağatay Hanlığı üzerine çalışmaları sırasıyla Nadir Devlet, Abdulkadir Yuvalı, Mehmet Alpargu, Mustafa Kafalı, Hayrunnisa Alan, Orhan Çınar, Fatih Orta ve Çetin Kaya yaptı.

Çağatay Hanlığı üzerine ilk müstakil araştırma Nadir Devlet tarafından 1988’de yazılan “Çağatay Devleti” başlıklı kısa bir kitap bölümüdür¹¹⁰. Bunu ertesi yıl Mehmet Alpargu’nun “Çağatay Hanlığı” makalesi takip etti. Abdulkadir Yuvalı 1993’te *DİA*’da “Çağatay Hanlığı” ve “Çağatay Han” başlıklı iki madde neşretti. Bunun ardından 2005’te Mustafa Kafalı,

105 Kazan 2012.

106 Eğitim Yayınevi, Konya 2021.

107 Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2021.

108 *DİA*, V, s. 506-507.

109 Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2021.

110 Nadir Devlet, “Çağatay Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, IX, İstanbul 1988, s. 301-310.

Çağatay Hanlığı 1227-1345 başlıklı ilk kitabı yayınladı ki bu hâlâ tektir. Hayrunnisa Alan'ın 2017'de çıkardığı "Çağatay Hanlığı" adlı genel bir kitap bölümünden başka Fatih Orta tarafından Tarmaşirin'in Müslüman olması ve bunun getirdiği değişim üzerine bir yüksek lisans tezi ile Orhan Çınar tarafından genel bir Çağatay tarihi olan doktora tezi savunuldu. Çınar'ın tezi tamamen araştırma eserlerine dayalıdır. 2021'de ise Moğolca ve Farsça bilen Çetin Kaya, hakkında az kaynak bulunan bir konuda çalıştı ve *Çağatay Hanlığı ile Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (1227-1318)* başlıklı doktora tezini savundu. Moğol ve Türk tarihi ve kültürü araştırmalarında oldukça önemli bir yere sahip Çağatay Hanlığı dönemi üzerine çalışmalar maalesef oldukça azdır ve İlhanlı araştırmalarında olduğu gibi bir sürekliliğe ve geleneğe dayanmamaktadır.

g. Yuan Hanedanlığı'nın Yıkılışından Sonraki Moğol Tarihi Üzerine Çalışmalar

1271'de Çin'de kurulan ve Cengiz'in Karakurum merkezli kurduğu Büyük Moğol İmparatorluğu'nun doğrudan devamı olan Yuan Hanedanlığı'nın 1368'de yıkılışı, esasında büyük Moğol İmparatorluğu mirasının tamamen dağılması ve kudretli Moğol günlerinin bir daha canlanmayacak şekilde geçmişte kalması demektir. Moğolların dört ulusundan Cuci ulusu kurduğu Altın Orda Devleti çok geçmeden Müslümanlaşıp Türkleşti. Hülagü ulusunun İran'da kurdukları Müslümanlaşan İlhanlı Devleti 1353'te ve Müslümanlaşıp Türkleşen Çağatay ulusu 1370'te sona erdi. Yuan'ın dağılmasından sonra Türkistan sahasında hanlıklar dönemi başladı. Yine eskisine nispetle küçük Moğol hanları hüküm sürmeye başladı. Moğol İmparatorluğu'ndan sonra bugünlere kadar Moğolların kurdukları en güçlü yapı Cungar Hanlığı idi. Batı Moğol boylarından Oyratlar tarafından 1634'te kurulan bu devlet 1755'te Çin tarafından yıkıldı. Bundan sonraki süreçte ise Moğolların batı boyları Rus ve doğu boyları Çin hâkimiyeti altına girdi. Yuan sonrası Moğollar üzerine Türkiye'de esasen Moğol boyları ve Cungarlar üzerine araştırmalar yapıldı. Bu dönemi inceleyenler sırasıyla Lin Yih-Min, Fatih Ünal, Orhan Doğan, Ekrem Kalan, Mehmet Alparğu, Osman Yorulmaz, Konural Ercilasun, Oktay Berber, Sadullah Gülten, Turan Can, Dinçer Koç, Bilen Yılmaz, Serkan Acar, Mehmet Cankara ve Kaan Akar'dır.

Yuan sonrası Moğollar üzerine doğrudan ilk araştırma, Taiwanlı Lin Yih-min tarafından 1967'de yapıldı. Bahaeddin Ögel'in nezaretinde *Ali Ekber'in Hutayname Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkid*¹¹¹ başlıklı doktora tezini savunan Lin, çalışmasının 179-326. sayfalarında Kalmuk ve Oyratlar, Tatarlar, Doğu Moğol boyları hakkında Ming Shi'daki bahislerin tercüme ve tahlilini yaptı. Böylece Türkiye'de ilk kez bu dönemdeki Moğol boyları hakkında doğrudan bir Çin hanedan tarihinden tercüme ve bilgiler sunuldu. Cumhuriyetin oldukça geç yıllarında gerçekleşen bu çalışmanın ardından 33 yıl hiçbir araştırma

111 Taipei 1967.

yayınlanmadı. Nihayetinde 1990’ların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasını müteakip Türk Dünyası’na giderek Rusça ve Kazak Türkçesi öğrenenlerden Fatih Ünal “Moğol-Kazak Mücadeleleri Aktaban Şubırında Hadisesi”¹¹² ve Orhan Doğan “Kazak-Kalmuk (Jungar) Savaşları”¹¹³ başlıklı makalelerini çıkardılar. Doğan’ın 2001’de savunduğu *Ebu’l Hayır Han Dönemi Kazak-Rus Münasebetleri (1718-1748)* başlıklı doktora tezi de Cungarlar hakkında epey malumat içeriyordu. Bunu müteakip Ekrem Kalan, Moğol araştırma eserlerine dayanarak Cungar Hanlığı üzerine yüksek lisans tezini savundu¹¹⁴. Mehmet Alparğu, 2007’de Nogaylar üzerine ilk monografıyı neşretti¹¹⁵ ve aynı yıl *DİA*’da Nogaylar maddesini yazdı. 1990’larda Türk Dünyası’na gidip Rusça ve Kazakça öğrenenlerden Osman Yorulmaz ve Taiwan’da Çince öğrenen Konuralp Ercilasun 2013 yılında Kalmuk göçleri üzerine bildirimlerini sundular. Türkiye’de 2010’ların ortalarına doğru Kalmuklar ve Batı Moğolları üzerine araştırmalar başladı. 2012 yılında Kalmuk adı üzerine makalesini yayınlayan Oktay Berber, 2014’te *Kalmuk İstilas ve Türk Dünyasına Etkileri*¹¹⁶ başlıklı doktora tezini savundu ki bu konudaki ilk monografi oldu. Bunun ardından Kalmuklar üzerine 5 makale ve kitap bölümü ile doktora tezini ve yine bunun genel okuyucuya hitap eden hâlini olmak üzere iki kitap neşretti. Bu anlamda Berber Türkiye’de Batı Moğol boyları üzerine bir alan açtı. Esasen Osmanlı kaynaklarını kullanan Sadullah Gülten, Anadolu’daki Batı Moğol bakiyeleri üzerine bir makale yazdı. Dinçer Koç, Cengiz Han’dan sonra yaklaşık XIX. yüzyıla kadarki Moğol tarihini bir kitap bölümüyle özetledi. Bilen Yılmaz Timur dönemi Moğollarla ilişkiler, Serkan Acar hanlıkların idaresinde Moğol etkilerini inceledi. Turan Can Türkiye-Moğolistan diplomatik ilişkileri üzerine makalesini neşretti. Mehmet Cankara, Batı Moğol boyları üzerine yüksek lisans tezini savundu. Kaan Akar ise bir Rus hatratına göre yayınladığı araştırmasında Kalmuklara yer verdi.

Yuan sonrası Moğol tarihi için araştırmaların iki kulvarda ilerlediği görülmektedir: i) Cungar hanlığı ile bunun Kazaklarla ilişkileri etrafındaki araştırmalar ii) Kalmuklar ve Batı Moğol boyları. Bu alanda daha çok çalışmalara ihtiyaç vardır, mesela XIV.-XX. yüzyıl Çin kaynaklarındaki Moğol boyları üzerine devasa külliyat hâlâ işlenmeyi beklemektedir.

h. Moğol Kültürü Hakkında Bilgi Veren Çalışmalar

Türkiye’de Moğolların kültürü, dini, sosyal hayatı vb. üzerine bilgi veren araştırmalar esasen Türklerinkiyle bağlantılı olarak yapılmıştır. Doğrudan ve münhasıran Moğol kültürü üzerine yapılmış çalışmalar çok azdır. Bilhassa Moğollar arasında saha araştırmalarına dayanıp doğrudan Moğollara dair kültür çalışmaları yok gibidir. Yazılı malzemeye dayanarak

112 *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, sayı 160 (2000), s. 17-22.

113 *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 670-686.

114 Ekrem Kalan, *Cungar Hanlığı’nın Siyasi Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

115 *Nogaylar*, Değişim Yay., İstanbul 2007.

116 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.

yapılan araştırmalar Fuad Köprülü, Ali Rıza Seyfî, Abdülkadir İnan, Zeki Velidi Togan, Muhaddere Nabi Özerdim, Osman Turan, Özkan İzgi, Emel Esin, Nejat Diyarbekirli, Cevat İzgi, Konuralp Ercilasun, Kemal Özkurt, Saadetin Yağmur Gömeç, Hanifi Şahin, Kenneth Hayes, Mustafa Akkuş, Mustafa Uyar, İbrahim Onay, Habibe Temizsu, Süleyman Bülbül, Ganbat Lkhundev, Kemal Ramazan Haykıran, İhsan Arslan, Eyyüp Yılmaz, Kenan Temel, Oktay Berber, Özge Yazıcı, Cıbek İrimbekkızı, Sümeyye Melek Öncel, Ülkü Topçu, Yağmur Avşar, Muhammed Ali Budak, Özkul Çobanoğlu, Bilen Yılmaz, Abdullah Gündoğdu, Nilgün Dalkesen, Zeynep Atbaş, Ayşe Beyza Ercan, Ebru Kula, Ömer Subaşı, Kürşat Yıldırım, Hasan Oktay, Abdul Metin Çelikbilek ve Ozan Köklünar tarafından yapılmıştır.

Ülkemizde doğrudan Moğol kültürü ve dini üzerine ilk çalışmayı Fuad Köprülü 1929'da neşrettiği *Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*¹¹⁷ başlıklı kitapçığıyla yaptı. Köprülü İlhanlı dönemi kaynaklarına dayanarak sarayda ve orduda hâlâ Şamanların bulunduğunu, Şamanlığın bilhassa Türkler arasındaki tarikatlarda izlerini koruduğunu ortaya koydu. Daha 1910'larda tasavvuf çalışmalarına başlayan Köprülü'nün anlaşılması zor olan bir konuda Moğol faktörüne de yer vererek izahlar yapması oldukça mühimdir. Köprülü bunun ardından *İA*'da "Bahşı" maddesi ile "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Âzasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti" makalesini çıkardı. Ali Rıza Seyfî, 1932'de eski Türk ve Moğol ordularındaki askeri teşkilat üzerine kısa bir yazı yazdı. Bunun ardından Abdülkadir İnan, Zeki Velidi Togan, Muhaddere Özerdim gibi tarihçiler muhtelif değerlendirmeler yaptılar. Osman Turan, oniki hayvanlı Türk takvimi üzerine doktora tezinde¹¹⁸ Türklükle bağı nispetinde Moğol kültürü hakkında bilgiler verdi. Tarihçilerin kültür çalışmaları birbirinden kopuk, parça parça ve gelenek oluşturmaktan uzak bir şekilde yürüdü. Emel Esin ve Nejat Diyarbekirli gibi sanat tarihçileri ile Özkan İzgi, Cevap İzgi gibi tarihçiler birer kısa makale yayınladılar. Konuralp Ercilasun, Mançu dönemi Moğollarının iktisadi üzerine Taipei'de yüksek lisans tezini savundu. 2005'ten itibaren on yıl içinde İlhanlı dönemi mimarisi, din siyaseti gibi konular üzerine Kemal Özyurt, Hanifi Şahin, Kenneth Hayes, Mustafa Akkuş, Süleyman Bülbül ve Kemal Ramazan Haykıran doktora tezi yazdı. Bu yönelim İlhanlı çalışmalarında yeni bir alan açma çabasıyla ilgili olmalıdır, nitekim oldukça büyük bir birikim sağlamış ve ana kaynakları büyük ölçüde bilinen İlhanlı tarihçiliğine kültür ve din tarihi bakımından katkılar kaçınılmazdı. İlhanlı çalışmalarının önde gelen isimlerinden Mustafa Uyar da 2012'den itibaren İslam ve Sufizm üzerine dört makale neşretti. Habibe Temizsu, Cengiz Yasaları üzerine yüksek lisans tezini ve Ganbat Lkhundev XIII-XV. yüzyıllar arasında Moğollarda sosyal-kültürel hayat üzerine doktora tezini savundu. Moğol olan Lkhundev'in esasen Moğol araştırma eserlerine dayanan çalışması¹¹⁹, tıpkı daha

117 İstanbul Dârü'l-Fünûnu Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 1929.

118 Osman Turan, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1941.

119 *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.

önceki döneme dair Enkbat Avirmed’in yaptığı çalışma gibi, Türkiye’de Moğol tarihçilerin görüşlerinin öğrenilmesi bakımından da önemlidir. İlhanlı dönemi kültür tarihi üzerine yoğunlaşan Kemal Ramazan Haykıran eğitim, şehirleşme, din siyaseti gibi konular üzerine makaleler ve Mevlana’nın Moğollarla ilişkileri üzerine, Anadolu’daki Moğol hâkimiyetini çeşitli açılardan incelediği *Moğollar ve Mevlânâ*¹²⁰ adlı kitabını neşretti. İslamiyet, Sufilik ve Moğollar konusu üzerine Eyyüp Yılmaz, Ülkü Topçu ve Ebru Kula yüksek lisans tezleri savundular. Moğol toplumuna dair Kenan Temel Ermeni kaynaklarına ve Muhammed Ali Budak ise Orta Çağ seyyahlarına göre tezler yazdılar. Din bakımından Şamanlıkla ilgili Yağmur Avşar Şamanlık üzerine tezini savundu ve Hasan Oktay ise Hıristiyanlık ve Papalık ile ilişkilere göre bir kitap yayınladı. Oktay Berber “Budizmin Yayılışında Kalmukların Rolü Var mı?” başlıklı tebliğini sundu. Cengiz’in din algısı, tarih bilincinde Cengiz algısı, Alangoa kültü gibi konularda parça parça makaleler yanında Moğollarda kadın çalışmaları üzerine, ilgi çekici bir şekilde, ardı ardına üç müstakil araştırma yapıldı. Özge Yazıcı 2018’de ve Sümeyye Melek Öncel 2019’da Moğollarda kadın konusu hakkında yüksek lisans tezleri yaptılar. Ömer Subaşı ise 2021’de *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*¹²¹ başlıklı kitabını yayınladı. Aynı yıl Kürşat Yıldırım “Eski Moğol Kültürü Hakkında Bazı Kayıtlar (6-9. Yüzyıllar)” başlıklı yazısıyla Çin kaynaklarından örnekler verdi¹²². Yıldırım yine çeşitli kitap ve makalelerinde eski Moğol kültürü ve boyları üzerine değerlendirmeler yaptı¹²³. Moğol toplumu üzerine en son araştırma 2022’de Abdul Metin Çelikkilek tarafından *Çingiz-namelere Göre Moğol Toplum Yapısı*¹²⁴ başlığıyla doktora tezi olarak yapıldı. 2005’ten itibaren Moğol kültürü, mimarisi, dini vb. konular üzerine üniversitelerde bir ilginin doğduğu görülmektedir. Yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri alandaki boşluğun fark edilmesiyle alakalı olmalıdır. Bununla birlikte Farsça dışınca Çince, Moğolca gibi dillerdeki kaynaklara, araştırma eserlerine ve saha araştırmalarına dayanan araştırmaların noksanlığı hissedilmektedir. Moğol mitolojisi, Moğol Şamanlığı ve Budacılığı, Moğol gelenek göreneklere vb. konular hakkında hâlâ büyük bir boşluk bulunmaktadır.

i. Ana Konusu Başka Olup Moğollar Hakkında Bilgiler İçeren Araştırmalar

Türk tarihçileri kaleme aldıkları genel Türk tarihi üzerine eserlerinde, muhtelif araştırmalarında Moğollardan da bahsetmişlerdir. Türklerin tarihinin Moğollarla iç içe

120 Sentez Yayınevi, İstanbul 2015.

121 Selenge Yay., İstanbul 2021.

122 21. Yüzyılda Türkiye Moğolistan İlişkileri, ed. Ş. Doğan, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2021, s. 187-191.

123 Mesela bkz. *Türk Kökenli Çin Aileleri*, Ötügen Yay., İstanbul 2017; “Erken Dönem Türk-Moğol İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 23-27; “Doğudaki Eski Akralarımız: Tunguzlar, Koreliler Moğollar”, *Ortak Türk Tarihi*, ed. B. A. Gökdağ-S. Y. Gömeç-O. Karatay, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2019, c. I, s. 347-408.

124 Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2022.

geçtiği bir hakikattir. Moğollar için de hem vatan hem de millet tarihleri bakımından Türklere temas etmek kaçınılmazdır. Türk tarihçilerinin eserlerinde Moğol tarihine dair bilgiler Anadolu'ya yaklaştıkça Moğol İmparatorluğu, İlhanlı, Altın Orda, Çağatay, Timur devletleri vesilesiyle çoğalmış gibi görünse de daha önceki dönemlere ait Çin kayıtları gibi kaynaklarda Türk-Moğol boy ilişkileri, Hunlardan başlamak üzere X. yüzyıla kadarki Türk devletlerinin terkibindeki Moğol boyları, konar-göçer kültür vb. vesilesiyle çok daha devasa bir literatürün olduğu görülecektir. Öte yandan sadece Moğol istilasının bile umumi Türk tarihinde büyük bir dönüşüme sebep olduğu; böyle bir faktörü gereği gibi değerlendirmeden yapılacak tahlillerin eksik kalacağı aşikârdır. Ayrıca tarih boyunca aynı adı taşıyan Moğol ve Türk boylarının varlığı da sabittir. Türlü konulardaki eserlerinde Moğollara da temas eden araştırmacılar Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Wolfram Eberhard, Abdülkadir İnan, İbrahim Kafesoğlu, Ahmet Temir, Aydın Sayılı, Nejat Kaymaz, Osman Turan, Bahaeddin Ögel, Nejat Diyarbakırlı, Akdes Nimet Kurat, Faruk Sümer, Aydın Taneri, Türükoğlu Gökalp, Mahmut Arslan, Emel Esin, Baykan Sezer, Özkan İzgi, Abdülkadir Yuvalı, Ahmet Taşağıl, Hasan Oktay, Zuhâl Kargı Ölmez, Ekrem Kalan, Mustafa Kalkan, Abdülkadir Donuk, Mehmet Tezcan, Osman Karatay, Saadetin Yağmur Gömeç, Osman Yorulmaz, Kürşat Yıldırım, Yaşar Çoruhlu, Abdrasul İsakov, Murat Tural, Arif Demirer, Ömer Subaşı, Ahmet Sağlam, Kemal Ramazan Haykıran, Betül Sümeyra Tahtalı, Eda Tanuğur, Coşkun Erdoğan, Dinçer Koç ve Hakan Aydemir'dir.

İlk umumi tarihleri yazan Köprülü, dolaylı olarak Moğol istilasını, İlhanlı, Altın Ordu, Çağatay vb. üzerine önemli değerlendirmeler yaptı. Çok yönlü bir tarihçi olan Köprülü'nün bu metodu kendisinden sonraki Türk tarihçilerini etkiledi. Mesela 1939'da neşrettiği, başlık itibarıyla Moğollarla hiçbir ilgisi olmadığı intibasını uyandıran kitap hacmindeki "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar" başlıklı makalesinde Osmanlı'daki tımar sisteminin İlhanlılardaki örneğiyle ilişkisi, hilalin Türk-Moğol boyları arasındaki kullanımı, Altın Ordu sikkeleri vb. üzerine değerlendirmeler yaptı¹²⁵. Ülkemizde Umumi Türk Tarihi kürsüsünün kurucusu Zeki Velidi Togan, yazdığı kitaplarda, makalelerde, ansiklopedi maddelerinde Moğollara geniş yer verdi; hatta yukarıda bahsettiğimiz gibi eleştirilere konu olduğu üzere, *Umumî Türk Tarihine Giriş* adlı kitabının yaklaşık üçte ikisini Moğollar, Cengiz ve Cengiz evladına ayırdı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Anadolu beylikleri ve Osmanlı tarihi üzerine araştırmalarında sıklıkla İlhanlılara temas etti, üstelik *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* kitabının beşinci bölümüne "İlhanilerde Devlet Teşkilâtı" başlığını verdi. Wolfram Eberhard Çin kaynaklarına göre yazdığı genel tarihlerde mutlaka Moğollara yer verdi. Moğollara temas edilmesi kaçınılmaz olan sadece İlhanlı gibi tarihler değildir, Harezşahlar tarihi de bu bakımdan ayrı bir alana sahiptir. Bu konuda ilk müstakil kitabı İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-*

125 *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II, 1939, s. 170, 259, 296.

618/1092-1221)¹²⁶ başlığıyla neşretti. Abdülkadir İnan’ın Şamanlık ile Nejat Kaymaz ve Osman Turan’ın Selçuklu üzerine araştırmaları Moğollar hakkında hayli bilgi içermektedir. Ögel’in araştırmalarında ise Moğollara dair ayrıntılı yorumlar vardı. O bilhassa *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*¹²⁷ gibi kitaplarında Türkler ve Moğollar arasında farklılıkları ortaya koymak üzere onlarca sayfa yorumlar yaptı. Akdes Nimet Kurat, Karadeniz’in kuzeyindeki devletleri anlatırken bölgedeki erken Moğol tarihine de temas etti. Faruk Sümer’in Oğuzları anlatırken Moğollardan bahsetmesi kaçınılmazdı. Aydın Taneri, Harezşahlar ve Celaleddin üzerine doktora tezi savundu ve kitap çıkardı. Türkiye’de doğrudan Moğol tarihi üzerine ilk araştırmaları yapan Türükoğlu Gökalp’in *Sınırlandırılmış Türk Tarihi*’nde Xianbei’ler “Birinci Moğol Çağı” ve Juan-juan’lar ise “İkinci Moğol Çağı olarak adlandırıldı¹²⁸. Sosyolog olan Mahmut Arslan ile Baykan Sezer’in Asya’daki bozkırlıların sosyal yapısı üzerine araştırmaları tarihçilik metotlarından biraz farklı oldu; yazarlar kendi uzmanlıklarındaki teknikleri tatbik ettiler ve bunda elbette Moğollara da yer verdiler. Sanat tarihçisi Emel Esin, Türk kültür tarihi araştırmalarında Moğollar üzerine yorumlarda da bulundu. Özkan İzgi, Abdulkadir Yuvalı gibi tarihçiler yazdıkları kısa makale ve ansiklopedi maddelerinde bazı bilgiler verdiler. Çin kaynaklarına göre araştırmalarını yürüten Ahmet Taşağıl, Türk tarihi üzerine kitaplarında, bilhassa Gök-Türkler dönemi için, Moğol boylarından da bahsetti. Hasan Oktay, Ermeni kaynaklarında Moğollarla ilgili kayıtları neşretti. Abdülkadir Donuk, Cüveyni’nin Moğol akınları üzerine kayıtlarını değerlendirdi ve yine bir makalesinde düşünüldüğünün aksine meclis geleneğinin Türklerde ve Moğollarda farklı olduğunu vurguladı. Kırgız ve Kazak boylarını inceleyen Mustafa Kalkan ve Osman Yorulmaz Moğol boylarına da temas ettiler. Osman Karatay, *Türklerin Kökeni* adlı kitabının beşinci bölümünde Türk-Moğol ilişkilerini ele aldı. Saadettin Gömeç *Türk-Hun Tarihi*’nde Türk-Moğol-Tunguz şeklinde erken dönemlerde görülen konar-göçer boylara yer verdi, esas idarecilerin Türkler olduğu üzerinde durdu ve bazen de “Türk-Moğol” şeklinde tek bir tabir kullandı¹²⁹. Kürşat Yıldırım, araştırmalarında Moğol boy ve sülalelerini de tahlil etti, Moğol tarihini sadece Türk tarihi ile birlikte değil aynı zamanda kendi iç dinamikleriyle değerlendirmeye çalıştı. Yıldırım Çin tarihi bağlamında da Moğol tarihini inceledi¹³⁰. Yaşar Çoruhlu Türk sanat tarihi araştırmalarında Moğol sanatı ve kültürüyle benzerlikler üzerinde de durdu. Abdrasul İsakov, Kırgız-Moğol boy ilişkilerini ve Murat Tural seyahatnamelere göre Moğolların Papalık ile ilişkilerini doktora tezi olarak savundular. 2015’ten sonra Moğollar hakkında bilgiler içeren araştırmalarında çeşitlilik meydana geldi. Arif Demirer Moğol-Ermeni ve Ömer Subaşı ise Moğol-Gürcü ilişkilerini incelediler. Kemal Ramazan Haykıran esasen İlhanlı kaynaklarına dayanarak Ön Asya’daki durum üzerine yazdı. Betül Sümeyra Tahtalı savunduğu yüksek

126 Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1956.

127 C. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

128 Ankara 1976, s. 117-122.

129 *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2012, s. 39, 49, 52.

130 *Çin Tarihi*, Ötügen Yay., İstanbul 2021.

lisans teziyle, Bahaeddin Ögel ve T'ang Ch'i'dan sonra Moğollar devrindeki Müslüman Türk devlet adamları üzerine incelemeler yapmaya çalıştı. Eda Tanuğur'un Tatar tarihi üzerine kaynak neşrinde, Çoşkun Erdoğan'ın Harezmsahlar kitabında ve Dinçer Koç'un İdil Bulgarları araştırmasında Moğol tarihi üzerine bilgiler bulunmaktadır. En son Türkolog Hakan Aydemir *Türk Tarihinin Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları*¹³¹ başlıklı kitabında Moğol tarihi ve Moğol boyları üzerine yorumlar yaptı.

j. Umumi Moğol Tarihi Üzerine Çalışmalar

Türkiye'de bir Türk akademisyen tarafından başından sonuna bütün Moğol tarihini ele alan bir monografi yazılmamıştır. Böyle bir makale ve kitap bölümü de yoktur. Sadece Osman Gazi Özgüdenli tarafından 2020'de *DİA*'da yazılan kısa bir "Moğollar"¹³² maddesi bulunmaktadır.

k. Türkiye'de Moğol Tarihi Üzerine Araştırmaları İnceleyen Çalışmalar

Ülkemizdeki Moğol tarihi araştırmalarını değerlendiren çalışmalar azdır. Bunun en önemli nedeni elbette araştırmaların istenen seviyede olmaması ve İlhanlı araştırmaları dışında bir sürekliliğin, bütünlüğün ve geleneğin sağlanamamasıdır. Fuad Köprülü 1941'de "Altın Ordu'ya Ait Yeni Araştırmalar" makalesinde çıkan monografilere de temas etmişti. Nadir Devlet 1995'te Altın Orda araştırmalarını değerlendirip yetersizliği vurguladı ve Tataristanlı âlimler ile iş birliği üzerinde durdu. 2018'de ise Kürşat Yıldırım editörlüğünde neşredilen *Türk-Moğol Tarihi*¹³³ adlı kitapta Osman Gazi Özgüdenli, Ganbat Lkhundev ve Osman Yorulmaz ülkemizdeki Moğol tarihi araştırmaları üzerine üç kitap bölümü yazdılar. Bilhassa Özgüdenli'nin yazısında yaklaşık yüz yıllık dönemdeki araştırmaların doğuşu ve gelişimi üzerine ayrıntılı bilgiler ve kaynakça yer aldı. İlyas Kemoğlu Altın Orda tarihi üzerine yapılan araştırmaları değerlendirdi. Abdullah Gündoğdu makalesinde ve Sabri Sadıklar yüksek lisans tezinde tarihçiliğimizde Cengiz Han algısı üzerine değerlendirmeler yaptı. Ozan Eren Üçgül İlhanlı tarihi ve en son Oktay Berber¹³⁴ ise Batı Moğolları tarihi üzerine yapılan çalışmaları ele aldılar.

l. Türk Araştırmacıların Moğol Tarihi Üzerine Düzenledikleri İlimi Toplantılar

Moğol tarihi üzerine araştırmacılarımızın düzenlediği toplantılar çok geç tarihlerde gerçekleşti. Bunlardan ilki İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün

131 Paradigma Akademi Yay., Çanakkale 2021.

132 *DİA*, XXX, s. 225-229.

133 Yediyape Yay., İstanbul 2018.

134 "Batı Moğolları Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Değerlendirme", *Ötüken'den Anadolu'ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 109-136.

Sabancı Müzesi ile iş birliğiyle 2006’da düzenlediği *Cengiz Han ve Oğulları: Türk Dünyasındaki Akisler Sempozyumu* oldu. Çeşitli ülkelerden uzmanların bir araya geldiği bu toplantının bildirileri basılmadı. Yine bu faaliyet çerçevesinde aynı yıl Sabancı Müzesi’nde *Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu Sergisi* açıldı. Türk ve Moğol tarihçileri bir araya getiren, doğrudan Türk-Moğol tarihi üzerine ilk toplantı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) desteğiyle İstanbul Üniversitesi ve Moğol Devlet Üniversitesi ortaklığıyla 2017’de Moğolistan’ın başkenti Ulaanbaatar’da *Gök-Türk Yazıtları Işığında Türk-Moğol Tarihi Çalıştayı* başlığıyla yapıldı¹³⁵. 2018’de ise yine TİKA’nın desteği ve İstanbul Üniversitesi ve Moğol Devlet Üniversitesi iş birliğiyle İstanbul’da *II. Türk-Moğol Tarih Çalıştayı: “Türk-Moğol Tarihçiliğinin Sorunları”* toplantısı düzenlendi. Bu çalıştayı bildirileri basıma hazırlanmaktadır. 2020 yılında Türkiye Bilimler Akademisi ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi tarafından *Cengiz Han ve Mirası Sempozyumu* düzenlendi¹³⁶. Aynı yıl, Türkiye-Moğolistan diplomatik ilişkilerininin 50. yılı münasebetiyle İstanbul Türk Ocağı, Bahçeşehir Üniversitesi katkılarıyla *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar* başlıklı bir toplantı tertip edildi¹³⁷. 2022’de Türk Tarih Kurumu’nun desteği ve İstanbul Üniversitesi ve Moğol Devlet Üniversitesi iş birliğiyle Ulaanbaatar’da *Türk ve Moğol Tarihçileri Çalıştayı* gerçekleştirildi¹³⁸. Bu çalıştay 2017’deki birinci ve 2018’deki ikinci çalıştayı ardından üçüncüsü oldu ve bu yönüyle Türk ve Moğol tarihi üzerine müşterek çalışmaları kurumsallaştıran bir yapıya dönüştü. 27-28 Eylül 2023 günleri ise bu toplantı serisinin sonuncusu TİKA, Beyoğlu Belediyesi ve İltiş Vakfı’nın destekleriyle “IV. Türk-Moğol Tarih Çalıştayı” başlığıyla İstanbul Üniversitesi’nde yapıldı. Son toplantıda da aynı usulle Türk ve Moğol tarihçiler bir araya gelerek ortak tarihlerini tartıştılar.

Sonuç

Türkiye’deki Moğol tarihi üzerine araştırmaları üç dönemde, mevzusu ve çalışmanın mahiyeti bakımından on iki kategoride incelemeye çalıştım ve bazı sonuçlara vardım:

- Ülkemizde Moğol tarihi araştırmalarına XIX. yüzyıldan beri ilgi ve yönelim vardır. Bazı istisnalar dışında modern tarihçilik metotlarıyla, ideolojik saiklerden arınmış araştırmaların başlaması ise 1940 yılı itibarıyledir. Ülkemizde XIX. yüzyılın ortalarından 1940’a kadar Moğol tarihi hakkında doğrudan veya dolaylı bilgi veren kitap ve makale sayısı toplamda 50 civarındayken 1940’tan 2023’e bu rakam kitap, makale, bildiri, kitap bölümü, lisansüstü tez çalışması olmak üzere toplamda 480 civarıdır. Bu ise Moğol tarihi araştırmalarında tarihçiliğimizin belli bir seviyeye geldiğini göstermektedir.

135 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Türk-Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

136 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021.

137 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020.

138 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Ötügen’den Anadolu’ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022.

- Moğol tarihinin İlhanlı Devleti gibi belli dönemleri için yüksek olan ilgi; Çağatay, Yuan gibi dönemlere gelince düşmektedir. Ayrıca belli dönemler için belli konulara alaka çoğalmaktadır. Mesela Altın Orda tarihinde Berke Han, İlhanlı tarihinde kültür ve din üzerine son birkaç yıllık zaman diliminde üst üste yayınlar çıkmıştır, diğer dönemlerde de bunun benzeri yükselişler vardır. Galiba bunun sebebi boşluk olduğu düşünülen bir alanda çıkan yayınların başka araştırmacıları da teşvik etmesidir ki bu, ilimde bir araştırmanın neticelerinden biri olması bakımından müspet bir gelişmedir. İlhanlı gibi alanlarda yoğun ilgi; doğrudan Anadolu'daki tarihimize alakalı bulunmasından başka bu dönem tarihinin kaynak dilini öğrenmedeki ve bu kaynaklara ulaşmadaki kolaylıklardan kaynaklanmış olmalıdır. Öte yandan İlhanlı tarihçiliği bir gelenek kurmuş, birbirini tamamlayan ve üst üste eklenebilen araştırmaları vücuda getirebilmiştir. Cengiz Han'dan önceki Moğolların tarihi gibi dönemlerde ise Çince gibi ana kaynak dillerini öğrenmekte ve kaynaklara ulaşmakta karşılaşılan zorluklar sebebiyle araştırmalar nispeten azdır.

- Moğol tarihi dışında kültür, din, toplum vb. üzerine araştırmalar çok azdır ve bunlar esasen Türk kültür tarihi gibi alanlardaki tahlillerin içinde yer alır. Doğrudan Moğol kültürü hakkında araştırmalar, birkaç istisna dışında yok denecek seviyededir.

- Ülkemizde Moğol tarihine dair ilk çabaların Türkçülük cereyanıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan belki de başka bir ülkenin milli tarih çalışmalarında nadiren görülen bir süreç yaşanmıştır. Milli şuur ve kimliğin tarih vasıtasıyla inşası çabasında, başka bir millet, yani Moğollar, Türk olarak gösterilmiş; şanlı geçmiş övgüsünde başka bir millet olan Moğolların “Türkleştirilmesi” milli ruhun yükselişinde bir “manivela” vazifesi görmüştür. Bu tutum ilmi metotlarla yürütülen tarihçilikte de, yaygın olmamakla birlikte, devam ettirilmiş, daima Türk-Moğol müşterekliği üzerinde durulmuştur. Tarihçiliğimizdeki bu tavrın çok benzer bir örneğine diğer millî tarihlerde nadiren rastlanır; çünkü onlar kimlik inşası için özlerindeki farklılıklar, kendine has yönler üzerinde durup mümkün olduğunca benzer milletlerden ve etnisitelerden kendilerini ayrı tutarlar, farklı tarihi gelişimlerini öne çıkarırlar.

- Moğol tarihi üzerinde ilk araştırma ve yorumlar, Fransız tarihçiler Joseph de Guignes ve Léon Cahun'dan büyük oranda etkilendi. Bilhassa Türkçüler için Cahun çok önemliydi. Necip Asım'ın *Türk Tarihi* onun çerçevesindeydi. Ziya Gökalp ise İstanbul'a geldiğinde ilk ona müracaat etmişti. İlk Türkçülerin araştırmalarının “yeni” tarih inşalarında Moğollara biçtikleri rolde bu bakımdan Fransız tarihçiliği öne çıktı. Dış Türklerin ülkemizdeki yazdığı yazılarda bunun yanına Rus ve Alman birikimleri de eklendi. Özellikle İdil-Ural Türklerinden tarihçilerin Moğollara dair olumlu cepheden ilmi bakış açıları, İslam tarihi çerçevesindeki geleneğin dışında Moğollar üzerine yeni tarih görüşlerinin yer edinmesine katkı sağladı.

- Türk tarihçilerin Moğol tarihi üzerine kendilerine ait görüşleri vardır. Köprülü, Togan

gibi âlimlerden başlamak üzere bugünlere kadar, bilhassa İlhanlı ve Moğol İmparatorluğu öncesi döneme, Moğol boyları ile umumi Türk tarihinde ve Asya tarihinde Moğolların yerine dair yorumlar önemli katkılardır.

- Ülkemizde Moğol tarihi üzerine ilk eserlerden bahsetmek lazım. Türkiye’de doğrudan Moğol tarihi üzerine yazılmış ilk müstakil kitap, *Cengiz ve Hülâgû Mezâlîmi* başlığıyla Tâhirü'l-Mevlevî tarafından 1916’da neşredildi. Moğol kültürü hakkında Cumhuriyet dönemindeki ilk tahliller Ziya Gökalp tarafından 1923’te çıkarılan *Türkçülüğün Esasları* ve *Türk Töresi* başlıklı kitaplarda yapıldı. Rıza Nur’un 1924’te yazdığı *Tarih*, Moğol tarihi üzerine Cumhuriyet döneminin ilk derli toplu bilgilerini veren eserd. 1930’da çıkan *Türk Tarihinin Ana Hatları*, bazı yanlış bilgiler ihtiva etse de Rıza Nur’dan sonra, ama ondan daha düzenli, sistemli ve açık bir şekilde Moğol tarihi hakkında bilgiler veren Cumhuriyetin ilk eserlerindendi. Türükoğlu Gökalp tarafından 1964’te tamamlanan *Göktürk Devleti’nin Kuruluşundan Çingiz’in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan’da Kabileler* başlıklı doktora tezi Türkiye’de eski Moğollar üzerine ilk müstakil araştırma idi. Onun yine proto-Moğol Shiwei’ler çalışması dışında 1972’de kaleme aldığı makale ülkemizde ilk kez Moğolların ana yurduna dair değerlendirmelere yer verdi. Zeki Velidi Togan, Cumhuriyet devrinde İslam kaynaklarını esas almak üzere Cengiz Han’ın Türklüğünü tarih ilmi metotlarıyla dile getiren ilk tarihçimizdi. Cengiz Han üzerine ilk monografiyi *Çengiz Han (1155-1127)* başlıklı ders notuyla ilk kez Zeki Velidi Togan yazdı. Cumhuriyetimizde doğrudan İlhanlılar üzerine ilk araştırmalar Zeki Velidi Togan tarafından başlatıldı. Abdülkadir Yuvalı’nın *İlhanlı Devleti’nin Kuruluşu: Hülâgû Han ve Zamanı* başlıklı doktora tezi, Hülâgû üzerine ilk müstakil araştırmadır. Onun *İlhanlı Tarihi*, Türkiye’de ilk monografidir. Osman Gazi Özgüdenli *Gâzân Hân ve Reformları (694/1395-703/1304)* başlıklı çalışmasıyla dönemi bir bütün olarak değerlendiren ilk monografiyi yazdı. Altın Orda’ya dair ilk müstakil çalışma Akdes Nimet Kurat tarafından *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler* başlığıyla yayınlandı. Fuad Köprülü’nün “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar” başlıklı makalesi Altın Orda araştırmalarının yol ve metot gösteren, o zamana kadarki ulaşılan birikimi özetleyen ilk tarih araştırması oldu. Çalışma alanı bakımından Altın Orda’yı seçen ilk tarihçi Mustafa Kafalı idi. Dinçer Koç’un *Altın Orda Tarihi*, müstakil ilk Altın Orda Devleti tarihi monografisidir. Çağatay Hanlığı üzerine ilk müstakil araştırma Nadir Devlet tarafından “Çağatay Devleti” başlıklı bir kitap bölümüdür. Çağatay Hanlığı üzerine ilk ve tek kitap, Mustafa Kafalı tarafından *Çağatay Hanlığı 1227-1345* başlığıyla yazıldı. Lin Yih-min, *Ali Ekber’in Hitayname Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi* adlı tezinde Türkiye’de ilk kez Moğol boyları hakkında doğrudan bir Çin hanedan tarihinden tercüme ve bilgiler verdi. Nogaylar üzerine Mehmet Alpargu; Kalmuklar hakkında Oktay Berber; Kubilay Han üzerine ilk monografiyi Gaye Yavuzcan neşretti. Moğol İmparatorluğu ve Cengiz Han hakkında ayrıntılı bilgiler bulunan Harezşah Devleti’nin tarihi üzerine ilk müstakil kitabı *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)* başlığıyla İbrahim Kafesoğlu yazdı.

Tarihçiliğimiz Moğol tarihi araştırmalarında belli bir seviyeye gelse de hâlâ önemli noksanlıklar vardır. Mesela Türkiye’de bir Türk akademisyen tarafından başından sonuna bütün Moğol tarihini ele alan bir monografi yazılmamıştır. Böyle bir makale ve kitap bölümü de yoktur. Cengiz dönemi Moğol İmparatorluğu veya Yuan İmparatorluğu üzerine bir monografi hâlâ bulunmamaktadır. Yeni teknolojik imkânlarla dil öğrenme ve kaynaklara ulaşmada bazı avantajlara sahip genç kuşağın bundan sonra ülkemizde Moğol tarihi üzerine çalışmalarındaki boşlukları dolduracak araştırmalar yapmaları muhtemeldir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Türkiye Cumhuriyeti’nde Moğol Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Dair Bir Kaynakça Denemesi¹³⁹

1. Moğol İmparatorluğu Öncesine Dair Çalışmalar

Köprülü, Fuad, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Etnik Menşei Meseleleri”, *Belleten*, VII/28 (1943), s. 219-313.

_____, “Kay Kabilesi Hakkında Yeni Notlar”, *Belleten*, VIII/31 (1944), s. 421-452.

Eberhard, Wolfram, “Toba’lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar”, çev. İkbâl Berk, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 2 (1943), s. 19-30.

_____, “Kay’lar Kabilesi Hakkında Sinolojik Mülâhazalar”, *Belleten*, VIII/32 (1944), s. 567-588.

_____, “Birkaç Eski Türk Unvanı Hakkında”, *Belleten*, IX/35 (1945), s. 319-337.

Ögel, Bahaeddin, “Ergenekon veya Ergenekon Efsanesi”, *Türk Ansiklopedisi*, XV, 1968, s. 299-301.

139 Kaynakçayı çıkarmada elimden gelen bütün titizliği göstermeye çalıştım. Çalışmaları okuyucunun alandaki gelişmeleri takip etmesini kolaylaştırmak bakımından yayınlanma tarihine göre sıraladım. Türkiye’deki tarihçilerin birikimini ortaya koymak için tercüme çalışmalara yer vermedim. Bununla birlikte dikkatsizliğimden kaynaklanmak üzere göremediğim ve burada zikredemediğim araştırmalar olabilir. Böyle uzun bir zaman dilimi ve geniş bir konu için kaynakça hazırlama işinde küçük de olsa eksikliklerin olması pek muhtemeldir. Doğabilecek böyle bir durum için şimdiden özür diliyorum.

_____, “Türk ve Moğol İlişkileri Üzerinde Araştırmalar”, *V. Uluslararası Mongolistler Kongresi* (9-22.9.1987, Ulan Batur).

Gökalp, Türükoğlu, *Göktürk Devleti'nin Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Kabileler*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 1964 (neşredilmiş hâli: *Göktürk Devleti'nin Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Kabileler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1973).

_____, *Çin Kaynaklarına Göre Shih-wei Kabileleri (Proto-Moğollar Üzerinde Bir Etüd Denemesi)*, Doçentlik Tezi, Ankara 1969 (neşredilmiş hâli: *Çin Kaynaklarına Göre Shih-wei Kabileleri (Proto-Moğollar Üzerinde Bir Etüd Denemesi)*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1973).

_____, “Çin Kaynaklarına Göre Moğollar'ın Ana Yurdu”, *Töre*, IV/17 (1972), s. 36-42.

_____, *Kaynaklara Göre Orta Asya'nın Ticari ve Askeri Yolları*, Ankara 1973.

Otkan, Pulat, *M.S. IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1973.

_____, *T'opa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi*, Doçentlik Tezi, Ankara 1980 (neşredilmiş hâli: *Tabgaçlar Toplum ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul 2020).

_____, “IV. Yüzyılda Kuzey Çin'deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu”, *Erdem*, V/15 (1989), s. 773-790.

İzgi, Özkan, “Kuruluş Devrinde Uygurlar'ın Kitanlar'a Tesirleri ve Uygur, Gazne, Kitanlar Arasındaki Münasebetler”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 7-8 (1977), s. 7-16.

Türkkan, Reha Oğuz, “Türkler'in Ataları ve Türk Moğol İlişkileri Meselesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 48 (1987), s. 179-184.

Taşgılı, Ahmet, “Turkish-Mongolian Relations in the Early Period”, *Manas Üniversitesi Koomduk İlimder Jurnali*, sayı 13 (2005), s. 67-73.

_____, “State Idea of Early Mongol Tribes”, *Mongolica, An International Annual of Mongol Studies*, XIX/40 (2006), s. 224-232.

_____, “Ethno-Cultural Distribution of Turkic and Mongolian Tribes between the 6th and 9th Century AD”, *Current Archaeological Research in Mongolia, Bonn Contributions to*

Asian Archaeology, sayı 4 (2009), s. 385-401.

_____, “Çin Kaynaklarına Göre Juan-juanlar”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 2010, s. 291-296.

_____, “6.-9. Yüzyıllar Arasında Moğolistan’da Türk ve Moğol Kabilelerinin Coğrafi Dağılımı ve Kültürel İlişkileri”, *Central Eurasian Studies: Past, Present and Future*, İstanbul 2011, s. 293-308.

_____, “Gök-Türk Dönemi Türk Moğol Boy İlişkileri (542-745)”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 23-48.

Gömeç, Saadetin Yağmur, “Türklerin ve Moğolların Tarihi İki Boyu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVI/42 (2007), s. 1-7.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Sultan Sencer ve Kara-hıtâyalar -Katavân Savaşı (536/1141)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Avirmed, Enkhbat, *Kök Türk ve Uygur Çağındaki Moğol Asıllı Halkların Siyasî ve Kültürel Durumları: 6 ve 9. Yüzyıllarda*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 2011 (neşredilmiş hâli: *Kök Türk ve Uygur çağındaki Moğol Asıllı Halklar*, Lap Lambert Academic Publishing, Bergisch Gladbach 2016).

_____, “Kök Türk Çağındaki Ku-mo-hi (Tatabı) Kabilesi”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 61-82.

_____, “Kök-Türk Dönemindeki Bazı Moğol Kabileleri”, *Ötüken’den Anadolu’ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 79-92.

Yıldırım, Kürşat, “Juan-juan’ların Dili Üzerine-I”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 214 (2015), s. 141-148.

_____, “Juan-juan’ların Dili Üzerine-II”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 215 (2015), s. 109-118.

_____, *Bozkırın Yitik Çocukları: Juan-juan’lar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

_____, “An Opinion on the Meaning of the Name ‘Ruanruan’”, *Central Asiatic Journal*, sayı 56 (Wiesbaden 2014), s. 35-40.

_____, “Çin Kaynaklarında Doğrudan ‘Tatar’ Olarak Okunabilecek Bazı Kelimeler İçin Okumalar, Anlamlandırmalar ve Yeniden İnşalar”, *Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-*

Ural Çalıştayı-II, Bildiri Kitabı, ed. Bülent Bayram, Kırklareli 2016, s. 85-91.

_____, “Moğolistan’ın Tarihi Coğrafyası Üzerine Birkaç Not”, *Millî Mecmua*, sayı 3 (Mayıs-Haziran 2018), s. 21-24.

_____, “Erken Dönem Türk Moğol İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Moğol Dil Tarih Kültür Araştırmaları*, ed. Şaban Doğan, Kesit Yayınları, İstanbul 2019, s. 359-363.

_____, “Some Opinions on the Role of the Mohe 靺鞨 People in the Cultural and Ethnical Relationships between Tungusic, Turkic and Mongolian Peoples”, *Studia Uralo-altaica*, 53, ed. Chen Hao, Szeged 2019, s. 327-332.

_____, “Moğolistan’da Hunlara Dair Temel Tarih Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Armağanı*, ed. F. Turan-Ö. Tabaklar, İstanbul 2019, s. 548-555.

_____, “Xianbeiler, Wuhuanlar, Tabgaçlar, Juan-juanlar”, *Ortak Türk Tarihi*, ed. B. A. Gökdağ-S. Y. Gömeç-O. Karatay, I, Ankara 2019, s. 285-346.

_____, “Doğudaki Eski Akrabalarımız: Tunguzlar, Koreliler Moğollar”, *Ortak Türk Tarihi*, ed. B. A. Gökdağ-S. Y. Gömeç-O. Karatay, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayını, I, Ankara 2019, s. 347-408.

_____, “Erken Dönem Türk-Moğol İlişkileri”, *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 23-27.

_____, “The Word ‘Tatar’ in Various Forms in Chinese Sources”, *Mongolica*, XXIII/2 (2020), s. 23-25.

_____, “Erken Kıpçaklar ve Tatarlar”, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, yay. haz. Sergen Çirkin, Ötüken Yay., İstanbul 2021, s. 689-718.

_____, “Eski Moğol Kültürü Hakkında Bazı Kayıtlar (6-9. Yüzyıllar)”, *21. Yüzyılda Türkiye Moğolistan İlişkileri*, ed. Şaban Doğan, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2021, s. 187-191.

_____, “Xianbei’lerin Tarihi Coğrafyası”, *Ötüken’den Anadolu’ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 11-27.

2. Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu Dönemine Dair Çalışmalar

Togan, Zeki Velidi, “Moğollar-Çingiz ve Türkler”, *Yeni Bozkurtlar*, sayı 6 (1940), s. 130-

131.

_____, *Moğollar, Cengiz ve Türklük*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1941.

_____, “Cengiz Han Türktür”, *Büyük Türkeli*, sayı 2 (1962), s. 4-5.

_____, “About the Campaign of the Indian Khalach-Turks against the Keraites of Mongolia in Northern Tibet in the Year 1205-6”, *Proceedings of the Twenty-sixth International Congress of Orientalists*, II, New-Delhi 1968, s. 174-178.

_____, *Çengiz Han (1155-1227)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü 1969-70 Kış Sömestresi Ders Notları, İstanbul 1970.

_____, “Çengiz Khan”, *Urdu Encyclopaedia of Islam*, VII, s. 705-717.

_____, “Cengiz’in Soyu ve Kendisine Yakın Kabileler”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sayı 13 (1985), s. 95-104.

Köprülü, Fuad, “Cengiz Han”, *İA*, III, s. 98-100 (W. Barthold’un yazdığı maddeye ilave).

Turan, Osman, “Çingiz Adı Hakkında”, *Belleten*, V/19-20 (1941), s. 267-276.

İnan, Abdülkadir, “Ongutların Menşei Meselesi”, *Belleten*, VIII/31 (1944), s. 453-456.

_____, “Nayman Boyunun Soyu Meselesi”, *Belleten*, XXIV/91 (1960), s. 539-565.

_____, “Destân-ı Nesl-i Çengiz Han Kitabı Hakkında”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, II/25 (1934), s. 9-14.

İbrahim Kafesoğlu, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi”, *Tarih Dergisi*, V/8 (1953), s. 105-136.

_____, “Türkler, Moğollar ve Cengiz’in Milliyeti”, *Türk Yurdu*, sayı 252 (1956), s. 505-508.

_____, “Cengiz Türk müdür?”, *Türk Yurdu*, sayı 253 (1956), s. 583-586.

Wang Zin-şan, Celaleddin, “İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarihinde Moğollar ve Çinniz Meselesi”, (Tarih Dergisi, c. V. N. 8), İstanbul, 1958”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II/2-4 (1958), s. 263-268.

Temir, Ahmet, “Die Sozial-militärische Organisation der Mongolen um 1200 n. Chr.”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVIII/3-4 (1960), s. 221-225.

_____, “Türk-Moğol İmparatorluğu Devrinde Sosyal ve Askerî Teşkilât”, *Türk*

Kültürü, X/118 (1972), s. 190-207.

_____, “Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1975, s. 910-925.

_____, *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han (Çingiz Han)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Ögel, Bahaeddin, *Sino-Turcica: Çingiz Han ve Çin’deki Hanedanın Türk Müşavirleri*, Taipei 1964.

_____, “Civil Administration in the Mongol Empire”, *Communications of the International Altaistic Conference* (Manchester 1967), Bloomington 1967.

T’ang, Ch’i, *Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasta Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1970.

İzgi, Özkan, “Hârezmşâh ve Moğollar’ın İlk Karşılaşmaları ve Otrar Hâdisesi”, *Türk Kültürü*, sayı 170 (1970), s. 28-36.

_____, “Moğolların Batı İstilâsı ve Türk Tarihi Açısından Önemi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIII/1-2 (1985), s. 323-339.

Lin Chen-nan, *Ch’ang Ch’un’un Batı (Moğolistan, Türkistan ve Afganistan) Seyahatnamesi (1221-1224)*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1976.

Togan, İsenbike, “Moğollar Devrinde Çin’de Ticaret ve ‘Ortak’ Tüccarları”, *Toplum ve Bilim*, sayı 25-26 (1984), s. 71-90.

_____, “Çinggis Han ve Moğollar”, *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 235-255.

_____, “Orta Asya’da Bir Geçiş Dönemi: 14.-15. Yüzyıllar”, *İslâm Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, İstanbul 2008, s. 289-300.

_____, “Çinggis Han ve Ahfadı Zamanında Moğol Veraset Düzeni”, *Bengü Bitig: Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara 2013, s. 569-579.

_____, “Çinggis Han’ın İç Asya Halklarının Kaderine Getirdiği Değişim”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 1-20.

Yuvalı, Abdülkadir, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan’ın İdarî Statüsü (Ögeday,

Güyük, Mengü)", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, II/1 (1988), s. 227-236.

_____, "Moğollar'ın Yakındoğu Politikası ve İsmâîliler'in Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler", *Erdem*, IV/11 (1988), s. 525-540.

_____, *Cengiz Han*, Atayurt Yay., Ankara 2021.

_____, "Cengiz Han ve Evlatları Dönemindeki Merkezileştirme Faaliyetleri", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 62-74.

Kafalı, Mustafa, "Cengiz Han", *DİA*, VII, s. 367-369.

_____, "Cuci Han", *DİA*, VIII, s. 78-79.

Türkmen, Fikret, "Yeni Bir Oğuznâme Yazmasındaki Cengiz Han'la İlgili Rivayetler", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXII/1-2 (1994), s. 343-362.

Gömeç, Saadetin Yağmur, "Çingizli Devletinin Büyümesinde Rol Oynayan Türkler'den Çelme ve Subutay", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, II/2 (2007), s. 230-238.

_____, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yay., Ankara 2017.

_____, "Çingiz-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme: Çingiz Han'ın Soyu ve Moğol Tarihinin İlk Devirleri", *Bellekten*, LXXXII/294 (2018), s. 407-481.

_____, "Çingiz Han'ın Topraklarında Bölünme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/2 (2019), s. 203-208.

_____, "Çingiz Hanlılar", *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 49-62.

_____, "Çingiz Han ve Ortaya Çıktığı Çağın Özellikleri", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 21-41.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Ögedey Han", *DİA*, XXXIV, s. 21-22.

_____, "Karakorum", *DİA*, EK-II, s. 22-23.

_____, "Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu", *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar*, Ötüken Yay., İstanbul 2020, s. 221-244.

Ayan, Ergin, "Fransiskan Rahiplerin Moğollara Elçilik Seyahati Polonyalı Benedict'in Şifahi Raporu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 135 (2002), s. 105-110.

Ağaldağ, Sebahattin, "Moğol Devleti", *Türkler*, VIII, Ankara 2002, s. 265-277.

Özdemir, Hacı Ahmet, *Moğol İstilâsı ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı (Cengiz ve Hülâgû Dönemleri) (616-656/1219-1258)*, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1997 (neşredilmiş hâli: *Moğol İstilâsı ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı (Cengiz ve Hülâgû Dönemleri) (616-656/1219-1258)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005).

_____, *Son Abbâsî Halîfesi Müsta'sım Billâh ve Dönemi (640-656/1242-1258)*, Hâcegân Akademi, İstanbul 2005.

_____, “Moğol İstilâsı ile İlgili Çin Kaynakları ve Sı Shi Kı'ye Göre Hülâgû'nün Batı Seferi”, *Marife*, V/1 (2005), s. 93-106.

_____, “Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgû Mezalimi Adlı Eseri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 11 (2005), s. 135-169.

Gülensoy, Tuncer, “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçî, Defter-i Çingiz-Name, Cengiz-Name ve Anonim Şibani-Name'ye Göre Cengiz Han'ın Soy Kütüğü”, *Turkish Studies*, II/2 (2007), s. 257-275.

Konukçu, Enver, “Moğol Sünit Boyundan Ötegedai'li Çormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına: Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, ed. Hayrunnisa Alan-Abdulvahap Kara-Osman Yorulmaz, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008, s. 275-288.

Devlet, Nadir, *Avrasya Fatihi Cengiz Han*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2010.

Uyar, Mustafa, “Ortaçağ Moğol Askerî Eğitiminin Teorik ve Pratik Unsurları”, *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan*, ed. Cemil Öztürk-İlhami Fındıkçı, Ankara 2011, s. 1297-1303.

_____, *Moğollar ve Türkler Tarihsel Bağlar*, Ötüken Yay., İstanbul 2020.

Özcan, Altay Tayfun, “Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX/48 (2010), s. 89-99.

_____, “Chronica Maiora'da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2 (2012), s. 427-458.

_____, “Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar”, *Tarih Okulu*, sayı 16 (2013), s. 23-77.

_____, “Splitli Toma'nın Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificium Adlı Eseri ve Moğollara İlişkin Kayıtları Üzerine”, *Genel Türk Tarihi Kaynakları*, ed. M. Alpargu-F. Ünal- M. Özkan-M. Karakulak, Ordu Belediyesi Yay., Ordu 2019, s. 257-267.

_____, *Moğollar Avrupa'da, Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı*, Kronik Yay., İstanbul 2020.

Şen, Mehmet Emin, “Bilim Tarihcisi Sübki’ye Göre Cengiz Han”, *Gazi Akademik Bakış*, VI/11 (2012), s. 237-265.

Kalan, Ekrem, “Tarihî Kaynaklara Göre Cüçi Adının Kökeni ve Cengiz Kağan’a Oğul Olma Sorunsalı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVII/1 (2012), s. 119-130.

_____, “Cengiz Han ve Bütüncül Dünya Tasavvuru”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 42-61.

Durak, Neslihan, “Moğolların İtil ve Çevresindeki Faaliyetleri”, *Turkish Studies*, IX/4 (2014), s. 401-411.

İsakov, Abdrasul, “Yenisey Kırgızları ile Cengiz Oğullarının Siyasi Münasebetleri (XIII. Yüzyıl)”, *Siberian Studies*, I/3 (2013), s. 43-60.

Erdem, Arzu, *Cengiz Han ve Türk-Moğol Devleti*, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2016.

Kemaloğlu, İlyas, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 98-149.

Yolsever, Umut -Kemal Özcan, “Moğollar Tarafından 1237-1240 Yılları Arasında İtaat Altına Alınan Rus Knezlikleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, VII/5 (2018), s. 84-100.

Ahmetbeyoğlu, Ali, “Moğollar ve Komşuları”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 83-90.

Yılmaz, Bilen, “Moğolların Gizli Tarihi’nde Cengiz Han’a Atfedilen Güven ve Sadakat Vurgusu”, *Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, I, ed. Şaban Doğan, İstanbul 2018, s. 171-180.

_____, *Moğolların Türkistan Fethi*, Astana Yay., Ankara 2020.

Tuğrul, Mehmet -Cem Korkut, “Cengiz Han’ın İktisat Düşüncesi ve Mirası”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 146-162.

Doğrul, Mürsel, “Japon Siyasi Tarihinde Cengiz Han ve Moğollar”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 202-229.

Atik, Kubilay, “Court Politics in the Mongol Empire From Ögedei until Möngke”, *Social*

Sciences Studies in Turkey, ed. E. Sarıtaş, Trafford Publishing 2018, s. 14-28.

Cengiz Han'ın Ölümsüzlük Arayışı Taoist Simyacı Bir Keşişin Türkistan Seyahatnamesi (1221-1224), terc. ve notlar Gülşah Hasgüçmen, Kronik Yay., İstanbul 2019.

Çelik, Burak, "Cengiz Han Oğlu Toluy I: Ailesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 50 (2020), s. 375-393.

Koçak, Fadime Öksüz, *Moğol Vali ve Noyanları (1206-1259 Arası)*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2021.

Söyüt, Yaşar, "Moğol İmparatorluğu'nun Kadın Naibesi: Töregene Hatun", *Journal of Universal History Studies*, IV/2 (2021), s. 212-228.

Çiftçi, Fatih, "Moğol Yenilgisi-Harezmşah Zaferi 1221 Pervan Savaşı", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, V/2 (2022), s. 84-135.

Oğuz, Anıl Yasin, *Çinli Zhang Dehui'in Prens Kubilay'ın Yaz Kampına Seyahati (1247-1248): Tercüme, Notlar ve İnceleme*, İstanbul 2022.

_____, *Moğol İmparatorluğu'nda Barut: Tedariki, Kullanımı ve Avrasya Halklarına Tesirleri*, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2023.

Tellioğlu, İbrahim, "Ermeni Kaynaklarında Moğol Tasviri", *Ötüken'den Anadolu'ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 167-186.

3. Yuan Hanedanlığı Dönemine Dair Çalışmalar

Wang Chuan Tao, *Çin'deki Moğol Devletinde Ordu ve Savaş Düzeni*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1983.

Çandarlıoğlu, Gülçin, "Kubilay Kaan ve Ulcaı Timur Kaan'ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, ed. Emine Uyumaz vd., İstanbul 2013, s. 317-328.

Prazniak, Roxann -Osman Gazi Özgüdenli, "Kubilay Kağan", *DİA*, EK-2, s. 88-89.

Şen, Huriye, *Kubilay Döneminde Yuan Hanedanı-Japon İlişkileri*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2019.

_____, "Kubilay Han'ın Güney Song Seferi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, IX/27 (2021), s. 67-79.

Kocal, Gökay, *Batılı Seyyahların Gözünden Yuan Hanedanlığı*, Kırklareli Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2021.

Çelik, Burak, “Yuan Hanedanı’nın Annesi: Çabi Hatun”, *Belleten*, LXXXVI/307 (2022), s. 843-860.

Yavuzcan, Gaye, *Kubilay Han & Nesillerin Atası*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

Atik, Kubilay, “Moğolların Güneydoğu Asya Devletleri ile Siyaseti”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, IV/7 (2021), s. 20-34.

_____, “Myanmar’a Düzenlenen Moğol Seferleri ve Sonuçları”, *Türkiye’de Myanmar, Laos ve Nepal Çalışmaları*, I, APAM Yay., Ankara 2023, s. 13-23.

Yıldırım, Kürşat, “Evaluations of Sources on the History of the Relations between the Yuan Dynasty and the Golden Horde”, *Türkoloji*, sayı 116 (2023) (baskıda).

4. İlhanlı Devleti Dönemine Dair Çalışmalar

Togan, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931), s. 1-42.

_____, “Eski Türk ve Moğolların Haritaları ve Haritacılığı Meselelerine Dâir Notlar”, *Kopuz*, sayı 5 (1939), s. 164-169.

_____, “Argun Han’ın Kullandığı ‘Garb Denizi’ Haritasına Dair”, *Türk Yurdu*, XXVI/2 (1942), s. 45-48.

_____, “Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4 (1954), s. 33-50.

_____, “The Composition of the History of the Mongols by Rashîd al-Dîn”, *Central Asiatic Journal*, VII/1 (1962), s. 60-72.

_____, “Reşîd-üd-dîn Tabîb”, *İA*, IX, s. 705-712.

_____, “Londra ve Tahran’daki Bazı Yazmalara Dair”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, III/1-2 (1960), s. 158-160.

_____, “İlhanlılarla Bizans Arasındaki Kültür Münasebetlerine Ait Bir Vesika”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV (1965), s. 315-322.

Köprülü, Fuad, “XIII. Asırda Marâğa Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar”, *Belleten*, VI/23-24 (1942), s. 207-227.

Sayılı, Aydın, “Gâzân Han Rasathanesi”, *Belleten*, X/40 (1946), s. 624-640.

_____, “Gâzân Han Türbesi Hakkında Bir Manzume”, *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1971, s. 383-398.

Temir, Ahmet, “Anadolu’da İlhanlı Valilerinden Samagar Noyan”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 495-500.

_____, “Anadolu’da Moğollar”, *Türk Kültürü*, sayı 445 (2000), s. 276-281.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belleten*, XXXI/124 (1967), s. 601-646.

Ögel, Bahaeddin, “Caca Bey Vakfiyesindeki Bazı Unvan ve Kişi Adları Hakkında Notlar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı 2 (1971), s. 67-74.

_____, “Alaeddin Keykubad Çağında Batı İran’da Çormahan Noyan’ın Durumu ve Statüsü”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, sayı 3 (1988), s. 13-17.

Turan, Osman, “Rashid üd-dîn et l’histoire des Turcs”, *Mecmû’a-yi hitâbehâ-yi tahkîkî derbâre-yi Reşîdu’-d-dîn Fazlullâh-i Hemedânî*, Tahran 1350/1971, s. 68-80 (Türkçesi Reşîdu’-d-dîn ve Türk Tarihi başlığıyla şurada yayımlanmıştır: *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. 189-196).

Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1970), s. 1-147.

_____, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”, *Belleten*, LIII/206 (1989), s. 175-197.

_____, “Doğu Anadolu’da Moğol ve Türkmen Devirlerine Ait Bazı Tarihî Yapılar Hakkında Düşünceler”, *Belleten*, LIV/210 (1990), s. 631-648.

Kaymaz, Nejat, “Anadolu’da Moğollar Adlı Bir Yazı Dolayısıyla”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVI/3-4 (1970), s. 135-155.

Göyünç, Nejat, *Das sogenanntes Gâme’o’l-Hesâb des ‘Emâd as-Sarâvî. Ein Leitfaden des Staatlichen Rechnungswesens von ca. 1340*, Doktora Tezi, Göttingen 1962 (neşredilmiş hâli: *Das sogenanntes Gâme’o’l-Hesâb des ‘Emâd as-Sarâvî. Ein Leitfaden des Staatlichen Rechnungswesens von ca. 1340*, EB-Verlag Yay., Bonn 1962).

_____, “İmad es-Serâvî ve Eseri”, *Tarih Dergisi*, XV/20 (1965), s. 73-86.

_____, “Osmanlı Maliyesinde İlhanlı Tesirleri”, *Aspect of Ottoman History, Papers*

from *CIEPO IX*, ed. A. Singer - A. Cohen, *Scripta Hierosolymitana*, 35, Jerusalem 1994, s. 162-166.

Milânî, Hüseyin Peyrovî, *Ebu Said Bahadır Han (1316-1335)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

İmâmî, Muhammed Takî, *İran Moğolları'nın Devlet Teşkilâtı*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

Nebe'î, Ebu'l-Fazl, *İlhanlılar Tarihinde Çobanlılar*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1972.

Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu: Hülâgü Han ve Zamanı*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 1979 (neşredilmiş hâli: *İlhanlılar Tarihi, I, Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994).

_____, "Moğollar'ın Ön Asya'daki İlk İlhan'ı Hakkında" *Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/2 (1982), s. 117-127.

_____, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Moğollar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 38 (1985), s. 90-101.

_____, "İlhanlı Hükümdarlarının Hristiyan Dünyası ile Münasebetleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, II/2 (1988), s. 267-278.

_____, "İlhanlılar'ın Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli", *XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990)*, II, Ankara 1994, s. 580-600.

_____, "Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 6 (1995), s. 249-254.

_____, "Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografi ve Dinî Yapısı Üzerindeki Etkileri", *Erdem*, IX/27 (1997), s. 1287-1293.

_____, "Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Moğol Tesirleri", *XIII.-XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu* (30-31 Mayıs 1996), Ankara 1998, s. 59-64.

_____, "İlhanlı Hükümdarlarının Dinlere Bakışı ve Bu Konudaki Uygulamaları", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1999, s. 545-554.

_____, "İlhanlılar", *DİA*, XXII, s. 102-105.

_____, "Gâzân Han", *DİA*, XIII, s. 429-431.

_____, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019.

Göde, Kemal, “Çingizli/Cengizliler ve İlhanlılar’ın Anadolu’da Hâkimiyeti (1239-1318) Bibliyografyası”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1 (1983), s. 351-372.

_____, “Anadolu’da Cengizli ve İlhanlı Hakimiyeti Dönemine Genel Bir Bakış (1239-1327)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1 (1995), s. 165-190.

_____, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994.

Kayaoğlu, İsmet, “Mevlâna’nın Moğol Yöneticilerle Münasebetleri”, *II. Milli Mevlâna Kongresi (Konya, 03-05.05.1986)*, Konya 1987, s. 159-164.

Aktan, Ali “Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X (1991), s. 181-201.

Özbek, Süleyman, “Moğol İstilasının Durak Noktası Ayn-Calût Savaşı ve Sonuçları”, *Askerî Tarih Bülteni*, XVI/31 (1991), s. 11-21.

Aka, İsmail, “Eflâkî’nin Menâkıbu’l-Ârifîn’inde Türkler ve Moğollar’a Dâir Bâzi Kayıtlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 100 (1996), s. 89-95.

Erdem, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhânî İlişkileri (1258-1308)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

_____, “Olcâyâtü Han Devrinde Horasan’da İlhanlı-Çağataylı Mücadeleleri”, *Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3 (1997), s. 106-112.

_____, “Olcâyâtü Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu’ya Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/31 (2000), s. 1-36.

_____, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXI/33 (2003), s. 49-67.

_____, “İlhanlılar’da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/33 (2004), s. 103-111.

_____, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/38 (2005), s. 1-10.

Demirci, Mehmet, “Moğollar ve Mevlâna”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, I/9 (1997), s. 54-57.

Kanat, Cüneyt, “Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV (2000), s. 105-120.

_____, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI (2001), s. 31-45.

_____, “İlhanlı Hükümdarı Teküdar’ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti’ndeki Yankıları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 12 (2002), s. 233-247.

Ayan, Ergin, “Anadolu’da Moğol Hakimiyetinin Sonu”, *Türk Kültürü*, sayı 472 (2002), s. 449-465.

Yılmaz, Bülent, *Celayirliler: Kabile-Devlet*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002.

Kemaloğlu, İlyas, “Moğol İstilas ve Anadolu Kültürüne Tesirleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 140 (2002), s. 167-180.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Gâzân Hân ve Reformları (694/1395-703/1304)*, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2000 (neşredilmiş hâli: *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul 2009).

_____, “XIV. Yüzyılda Tebrîz’de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzân (Gâzâniyye)”, *Tarih Dergisi*, sayı 37 (2002), s. 253-289.

_____, “Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab’-i Reşîdî’de Meslekler, Görevliler ve Ücretler”, *Esnaf ve Ekonomi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Esnaf ve Ekonomi Semineri, 10-11 Mayıs 2002*, I, İstanbul 2003, s. 164-189.

_____, *Turco-Iranica: Ortaçağ Türk-İnan Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul 2006.

_____, “XIV. Yüzyıl Başlarında Tebrîz’de İki Yetimhane”, *Savaş Çocukları - Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy-Naskali - Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 161-181.

_____, “İlhanlı Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: *Târih-i Vassâf*’ın Müellif Nüshası”, *Belleten*, LXX/258 (2006), s. 28-52.

_____, “Olcaytu Han”, *DİA*, XXXIII, s. 345-347.

_____, “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, *DİA*, XXXV, s. 19-21.

Paydaş, Kazım, “Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran’a Yerleşen Harezmliler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 150 (2004), s. 155-164.

Tuysuz, Ş. Cem, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2004.

Haykıran, Ramazan Kemal, *İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa’id Bahadır Han Döneminde Doğu Anadolu (1317-1335)*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Göksu, Erkan, “Kösedağ Savaşı (1243)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I/2 (2009), s. 1-14.

_____, “Kösedağ Savaşı ve Türkiye Selçuklu Ordusu”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 237-252.

Gül, Muammer, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu (Tarihî Arka Plan ve XIII-XIV. Yüzyıl Moğol Hâkimiyeti)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

Özen, Firdes, *Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Ekici, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû ve Zamanı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2012.

Khelejani, Ahmad Hesamipour, *İlhanlılar ile Altın Ordu Devleti’nin Siyasî ve Sosyal İlişkileri*, Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2013.

Marandı, Mir Hedayat Seyyed, *İlhanlıların İran’da Olan Siyasî ve Ekonomik Etkileri ve İran Azerbaycanında Kalan Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.

Çelik, Züriye, *Moğol İstilası ve Türkiye Selçuklu Devleti*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2014.

Uyar, Mustafa, “İlhanlı Devleti’nde Yahudi Bir Vezir: Sa’duddevle”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 33 (2003), s. 125-142.

_____, “Hinduşâh Nahçivânî’ye Ait Düstür el-Kâtib fi Ta’yîn el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 38 (2005), s. 281-289.

_____, *İlhanlı Devleti’nin Askerî Teşkilâtı*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

_____, “İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunun Birimleri”, *Selçukludan Osmanlı’ya Bilim, Kültür ve Sanat*, ed. Mustafa Demirci, Konya 2009, s. 297-306.

_____, “İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askeri Yetkililer ve Nitelikleri”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, LXIX/1 (2009), s. 33-48.

_____, “Jewish Vizier Sa’d al-Dawla’s Centralization Reform of Ilkhānid Financial Policy and the Reaction to it”, *Jewish History Quarterly-Kwartalnik Historii Żydów*, 229 (2009), s. 5-12.

_____, “İlhanlı (İran Moğolları) Ordularının Savaş Öncesinde Yaptığı Stratejik Hazırlıklar ve Savaş Sırasında Yaptıkları Hileler”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIX (2009), s. 437-447.

_____, “Gazan Han’ın İlhanlı Ordusunu Reformasyonu”, *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen, Konya 2011, s. 263-288.

_____, “Ortaçağ Moğol Saraylarında ‘Cadı Avı’”, *Toplumsal Tarih*, sayı 215 (Kasım 2011), s. 60-64.

_____, “Shahnāma-i Jangizī: Rewriting of Jāmi al-Tawārīkh in Verse”, *Historical Study of Mongolia and its Sources*, Symposium jointly organized by the Institute of History, Mongolian Academy of Sciences, Institute of Mongolian Cultural Studies, Inner Mongolian Normal University and Center for Northeast Asian Studies, Tohoku University, Ulaanbaatar 20-21 September 2009, ed. Ch. Dashdavaa, Cinggeltü, Hiroki Oka, Tohoku University, Sendai 2011, s. 61-71.

_____, “İlhanlı-Memlûk Mücadelesi ve Suriye: Ekolojik Yaklaşımlar”, *Beşinci Uluslararası Ortadoğu Semineri (el-Maşrık el-Arabî ve el-Anadol fî el-Usûr el-İslâmiyye)*, 2-4 Kasım 2010, Şam-Suriye, *Bildiriler*, Elazığ 2012, s. 205-213.

_____, “La batalla de Ayn Jālūt: mamelucos contra mongoles”, *Desperta Ferro*, 12 (2012), s. 40-45.

_____, “İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul 2013, s. 244-257.

_____, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 409-438.

_____, “Bir Ortaçağ Kaynağında Yerel Yönetim ve Köy Reisliğine (Riyâset-i Dîh) İlişkin Veriler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, XXI/2 (2012), s. 69-77.

_____, “İlhan Ölceytü'ye Verilen HARBende İsminin Kökeni ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2 (2016), s. 595-607.

_____, “Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East during the Middle Ages”, International Conference on New Silk Road and Asia-Europe Interactions, NCCU, 27 October 2015, Taipei-Taiwan, published in *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*, I, 2017, s. 43-54.

_____, “Buqa Chīngsāng: Protagonist of Qubilai Khan's Unsuccessful Coup Attempt against the Hülëgüid Dynasty”, *Belleten*, LXXXI/291 (2017), s. 373-386.

_____, “Moğol Hanlarının Müslümanlaşması”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 128-145.

_____, *Moğollar ve Türkler Tarihsel Bağlar*, Ötüken Yay., İstanbul 2020.

Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar ve Mevlânâ*, Sentez Yayınevi, İstanbul 2015.

_____, “Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 23 (2009), s. 161-178.

Danuu, Ankhbayar, *İlhanlı Devleti'nde Vezaret*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.

_____, “İlhanlı Veziri Sahib-i Divan Şemseddin Muhammed Cüveyni”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 127-150.

_____, “İlhanlı Vezirlerinin Hayrâtı ve Kültür Faaliyetleri”, *Ötüken'den Anadolu'ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 155-166.

Alican, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

_____, “Kösedağ Bozgunu'nun Arap Kaynaklarındaki Bazı Yansımaları Üzerine”, *Tarih Okulu Dergisi*, XXXIII/11 (2018), s. 79-91.

Sağlam, Ahmet, “Memlük Tahtında Moğol Asıllı Bir Sultan: Zeyneddin Ketboğa ve Saltanat Dönemi (694-696/1294-1296)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/2 (2016), s. 53-79.

_____, “Memlük - İlhanlı Diplomatik İlişkileri”, *Belleten*, LXXXII/293 (2018), s. 83-158.

Alan, Hayrunnisa, “İlhanlılar”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 150-179.

Dalkesen, Nilgün, “İlhanlı Valisi Emir Timurtaş’ın İsyanı”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, XXI/43 (2017), s. 301-324.

_____, “Türk-Moğol Tarihindeki Vezirlik Kurumunun İlhanlı Hanedanlığındaki Uygulamaları Çerçevesinde Yeniden Düşünmek”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/1 (2018), s. 148-170.

Eroğlu, Tuğba, *İlhanlılar Döneminde Doğu Anadolu Şehirleri*, İnönü Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2017.

Güler, Muhammed Said, *Moğol İstilas ve Aynicâlût Savaşı*, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Karaosman, Gamze, *Olçaytu Han Dönemi İlhanlı Devleti Siyasi ve Sosyal Yapısı (1304-1316)*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019.

Tekin, Meryem, *İlhanlıların Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Toplum ve Devlet Yapısına Etkileri*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Karaaslan, Y. Z.- M. Tezcan, “Baycu Noyan’ın Anadolu’daki Faaliyetleri”, *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu, Erzincan, Türkiye, 26- 28 Eylül 2019*, I, Erzincan 2019, s. 292-313.

Sutay, Gonca, *Anadolu’da Moğol İstilasının Başlangıcı ve Kadim Şehir Erzurum*, İKSAD Yay., Ankara 2020.

Bingöl, Rüya, *İlhanlı Devleti’nde Abaka Han Dönemi (1265-1282)*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2020.

Karaaslan, Y. Z., *İlhanlı Hükümdarı Abaka Han ve Etrafındaki Dünya (1265-1282)*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2022.

5. Altın Orda Devleti Dönemine Dair Çalışmalar

Kurat, Akdes Nimet, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940.

_____, “Altın Orda Devleti”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s. 926-932.

Köprülü, Fuad, “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar”, *Belleten*, V/19 (1941), s. 397-436.

Kafalı, Mustafa, *Ötemiş Hacı’ya Göre Cuci Ulusu’nun Tarihi*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1965 (neşredilmiş hâli: *Ötemiş Hacı’ya Göre Cuci Ulusu’nun Tarihi*,

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2009).

_____, “Cuci Ulusu ve Ak-Orda (Altın-Orda), Gök-Orda Hanlıkları”, *Tarih Dergisi*, sayı 24 (1970), s. 59-68.

_____, “Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu”, *Tarih Dergisi*, sayı 25 (1971), s. 179-188.

_____, “Cuci Ulusundaki İl ve Kabilelerin Siyasî Roller ve Ehemmiyetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 2 (1971), s. 99-110.

_____, *Altın Orda Hanlığı’nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

_____, “Batu Han”, *DİA*, V, s. 208-210.

Gökbilgin, Özalp, “1313-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, II/4 (1972), s. 1-52.

Saray, Mehmet, “Altın Orda Hanlığı”, *DİA*, II, s. 538-540.

Özkaya, Tüten, “Sovyetler Birliği’nde Altın Ordu ile İlgili Yeni Araştırmalar”, *Belleten*, LIV/209 (1990), s. 497-532.

Devlet, Nadir, “Altın Ordu”, *Doğuşundan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, IX, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 103-123.

_____, “Türkiye’de Altın Orda Tarihi Araştırmaları Ne Durumdadır?”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXIII/1-2 (1995), s. 47-58.

Konukçu, Enver, “Berke Han”, *DİA*, V, s. 506-507.

Kemaloğlu, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul 2003.

_____, *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda’nın Rusya’ya Etkileri (Altın Orda Devleti’nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya’sının Kuruluş Sürecinde)*, Mimar Sinan Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2008 (neşredilmiş hâli: *Altın Orda ve Rusya Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken Yay., İstanbul 2009).

_____, “Rus Yıllıklarındaki Tarihî Hikâyelerde Altın Orda”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 190-201.

Özyetgin, A. Melek -İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017.

Özcan, Altay Tayfun, *Moğol-Rus İlişkileri: 1223-1341*, Ege Üniversitesi, Doktora Tezi,

İzmir 2010 (neşredilmiş hâli: *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017).

_____, “Korykoslu Hayton’un Flos Historiarum Terre Orientis Adlı Eserinde Altın Orda Hanlığı ile İlgili Bilgiler Üzerine”, *The Legends Journal of European History Studies*, S.1, 2020, s. 20-51.

_____, “Altın Orda Egemenliği Altında Bir Knez: Moskova Knezi Daniil Aleksandroviç ve Zamanı (1261-1303)”, *Türkiye-Rusya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3 (2020), s. 1-22.

Kalan, Ekrem, *Ulus Dzhuchi (Zolotaia Orda) i strany Vostoka: torgovo-ekonomicheskie vzaimodeistviia vo vtoroi polovine XIII—XIV vv*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kazan 2012.

_____, “Nüvizmatik Materyallere Göre İslamlaşma Sürecinde Altın Orda Hanlarının Kullandığı İsim ve Unvanlar (1227-1357)”, *Karadeniz Araştırmaları*, IX/33 (2012), s. 23-34.

_____, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları”, *Avrasya Etütleri*, XLV/1 (2014), s. 43-62.

Kardaş, Kadri, *Altınorda Devleti’nin Siyasi Tarihi (1241-1502)*, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2015.

Yolsever, Umut, *Altın Orda Devleti’nin Dış Politikası: Batu Han Dönemi (1242-1255)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Paydaş, Kazım -Fatih Bostancı, “Han Sultan’ın Berke Han’ın Annesi Olup Olmadığı Hususunda Mutâlaalar”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, VI/4 (2020), s. 1344-1355.

Yıldırım, Kürşat, “Altın Orda Tarihine Dair Çin Kaynakları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 248 (2020), s. 115-120.

Kutlu, Furkan, “Berke Han Döneminde İslam Dininin Altın Orda Devleti’ne Etkisi”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/5 (2021), s. 37-48.

Bedirhan, Yaşar, *Bozkırda İslam’ın Kılıcı Berke Han (1257-1266)*, Eğitim Yayınevi, Konya 2021.

Bostancı, Fatih, *Berke Han Dönemi Altın Orda Devleti Tarihi (1256-1266) (Siyaset-Kültür-Din)*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2021.

Koç, Dinçer, *Altın Orda Tarihi*, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2021.

6. Çağatay Hanlığı Dönemine Dair Çalışmalar

Devlet, Nadir, “Çağatay Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, IX, İstanbul 1988, s. 301-310.

Alpargu, Mehmet, “Çağatay Hanlığı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII/2 (1991), s. 123-149.

Yuvalı, Abdulkadir, “Çağatay Hanlığı”, *DİA*, VIII, s. 177-178.

_____, “Çağatay Han”, *DİA*, VIII, s. 176-177.

Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı, 1227-1345*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

Alan, Hayrunnisa, “Çağatay Hanlığı”, *Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizozğulları*, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 68-97.

Çınar, Orhan, *Çağatay Devleti Zamanında Türkistan’ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Durumu*, Yeditepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Orta, Fatih, *Çağatay Hanlığı’nda Gelenek ve Değişim: Tarmaşirin Han Dönemi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019.

Kaya, Çetin, *Çağatay Hanlığı ile Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (1227-1318)*, Akdeniz Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2021.

7. Yuan Hanedanlığı’nın Yıkılışından Sonraki Döneme Dair Çalışmalar

Lin Yih-Min, *Ali Ekber’in Hitayname Adlı Eserinin Çin Kaynakları ile Mukayese ve Tenkidi*, Taipei 1967.

Ünal, Fatih, “Moğol-Kazak Mücadeleleri Aktaban Şubırındı Hadisesi”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, sayı 160 (2000), s. 17-22.

Doğan, Orhan, *Ebu’l Hayır Han Dönemi Kazak-Rus Münasebetleri (1718-1748)*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2001 (geliştirilerek neşredilmiş hâli: *Kazak Hanlığı’nın Çarlık Rusya’sı ve Cungarlarla İlişkileri (Rus ve Kazak Kaynaklarına Göre)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2021).

_____, “Kazak-Kalmuk (Jungar) Savaşları”, *Türkler*, VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 670-686.

Kalan, Ekrem, *Cungar Hanlığı’nın Siyasi Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005 (neşredilmiş hâli: *Cungar Hanlığı’nın Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006).

_____, “Against a Common Enemy: Jungar-Kazakh Political Relations and the Emergence of Kazakh Khanate (17th-18th Centuries”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50 (2011), s. 137-150.

Alpargu, Mehmet, *Nogaylar*, Değişim Yay., İstanbul 2007.

_____, “Nogaylar”, *DİA*, XXXIII, s. 202-204.

Yorulmaz, Osman, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Altay’dan İdil-Ural’a Kalmuk Göçleri”, *Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumu. 18-19 Mayıs 2011 İstanbul. Bildiriler Kitabı*, ed. Han Woo Choi-İlhan Şahin, İstanbul 2013, s. 151-156.

Ercilasun, Konuralp, “Kalmuk Göçlerinin Türkistan’a Etkisi Hakkında Bazı Görüşler”, *Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumu. 18-19 Mayıs 2011 İstanbul. Bildiriler Kitabı*, ed. Han Woo Choi-İlhan Şahin, İstanbul 2013, s. 157-167.

Berber, Oktay, “Kalmuk Adı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/2 (2012), s. 47-62.

_____, *Kalmuk İstilasası ve Türk Dünyasına Etkileri*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 2014 (neşredilmiş hâli: *Kalmuk İstilasası ve Türk Dünyasına Etkileri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2021).

_____, “The Role of Kalmyks for Turkish Policy of Tsarist Russia in the Period of Peter I”, *Studia et Documenta Turcologica*, sayı 2 (2014), s. 11-22.

_____, “XVII. Yüzyılda Kalmukların İdil-Yayık Bölgesindeki Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 18 (2014), s. 337-358.

_____, “Kafkasya’da Moğol Kökenli Bir Halk: Kalmuklar”, *Yeni Türkiye (Kafkaslar Özel Sayısı)*, II/72 (2015), s. 636-377.

_____, “Çalık Yönetiminin Dış İlişkilerinde Kalmuklarla Yapılan Antlaşmaların Rolü (1655-1715)”, *Dr. Cezmi Karasu Armağanı*, ed. M. Kolutek vd., Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 55-74.

_____, *Kalmuklar Cungarya’dan İdil’e Bozkırın Göçebeleri*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

_____, “Batı Moğolları Hakkında Türkiye’de Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Ötügen’den Anadolu’ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2021, s. 109-136.

Gülten, Sadullah, “XVI. Yüzyıl Anadolu’nda Moğol Bakiyeleri: Çungarlar”, *History Studies*, IX/4 (2017), s. 53-61.

Can, Turan, “Diplomatik İlişkiler (1969-2019)”, *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 77-92.

Koç, Dinçer, “Cengiz Han Sonrası Moğollar”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 151-168.

Acar, Serkan, “Moğolların İkinci Kuşak Halefleri: Türk-Tatar Hanlıklarında Yönetim Anlayışı”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 108-127.

Yılmaz, Bilen, “Timur Devleti’nin Doğu Politikası ve Moğollarla İlişkiler”, *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V/8 (2022), s. 42-56.

Cankara, Mehmet, *AKAK Belgeleri (Aktı, Sobrannıye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommisıyeyu) Işığında Çarlık Rusya’sının İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti*, Akdeniz Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2022.

Akar, Kaan, *Türkistan’dan Kaçış Kalmuklar, Kırgızlar ve Hiveliler Arasındaki Bir Rus Esirinin Türkistan Hatıraları*, Porsuk Kültür Sanat Yay., Eskişehir 2022.

8. Moğol Kültürü Hakkında Bilgi Veren Çalışmalar

Köprülü, Fuad, *Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*, İstanbul Dârü’l-Fünûnu Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 1929.

_____, “Bahşı”, *İA*, II, s. 233-238.

_____, “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Âzasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I (1944), s. 1-9.

Ali Rıza Seyfi, “Eski Türk-Moğol Ordularının Harp Teşkilâtı ve Usûlleri”, *Resimli Şark*, sayı 20 (1932), s. 7-9.

Turan, Osman, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1941.

İnan, Abdülkadir, “Doğu Türk ve Moğol Folklorundaki ‘Edrene’ Kelimesine Dair”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, I/5 (1943), s. 133-135.

Özerdim, Muhaddere Nabi, “Bazı Çin Kaynaklarına Göre Bugün Çin Türkistan’ında

Yaşayan Moğolların Örf ve Âdetleri”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/3 (1951), s. 215-220.

Togan, Zeki Velidi, “Kazan Hanlığında İslâm Türk Kültürü”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, III/3-4 (1966), s. 179-204.

İzgi, Ökan, “Moğollarda Evlenme Âdeti”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildiriler*, IV, Ankara 1982, s. 255-262.

Esin, Emel, “Descriptions of Turks and “Tatars” (Mongols) of the Thirteenth Century, in Some Anatolian Sources”, *Documenta Barbarorum. Festschrift für Walther Heissig zum 70. Geburtstag*, ed. Klaus Sagaster - Michael Weiers, Wiesbaden 1983, s. 81-87.

Diyarbakirli, Nejat, “Military Architectural Constructions in Mongolia: The Watch Towers”, *Fifth International Congress of Mongolists*, III, Ulaanbaatar 1992, s. 346-350.

İzgi, Cevat, “Canibek Devrinde (1342-1357) Altınordu Hanlığında Bilim Hayatı”, *Divan*, II, 1996, s. 147-172.

Ercilasun, Konuralp, *Mongolian Nomadic Economy During the Qing Era*, National Cheng Chi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Taipei 1999.

Özkurt, Kemal, *İsfahan’da Büyük Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Mimari Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2005.

Gömeç, Saadetin Yağmur, “Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları”, *Turkish Studies*, I/2 (2006), s. 1-13.

Şahin, Hanifi, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum 2008 (neşredilmiş hâli: *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, Ötüken Yay., İstanbul 2010).

Hayes, Kenneth, *Anadolu’nun Ahşap Sütunlu Camileri: Moğol Egemenliği Altında Cami ve Devlet İnşası*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

Akkuş, Mustafa, *İlhanlıların Anadolu’daki Dinî Siyasetleri*, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, Konya 2011 (neşredilmiş hâli: *Moğollarda Din ve Siyaset İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Yay., Konya 2020).

Uyar, Mustafa, “İlhanlı Hükümdarlarının İslâm’a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri”, *Belleten*, LXXVI/275 (2012), s. 7-30.

_____, “Bir Ortaçağ Anadolu Sûfisi Hakkında Yeni Bulgular: Aybek Baba Şeyh mi, Emir mi?”, *Belleten*, LXXVIII/283 (2014), s. 879-890.

_____, “Ortaçağ Moğol Hükümdarlarının İslâmlaşmasında Türk Unsurların ve Türk Din Anlayışının Rolü Üzerine”, *Yücel Özkaya’ya Armağan Yazılar*, ed. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Ankara 2015, s. 211-233.

_____, “Ulemanın Zorlu Tercihi: İslam Padişahı Gazan Han’ın Aşkı mı, Ümmetin Geleceği mi?”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 267 (2016), s. 68-72.

Onay, İbrahim, “Cengiz Han’ın Devletinde Türk Kültürünün Etkisi ve Katkısı”, *Turkish Studies*, VII/4 (2012), s. 2441-2455.

Temizsu, Habibe, *Cengiz Yasalarının Moğol Devletlerindeki Uygulanışı, Etkileri ve Değişimleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Bülbül, Süleyman, *İran İlhanlı Dönemi Mimari Süslemesi XIII-XIV. y.y.*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2012.

Lkhundev, Ganbat, *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.

Haykıran, Kemal Ramazan, “Moğollar’da Şehirciliğin Gelişimi ve Bir İlhanlı Şehri: Sultaniye”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, XVII/67 (2013-2014), s. 213-215.

_____, *İlhanlılar’da Kültür ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

_____, “Mahmûdabâd Örneğinde İlhanlılarda Şehirleşme Faaliyetleri”, *Tarih Okulu*, sayı 23 (2015), s. 163-185.

_____, “İlhanlılar Devrinde Sürdürülen Eğitim Faaliyetlerine Bir Bakış ve İlhanlı Hükümdarı Olcaytû Han’ın Eğitim Politikası”, *Tarih Okulu*, sayı 26 (2016), s. 15-31.

_____, “İlhanlı Hâkimiyeti ve İmâmiye Şifleri”, *Milel ve Nihal*, XVII/1 (2020), s. 87-109.

Arslan, İhsan, “Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han’ın Din Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/38 (2015), s. 1011-1027.

Yılmaz, Eyyüp, *Tasavvuf’un Anadolu’ya Yayılmasında Moğol İstilâsı’nın Etkisi*, Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2015.

Temel, Kenan, *Ermeni Kaynakları ve Seyahatnamelere Göre Cengiz Moğollarının Kültürel Yapısı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2015.

Berber, Oktay, “Budizmin Yayılışında Kalmukların Rolü Var Mı?”, *Altay Toplulukları Sempozyumu. 20-22 Temmuz 2015 Antalya. Bildiri Kitabı*, ed. İlhan Şahin, İstanbul 2017, s. 221-228.

Yazıcı, Özge, *Cengizsoğullarında Kadın*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2018.

Öncel, Sümeyye Melek, *Moğollarda Kadın*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Topçu, Ülkü, *İslam Dininin Moğollara Etkisi*, Aksaray Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2019.

Avşar, Yağmur, *Türk ve Moğollarda Şamanist İnanç Sisteminin Mukayesesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2019.

Budak, Muhammed Ali, *Ortaçağ Seyahatnamelerinde Türkler ve Moğolların Sosyo-Ekonomik Durumları (X.-XV. Yüzyıllar)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2020.

Çobanoğlu, Özkul, “Türk ve Moğol Şamanizminin Ortak Yönleri Üzerine Tespitler”, *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 135-142.

Yılmaz, Bilen, “Uygur Sivil Belgelerinin Moğol Tarihi Araştırmalarındaki Önemi”, *Türkbilig*, sayı 40 (2020), s. 251-260.

_____, “Türk ve Moğol Kültürünün Tarihsel Paydası: Dokuz Sayısı”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, XV/40 (2022), s. 1410-1425.

Gündoğdu, Abdullah, “Türkiye ve Türk Dünyası Tarih Bilincinde Cengiz ve Halefleri Algısı”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 75-107.

Dalkesen, Nilgün, “Moğol İmparatorluk Mirasının Önemli Bir Unsuru Olarak Alangoa Kültü”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 271-288.

Atbaş, Zeynep, “Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Sanatlı İlhanlı El Yazmaları”, *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021, s. 335-366.

Ercan, Ayşe Beyza, “Yuan Hanedanlığı’nda Bilim ve Kültür”, *Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2 (2021), s. 97-110.

Kula, Ebru, *Büyük Hanlar Döneminde Moğollar Arasında İslâmiyet*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2021.

Subaşı, Ömer, *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

Oktaç, Hasan, *Moğollar Ermeniler ve Papalık*, Hitabevi Yay., Ankara 2022.

Çelikbilek, Abdul Metin, *Çingiz-namelelere Göre Moğol Toplum Yapısı*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

Köklünar, Ozan, *Moğollarda Psikolojik Harp ve İşkence Teknikleri*, Kabalcı Yay., İstanbul 2023.

9. Ana Konusu Başka Olup Moğollar Hakkında Bilgiler İçeren Araştırmalar

Köprülü, Fuad, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II (1939), s. 165-313.

_____, “Ortaçaman Türk-İslâm Feodalizmi”, *Belleten*, V/19 (1941), s. 319-334.

_____, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-521.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1959.

Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi*, Kahire 1940 (sonraki baskısı: *Bugünkü Türki İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1942-47).

_____, *Umumi Türk Tarihine Giriş, I, En Eski Devirlerden XVI. Asra Kadar*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1946.

_____, “Azerbaycan”, *İA*, II, s. 91-118.

_____, “Ebuülğazi Bahadır Han”, *İA*, IV, s. 79-83.

_____, “Hârezmşâhlar”, *İA*, V/1, s. 265-296.

_____, “Herât”, *İA*, V/1, s. 429-442.

_____, *Asya Tarihi, 1968-1969 Ders Notları*, İstanbul 1969 (kitap hâli: *Asya Tarihi*, haz. İ. Togan, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2021).

_____, *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1972.

_____, “Karahanlılar (932-1212)”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*

Araştırma Dergisi, sayı 13 (1985), s. 71-94.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1937.

_____, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1941.

_____, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1947.

Temir, Ahmet, “Tatar”, *İA*, XII/1, s. 56-58.

Eberhard, Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları: Bir Kaynak Kitabı*, çev. N. Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1942.

_____, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1947.

_____, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1957.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1954.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1956.

_____, “Selçuklular”, *İA*, X, s. 353-416.

_____, *Türk Millî Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1977.

Temir, Ahmet, “Sulduz”, *İA*, XI, s. 9-11.

Sayılı, Aydın, “Hâce Nasîr-i Tûsî ve Rasadhâne-yi Merâğa”, *Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât*, III/4 (Tahran 1335/1956), s. 58-72.

_____, *The Observatory in Islam and its Place in the General History of the Observatory*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1960.

Kaymaz, Nejat *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 1958 (neşredilmiş hâli: *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014).

_____, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1970.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma

Enstitüsü Yay., Ankara 1965.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasî Tarih, Alp Aslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.

Ögel, Bahaeddin, "Tatar", *İA*, XII/1, s. 50-56.

_____, *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962.

_____, *Türk Mitolojisi*, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1971 (genişletilmiş bir sonraki baskı: *Türk Mitolojisi*, I, Türk Tarih Kurum Yay., Ankara 1989; *Türk Mitolojisi*, II, Türk Tarih Kurum Yay., Ankara 1995).

_____, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, I-II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.

_____, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

_____, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.

_____, "Studies and Researches on the Turkish-Mongols Relations in the Universities of Turkey", *Fifth International Congress of Mongolists*, III, Ulaanbaatar 1992, s. 352-356.

Diyarbakirli, Nejat, *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1972.

İslâmiyetten Önce Türk Sanatı: Hunlar-Göktürkler-Uygurlar, Yaykur, Ankara 1977.

Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1972.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1967.

_____, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., I-II, İstanbul 1999.

Taneri, Aydın, *Celâleddin Hârizmşâh ve Zamânı*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 1967 (neşredilmiş hâli: *Celâleddin Hârizmşâh ve Zamânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977).

_____, *Harezmsahlılar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Gökalp, Türtükoğlu, *Sınırlandırılmış Türk Tarihi*, Ankara 1976.

Arslan, Mahmut, *Göçebelere Sosyal ve Siyasî Kuruluş*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1977 (neşredilmiş hâli: *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasî Yapı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984).

Esin, Emel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

_____, *Türk Kültür Tarihi, İç-Asya'daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara 1985.

_____, *A History of Pre-Islamic and Early Islamic Turkish Culture*, ed. Halil İnalçık, Ünal Matbaası, İstanbul 1980.

_____, *Türkler'de Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Sezer, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

İzgi, Özkan, "Tatar Adı Hakkında", *Emel*, sayı 147 (1985), s. 11-20.

Yuvalı, Abdülkadir, "XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma", *Türk Kültürü*, XXXIII/262 (1985), s. 114-121.

_____, "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (1-3 Haziran 1988)*, Samsun 1990, s. 233-240.

Taşgılı, Ahmet, *Gök-Türkler*, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995; *Gök-Türkler*, II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999; *Gök-Türkler*, III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2004.

_____, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2004.

Oktay, Hasan, "Ermeni-Moğol İlişkileri ve Moğollar ile İlgili Ermeni Kaynakları Hakkında Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 138 (2002), s. 197-217.

_____, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007.

Kargı Ölmez, Zuhale, *Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları*, Sanat Kitabevi, İstanbul 2003.

Donuk, Abdülkadir, "Cüveynî ve Moğol Mezalimi", *Tarih Dergisi*, sayı 47 (2008), s. 47-57.

_____, "Türklerde ve Moğollarda Meclis Geleneği", *Tarih Dergisi*, sayı 52 (2010),

s. 1-12.

Tezcan, Mehmet, “Türk-Moğol Hâkimiyeti Döneminde Karadeniz’de Ticaret”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV/1 (2009), s. 151-194.

Kalkan, Mustafa, *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yay., İstanbul 2006.

Kalan, Ekrem, “A Mongol Sultan in Egypt: al-Malik al-Adil Zeyneddin Ketbugha al-Mansurî (1294-1296)”, *Mongolica: An International Annual of Mongol Studies*, XVIII/39 (2006), s. 424-430.

_____, “Moğollar Devrinde İpek Yolu”, *İpek Yolu*, ed. Ahmet Taşağıl, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 2015, s. 93-108.

Karatay, Osman, *Türklerin Kökeni*, Kripto Yay., Ankara 2011.

_____, “Moğolların Türklüğü Meselesi”, *Zeki Velidi Togan*, yay. Serkan Acar, Ankara 2017, s. 59-68.

Gömeç, Saadetin Yağmur, *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2012.

Yorulmaz, Osman, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

Yıldırım, Kürşat, “Erken Tabgaç (T’o-Pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu’nun İlk Bölümüne Göre)”, *Turkish Studies*, VII/3 (2012), s. 2711-2738.

_____, “Tatar Adının Kökeni Üzerine”, *Türkiyat Mecmuası*, XXII/2 (2012), s. 171-190.

_____, “The Twelve Families of the Töles”, *Central Asiatic Journal*, 60, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2017, s. 265-272.

_____, *Bir Zamanlar Türk İdiler Türk Kökenli Çin Aileleri*, Ötüken Yay., İstanbul 2017.

_____, “Tarihi Tatar Kimliği Üzerine Üç Görüş”, *Avrasya Dosyası*, XII/1 (2021), s. 30-39.

_____, *Çin Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2021.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Kömen Yay., Konya 2014.

İsakov, Abdrasul, *Kırgız-Moğol İlişkileri (IX-XV. yy.)*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 2014 (neşredilmiş hâli: *Kırgız-Moğol İlişkileri (IX-XV. yy.)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017).

Tural, Murat, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası: Dinî İdealler ve Politik Kaygılar*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

Demirer, Arif, “İdari ve Mali Alanda Ermeni-Moğol Münasebetleri”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, II/2 (2015), s. 65-75.

_____, *Ortaçağ'da Moğollar İle Ermeniler Arasındaki İlişkiler*, Niğde Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2015.

Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkileri -Güney Kafkasya 1220-1346*, Kitabevi Yay., İstanbul 2015.

Sağlam, Ahmet, “Memlük Tahtında Moğol Asıllı Bir Sultan: Zeyneddin Ketboğa ve Saltanat Dönemi (694-696/1294-1296)”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/2 (2016), s. 53-79.

Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar Zamanında Yakınoğu*, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

Tahtalı, Betül Sümeyra, *Moğol Devletlerinde Müslüman ve Türk Devlet Adamları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Tanuğur, Eda, *Kazan, Bulgar ve Tatar Tarihi Telfikü'l-Ahbâr Ve Telkîhü'l-Âsâr Fî Vakāyî'i Kazan ve Bulgār Ve Mülûki'î-Tatar Adlı Eserin Latinizesi*, Ötüken Yay., İstanbul 2020.

Erdoğan, Coşkun, *Harezşahlar*, Selenge Yay., İstanbul 2020.

Koç, Dinçer, *İdil Bulgarları*, Selenge Yay., İstanbul 2021.

Aydemiri Hakan, *Türk Tarihinin Kaynakları Olarak Eski Türk Boy Adları*, Paradigma Akademi Yay., Çanakkale 2021.

10. Umumi Moğol Tarihi Üzerine Çalışmalar

Özgüdenli, Osman Gazi, “Moğollar”, *DİA*, XXX, s. 225-229.

11. Türkiye’de Moğol Tarihi Üzerine Araştırmaları İnceleyen Çalışmalar

Devlet, Nadir, “Türkiye’de Altın Orda Tarihi Araştırmaları Ne Durumdadır?”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXIII/1-2 (1995), s. 47-58.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Türkiye’de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 169-248.

Lkhundev, Ganbat, “Türkiye’de Moğol İmparatorluğu Tarihi Üzerine Araştırmalar”, *Türk*

Moğol Tarihi, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 249-266.

Yorulmaz, Osman, “Cumhuriyet Devri Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han”, *Türk Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 267-280.

Gündoğdu, Abdullah, “Milli Türk Tarihçiliğinde Cengiz Sorunu”, *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı*, Ankara 2018, s. 185-202.

Üçgül, Ozan Eren, “Türkiye’de İlhanlı Tarihi Çalışmalarına Dair Bir Bibliyografya Denemesi”, *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/3 (2019), s. 123-142.

Kemaloğlu, İlyas, “Türkiye’de Altın Orda Araştırmalarının Tarihi (1923-2019)”, *Prof. Dr. Mehmet Alparğu’ya Armağan*, ed. Z. İskifiyeli-M. B. Çelik, Nobel Yay., Ankara 2020, s. 685-703.

Sadıklar, Sabri, *Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar Sorunu*, Ordu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2021.

Berber, Oktay, “Batı Moğolları Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Ötügen’den Anadolu’ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022, s. 109-136.

12. Türk Araştırmacıların Moğol Tarihi Üzerine Düzenledikleri İlmî Toplantılar

Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu Sergisi, 7 Aralık 2006-8 Nisan 2007, Sabancı Müzesi, İstanbul¹⁴⁰.

Cengiz Han ve Oğulları: Türk Dünyasındaki Akisler Sempozyumu, 7-8 Aralık 2006, İstanbul (bildiriler basılmadı).

Gök-Türk Yazıtları Işığında Türk Moğol Tarihi Çalıştayı, 14-15 Haziran 2017, Ulaanbaatar¹⁴¹.

II. *Türk-Moğol Tarih Çalıştayı: “Türk-Moğol Tarihçiliğinin Sorunları”*, 16-17 Mayıs 2018, İstanbul (bildiriler baskıda).

Cengiz Han ve Mirası Sempozyumu, 15 Eylül 2020, Antalya¹⁴².

Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar, 18 Kasım 2019, İstanbul¹⁴³.

140 Sergilenen eserler şu kitapta yayımlandı: *Cengiz Han ve Mirasçıları. Büyük Moğol İmparatorluğu*, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2006.

141 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Türk-Moğol Tarihi*, ed. Kürşat Yıldırım, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

142 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Cengiz Han ve Mirası*, ed. C. Korkut-M. Doğrul, TÜBA Yay., Ankara 2021.

143 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Geçmişten Günümüze Türkler ve Moğollar*, yay. haz. Kürşat Yıldırım, Türk Ocağı İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 2020.

Türk ve Moğol Tarihçileri Çalıştayı, 20-21 Temmuz 2022, Ulaanbaatar¹⁴⁴.

IV. Türk-Moğol Tarihi Çalıştayı, 27-28 Eylül 2023, İstanbul (bildiriler baskıda).

---

144 Bildirilerin neşredilmiş hâli: *Ötüken'den Anadolu'ya Türk-Moğol Tarihinde Yeni Araştırmalar*, ed. Kürşat Yıldırım, Bilge Oğuz Yay., İstanbul 2022.

